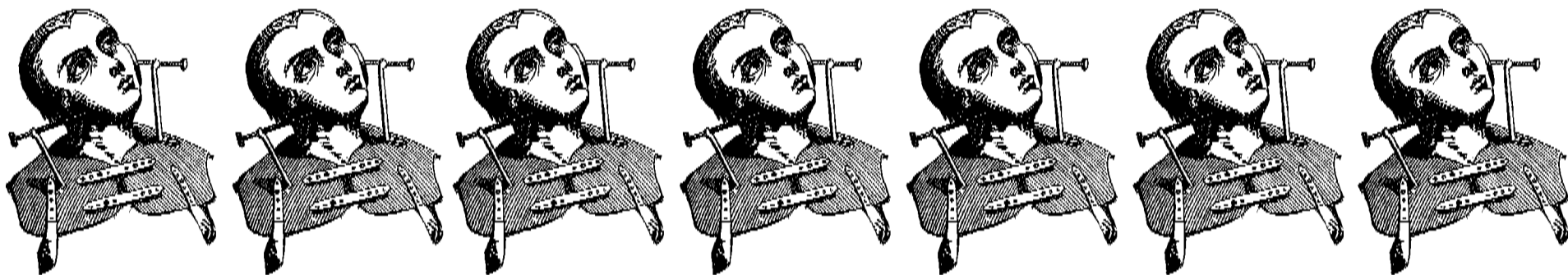

magyar nyelvű kiadás

VISKY András

Kié Erdély?

1.

az Úr é a föld és annak teljessége¹, idézte Apánk az Írást, ha történetesen arról folyt a vita, kié Erdély, a hatvanas évek második felében prédikálhatott erről, Én legalábbis, ez az én, akinek a szóról, Erdély, elsőre az Írás és Apánk jut eszébe, legkorábban akkor, a börtönök után hallhattam őt Erdélyről beszélni, '64 késő őszén mondjuk, közvetlenül a csillagászati tél beállta előtt, amikor, hosszas hatalmi vacillálás után, ismét parókiát kaptak a börtönből frissen szabadult fegyenc-papok, de lehet, hogy még később, a hetvenes évek legelején talán, a Nagy Évtized kezdetekor, Uramisten, a Nagy Évtized, amikor országom népe vágyakozó tekintetét Nyugat

2.

felé fordította, tehetős és tehetséges magyarjaim kis-magyarországi rokoniak megudvarlásába kezdtek serényen, a befogadó nyilatkozatok kopogó hivatali nyelvénél nem volt edes zene a tájon, Gyalu kántor potom áron templomi orgonát vásárolt a szászok földjén, szétszerelte a mechanikus vezérlésű apró csodát, és hazahozta Nagyváradra, de még mielőtt újra összeszerelte volna, ismét fölkerekedett, mert a két manuális megoldás iránt érzett olthatatlan vágyat, Apánknak faragott kőszóséket ígért, a presbitereknek festett támlájú széksort, Brethelm, Reichendorf, Neudesch, Gross-Schenk, énekelte Gyalu kántor révületen, most éppen Brassó vidéke a cél, vulgo Barca, mondta Gyalu, ősi erdélyi kántor-család sarja, kié Erdély, ugyan kié lehet, hangzott a szónoki kérdés még a templomi

3.

szószelekről is, márpedig a szószelekről Erdélyt szabadon szóba hozni önmagában is eszement vállalkozásnak tűnt a soros elnyomók és a mindenkor fontolva haladók szemében, ki állítja, hogy szabadon hoznám szóba, kérdezte Apánk színelte csodálkozással a rémült kétségesskedők, hát ki szabad itt, ha pedig nem vagyunk szabadok, veszténivalónk sincs, ugyan miért is hallgatnánk fölőle, folytatta Apánk növekvő lendülettel, ha ez a kérdés, akkor erről kell beszélni, persze, persze, vetette közbe Anyánk meggyőződés

4.

nélkül, mint aki előre tudja, mit érhet el Apánknál a családra szabott realpolitika érveivel, persze, de a szószelekről is?, úgy van, válaszolta Apánk, a szószelek a legmegfelelőbb hely fölvetni a kérdést, Apánk ugyanis abból a feltevésből indult ki, hogy az igazi kérdéseket az eleve létező válaszok szülik, és nem fordítva, kié Erdély, jó kérdés, mondta ragyogó arccal, járjunk utána, szép kis válasz lapulhat mögötte, csak tessék próbálkozni, ha Erdély kérdés, márpedig a kérdések kérdése, tisztelt uraim, akkor erről kell beszélni, és legkívált a szószeleken, nem, nem, a

5.

hetvenes évek mégis, amikor országom üzleti géniusza, a legfőbb hadúr úgy döntött, kilóra, nem is kilóra, fejpénzért eladja szászaimat és szájaimat a gazdag Óhazának, Uramisten, gazdag Óhaza, hát ez kell nekünk, csillagösvény és tejút, elcsángált gyermekeit számon tartó zsiros anyaföld, Óhaza, Óhaza, vasárnaponként nagy csoportokban érkeztek a zarándokok a dombok között megbúvó, az ismeretlenül is ismeretlenebb partiumi faluba Apánk írásmagyarázatait hallgatni, már az

Gheorghe Săsărman

Föderalizmus és regionalizálás ♦ 2. oldal

Molnár Gusztáv

A „nemzet” és az „ország” ♦ 3. oldal

Hermann Fabini

A hatalom arroganciája ♦ 4. oldal

Traian Ștef

Decentralizáció reductio ad absurdum módra

♦ 4. oldal

Kántor Zoltán

A Memorandum, a nemzet és az állam ♦ 5. oldal

Daniel Vighi

A regionalitás meghatározásainak kérdésköre

♦ 5. oldal

Hajdú Farkas-Zoltán

Reggeli dilemma ♦ 6. oldal

Ovidiu Pecican

Az államról semmi új ♦ 7. oldal

Bakk Miklós

Az átfogalmazandó tradíció ♦ 8. oldal

Hamberger Judit

Megoldhatók-e a szlovák belpolitikai feszültségek

felhívások útján? ♦ 8. oldal

Cristiana Teohari

Palló a tudatlanság felett ♦ 9. oldal

Simona Avram

Memento mori ♦ 9. oldal

Hadházy Zsuzsa

Erdély nemcsak a románoké ♦ 9. oldal

Caude Karnoouh és Molnár Gusztáv beszélgetése

„Vállalnod kell álláspontodat” ♦ 10. oldal

Al. Gistelean

A párbeszéd erkölcséről ♦ 14. oldal

Bányai Péter

Pletykaözön és besúgóbotrány ♦ 15. oldal

Paul Drumaru

Transzlandi levelek ♦ 16. oldal

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

A címlapon látható fríz

Robert Waits Flux Listening Post/Music of the Spheres (1987)

című színteremtésének interpretációja

első harangszó után bevonultak a templomba a jövevények, ott várták meg a harmadikat, amikor Zele harangozó

6.

vége érzéssel, a gyülekezet egyöntetű véleménye szerint megengedhetetlenül hosszán, a büntudata alatt önérzetesen görnyedező Zele harangozó szerint pedig megengedhetetlenül elnagyoltan, sőt összecsapva „összehúzza” a két harangot, és Gyalu kántor rezgő tenorjával elkezdődhet a fennálló ének, Apánk hangtalanul, összefogott paláttal ült a Mózes-székekben, mereven nézett maga elé, tekintetét a megsüllyedt kőpadló egyetlen pontjára szegezte, ajkai bizonytalanul mozogtak, mint ha énekelte volna ő is, pedig nem énekelte, a nagyének utolsó versszakának közepén

7.

fölfélt, magához szorította a Könyvet, és megindult fölfelé a deszkalépcsőkön, nem is ő ment, mintha mozgólépcsőn suhant volna a magasba, ott aztán kinyitotta a Könyvet, és felolvasta a zsoltáros költő szavait, az Úr é a föld és annak teljessége, majd a szokásos bevezető nélkül föltette a kérdést, a kérdések kérdését, kié Erdély, ott ültünk szétszórva a zarándokok között mi is, mind a hét gyerek, szinkronban fordítottuk a beszédek vasárnapról vasárnapra, nekem a románok jutottak, a nagyobb testvéreim a szászokat kapták, a nagyváradi kelyhes cigányok egyesben

8.

fogták az üzenetet, kié Erdély, tettem fel a kérdést románul a legbukarestibb Popescunak, kié Erdély, kérdezte Lídia nővérem németül a segesvári szép arcú Eisenburgeréktől a prédikáció szavával, bólogattak a zarándokok, ez a kérdés, bizony hogy ez, a papot megint bezárják, ingatták a fejüket a falubeliek, de még mennyire, gondolta Anyánk megadással, kelyhes Janku pedig, az Oncsa telepi cigányvajda mintha egész testével egyetértett volna, micsoda szimbólion, mondta félhangosan kedvenc szavával, hát ha így állnak a dolgok, máris

9.

könnyebb, nem az övéké, mondja a Lélek a gyülekezetnek, és nem a mienk mondja a Lélek, kié az ország, tágitott a kérdésen a Lélek, nem az övéké, rikoltzott a zarándokokban is a Lélek diadalmasan, hát persze, de a mienk sem, mert az Úr é, ahhoz pedig, hogy a mienk legyen, ami most szemmel láthatóan nem a mienk, ahhoz, mondta a Lélek, szabadoknak kellene lennünk, de nem vagyunk, mondta a Lélek a gyülekezetnek, nagy megkönnyebbülés lett úrrá a zarándokokon, hát mégsem a legfőbb hadúr é, hahaha, jól oda van mondva neki, kérem, hanem az Úr é, igen, igen, nem Popescu úr é és nem Eisenburger úr é és nem Visky úr é, legkevésbé

10.

kelyhes Janku testvére, a nevetés fuvallata meglegyinti a hallgatóságot, mint egy angyalszárny, Janku testvér feláll, és boldogan meghajol a gyülekezet előtt, még csillogó bajuszán is csavarint egyet, elviszik a hírt Erdélyről a zarándokok, még a hegyeken túlra is eljut az üzenet, Apánkat is elviszik megint, gondoljuk fordítás közben, aligha kétséges, ott ülnek a zarándokok között az ájtatos szekusok, egyesek már betéve tudják énekeinket is, ha pedig az Úr é, mondja

11.

a Lélek a szószeleken, akkor a szabad emberek otthona az ország, így a Lélek, nem a mienk és nem az övéké, a szabadoké, mert, mert, mert, és itt az Apostol tanítása következik, Apánk fúrge ujjai megindulnak a Könyv lapjai között, hogy ráleljenek a pontos idézetre, talán még előtte kellene áment mondani, sóhajt Anyánk félhangosan, ám a Lélek, mi-ként a szél, fú, ahová akar, és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnan jó és hová megy, azt valóban nem, gondolja Anyánk, így igaz, csak azt lehet tudni, Apánk honnan jön, a börtönből, és hová megy, a börtönbe, ezt viszont teljes

Folytatás a 2. oldalon

Folytatás az 1. oldalról

12.

bizonyossággal lehet tudni, úgy van, Jucika, drága Júlia asszony, vigasztalja Sándor atyus Anyánkat, odamegy a férje, bizony, a börtönbe ismét, de az Isten háza az Írás szerint az is, még a fogság is, Jucika, mert meg van írva, és itt mindig jött egy idézet, amit az ég adta világon senki nem értett soha, csak Sándor atyus vagy ő sem, megvan, itt áll, fehér tűz a fekete tűzön, az apostoli tanítás, örvendezik Apánk a szőszéken, íme, ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság⁵, hát ez az, mondja a Lélek, most pedig álljunk fel, és közös imánkban tegyük fel még egyszer a kérdést, kié Erdély, majd menjünk el

13.

békével, Gyalu kántor panaszos hangon rázendített a záróénekre, mint akit a gyülekezet ráfelelő ámenje rázott fel békés szunyókálásából, örökidbe, Uram, pogányok jöttek, rezegte sírós tenorján, kitódulnak a zarándokok a templomból, de még mielőtt békével elmennének, szokás szerint bejönnek a parókiaira egy pohár fahéjas forralt borra, Popescu kipirult arccal meséli minapi álmát az egyeseregletteknek, óriási fekete madarak szálltak Nyugatról Keletre, hopp, vetette közbe lelkesen kelyhes Janku, szimbólión, jó úton vagyunk, nem

14.

szóltak hozzám, folytatta talányosan a legpopescubb Popescu, rám se hederítettek a vonuló éjfékete madarak, talán hollók, igen, igen, kétségbeesve néztem föl az égre, vártam a szót, hangosan kiáltani kezdtem, mondjatok valamit, madarak, hát számomra nincs üzenet, és ez így ment reggelig, vonulás és kiáltozás és verejték, tusakodtam, mint egy Jákob, míg végül pirkadatkor a legutolsó madár, a legöregebb, olyan János apostol forma azt mondta nekem, menj, Popescu, kerekdj fel és vándorolj ki, mi Keletre megyünk, de neked Nyugaton a helyed, mire tüstént fölbredtem, elrohantam a rendőrségre, és hivatalosan bejelentettem kivándorlási szándékomat, menj, Popescu, mondták kedvesen

15.

a rendőrök az öreg madár szavait idézve tudtukon kívül, menj csak, jó Popescu, legalább befogod végre azt a szószátyár pofádat, és nem agítasz többet a legfőbb hadúr és hűséges emberei ellen, ott aztán majd rikácsolhatsz napestig, Popescu, ahogy csak a torkodon kifér, Popescu után a korán megöszült, tengerkék szemű Eisenburger emelkedett szólásra, a konténer már elment a bútorokkal, mondta mélyen meghatódva, megy a család az Óhazába, márkáért vette meg az egész Eisenburger-nemzetiséget a bölcs és nem kevésbé hatalmas, sőt üzleti érzékét tekintve sem a legutolsó kancellár, mondta a családfő Eisenburger biztos befektetésnek bizonyuló gyermekeire célozva, rántatlan, fényes homlokán

16.

apró gömbök ütköztek egymásnak, majd a gyér szemöldökön keresztül lefutottak a pilláig, micsoda szimbólión, mondta kelyhes Janku könnyeivel küszködve, Óhaza, nincs annál szebb, Óóó-ha-ha-za, sóhajtott Janku, hát ez az, drága Júlia asszony, nincs itt nekünk maradandó városunk¹, idézte szenvedélyesen az Írást, és ekkor szabad utat engedett forró könnyeinek, térdre rogyott, átölelte Apánkat, ugyan már, kelyhes Janku testvér, ugyan már, csitítgatták a zarándokok, menjünk vissza, mondta Apánk, menjünk vissza, elmondom még egyszer az egészet elejétől végig, te Feri, te Feri, mondta Anyánk trefásan, de hiszen már elmondtad, és még a kérdések kérdését sem mulasztottad el feltenni, nagy derűltség lett úrrá a társaságon, hát így, így, tebenned bízunk elejétől fogva², vették trefára a dolgot a zarándokok is, majd emelkedett hangulatban, nagy egyetértésben megindultak lefelé a dombon, hogy még

17.

havazás előtt bejussanak a városba, menjünk vissza, próbálkozott Apánk még egyszer, elmondom az egészet elejétől végig, hátha fordítási gondok adódtak volna, valóban, könnyen meglehet, bólogattunk mind a heten, fordítási gondok mindig vannak, azért olyan szép arcúak ezek az Eisenburgerék, mondta ábrándos arccal Lídia, mert exportra készülnek, valóban, könnyen meglehet, nézett rá hálásan Apánk, majd lekanyarította magáról a palástot, ezt az utánozhatatlanul virtuóz, bonyolult és könnyed mozdulatot minden alkalommal várva vártuk, és ha néhanapján, nagy titoktartás mellett sikerült átsempészni a fiúk szobájába az ólomnehéz papi köpenyt, szenvedélyes versenyre keltünk egymással, két kezét a vállához vitte, majd pillanatra lobogni kezdett feje felett a fényes fekete vászon, Apánk mintha kissé meg is emelkedett volna, óriási fekete madár, egy holló az elcsendesedett nappali légterében

Jegyzetek

- ¹ Zsolt 24,1
- ² Jn 3,8
- ³ 2 Kor 3,17
- ⁴ Zsid 13,14
- ⁵ Zsolt 90,1 (az énekelt változat)

VISKY ANDRÁS 1957-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári BBTE adjunktusa és a Koinonia Kiadó igazgatója. *Reggeli csendesség*, Budapest, 1995; Goblen, Pécs, 1998.

Gheorghe SĂSĂRMAN

Föderalizmus és regionalizálás

A közelmúltban közzétett *Memorandum a parlamenthez a romániai régiók létrehozásáról* olyan reakciókat váltott ki, amelyek hangvételelükkel és érvelési módjukkal kikényszerítik a kérdést: meg lehet-e kényes témákat nyugodtan és tárgyyszerűen vitatni, és ha igen, mennyiben? Kétségen kívül áll, hogy egy állam közigazgatási-területi szerkezetéről folyó, az alkotmányt alapvetően érintő vita ebbe a kategóriába tartozik. Elvileg az alkotmányjog körébe eső kezdeményezések a törvényhozói szervekre és a parlamenti politikai pártokra tartoznak. Ez azonban nem jelentheti, hogy a civil társadalomnak és végső soron az állampolgárnak ne lenne véleménynyilvánítási joga, ne állna szabadságában bármilyen közérdekű kérdésben javaslatot tenni.

A *Memorandumot* követő reakciók egyrészt azt bizonyítják, hogy érzékeny pontot érintett, másrészt azt, hogy a román civil társadalom nincsen felkészülve hasonló témák szigorú és tisztességes megközelítésére. Voltaképpen néhány lényeges szempontról került előtérbe, s ezek tisztázása érdekében más országok példájára is lehet hivatkozni. Elsősorban a közigazgatási decentralizáció és az állami egység közti kapcsolatról van szó. Másodsorban arról, hogy mennyiben segítené elő bizonyos aktuális problémák megoldását a decentralizálás értelmében való fejlesztés. Harmadsorban, egy ilyen fejlesztés valós vagy képzelt veszélyeiről. Egy civilizált vitának szenvedélymentesen kellene szembesítenie a pró és kontra érveket, mérlegelni kellene a nyereséget és a veszteséget, kerülnie kellene a sértő minősítéseket, címkéket.

Az a tény, hogy olyan országoknak, mint az Egyesült Államok, Kanada, Németország, Svájc, Ausztria, Olaszország, Spanyolország stb. föderálisan, illetve regionálisan megszervezett struktúrájuk van, határozottan értelmetlennek teszi az attól való félelmet, hogy hasonló közigazgatási szerkezet kialakítása az állami egység szétrombolásához vezet. Jugoszlávia vagy a Szovjetunió szétesése semmi esetre sem föderalizmusuknak, hanem – többek között – éppen a föderalizmus alapelvei be nem tartásának a következménye. Egyébként meg kell mondanunk, hogy a regionalizálás nem valami szerencsétlenség, nem az égből sötétben lezúduló csapás, és nem is valamilyen titokzatos erő által meghozott döntés, hanem egy kimondottan demokratikus folyamat, amit olyan jogi eljárásokkal alakítanak ki, amelyeknek a legátfogóbb országos érdekekkel való egyeztetéséhez minden politikai formáció együttműködésére szükség van, beleértve az állampolgári kezdeményezéseket is. Egy ilyen kezdeményezést már a kezdet kezdetén úgy könyvelni el, mint az állam szétdarabolására irányuló kísérletet, vagy a hozzá nem értést bizonyítja, vagy azt, hogy meg akarják kerülni a kérdés lényegét.

A föderalizmus és a regionalizálás sehol sem valamelyik igazga politikai hiúságának agyszüleménye, hanem egy történelmileg kialakult valóság következménye, célja pedig a közigazgatás túlzott központosításából fakadó vagy annak következtében hangsúlyossá váló konfliktusok megoldása, a bürokrácia és a korrupció visszaszorítása és a döntéshozó tényezők, valamint az azok közötti távolság csökkentése, akiknek elismert érdekeit helyesen kell értelmezni és megfelelő módon kezelni. Márpedig, miként a román nemzetisége és annak alapja minden kétségen felül áll, akként nem kevésbé igaz, hogy léteznek regionális sajátosságok, amelyek a lehető legeredményesebb módon fakadnak az eltérő történelmi fejlődés összefüggéseiből. Mi mások lennének az olteniiaiak, a bánátiak, moldvaiak, erdélyiek, munténiaiak, máramarosiak, dobrozdusiak, bukovinaiak, mint ugyanannak a népnek megannyi, sajátos földrajzi, történelmi, társadalmi-kulturális és politikai feltételek között kialakult, különböző, a beszédben, szokásokban, hagyományokban, folklórban, mentalitásban, vallásban hitben könnyen nyomon követhető eltérő tulajdonságokkal rendelkező regionális családja. A történelmi provinciák románjai egyesülés utáni jogos vágyának, amely annyi áldozat és viszontagság árán valósult meg, semmi benn sem mond ellent a nem kevésbé megalapozott remény a térségbeli identitás megőrzésére. Sem a moldvaiak, sem az erdélyiek nem válnának kevésbé románná, ha regionális struktúrákba szerveződnének, mint ahogy sem a bajorok, sem a poroszok nem lettek kevésbé németek egyszerűen azért, mert ugyanannak a föderális államnak különböző Landjaiban élnek.

És nemcsak a románokról van szó. A regionális különbözőségeket egyik oka, hogy az ország különböző tartományaiban a román lakosság hosszú ideig együtt élt más etnikumokkal – mégpedig másokkal Erdélyben, mint Dobruzsában, másokkal Bánátban, mint Moldvában. A regionális etnikai szerkezet nagyon különböző, még ugyanazon nemzeti csoporton belül is vannak számottevő eltérések az egyes vidékektől függően. És ne felejtjük el, hogy az idők folyamán ezek a csoportok nem maradtak elszigetelve egymástól, elég sok család változtatta meg nemzetiségét, és sok családtag kötött vegyes házasságot. A sokat vitatott transznetikus identitás nem egyszerű óhaj, konkrétan létezik, akkor is, ha egyelőre csupán egyedi esetek formájában. De az is érthető, hogy a szomszédok között időnként előforduló lehetséges ellenségeskedések dacára, adott esetben az erdélyiek mutatnak majd több megértést a székelyek panaszai iránt, mint – mondjuk – a dobrozdusiak, akik viszont fogékonyabbnak mutatkoznak majd a török vagy a tatár kisebbség gondjai iránt. A nemzeti kisebbségek státuszának az európai normáknak megfelelő országos szintű jogi szabályozása mellett, annak következtetes gyakorlatba ültetéséhez szükséges a hatóságok, a

lakosság és a sajtó megfelelő magatartása, szükségesek az információs struktúrák, a polgári tudat, a türelmes légkör és még néhány további, megfoghatatlan tényező, amelyet csak ösztönözhet a hatáskörök regionális szintre való megfontolt kihelyezése. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a regionalizmus önmagában nem biztosíték a bürokrácia csökkenésére, a korrupció megfékezésére, a polgári szellem megerősödésére vagy az interetnikai feszültségek enyhítésére. Ellenkezőleg, a regionalizmus nem lehet más, mint természetes folyamánya az ezen a területen bekövetkezett pozitív változásoknak.

Azok, akik bármilyen építő jellegű vitát visszautasítanak a regionalizmusról, nyilván abból a feltevésből indulnak ki, hogy az ilyen kezdeményezések háttérben szeparatista törekvések húzódnak meg, hogy az igényelt helyi autonómia csak leplezi az ország területi épsége, nemzeti szuverenitása elleni merényletet. Az a tény, hogy a kezdeményezés Erdélyből indult ki, és hogy a *Memorandum* aláíróinak nagy része, a nevekől ítélve, magyar, csak táplálja ezt a gyanút, és megerősít egyeseket abban a meggyőződésben, hogy itt az irredentizmus démona lépett fel, és hogy az aláíró román értelmiségiek szerencsétlen naivok, ha éppen nem árulók. De ki érte meg jobban a magyar kisebbség gondjait, mint az erdélyi románok, az ő történelmi tapasztalataikkal? Ami engem illet, távol állok attól, hogy figyelmen kívül hagyjam bizonyos olyan körök létezését, amelyek továbbra is hevesen támadják a trianoni békeszerződést, és amelyek kiháználják az alkalmat, hogy ismét felkorbácsolják a kedélyeket. Azt hiszem azonban, hogy az Erdély régebbi és újabb történelmével kapcsolatos hivatalos román álláspont bizonyos szempontból nem teszi lehetővé a múlt sebeinek orvoslását, az erdélyi románok és magyarok közti jobb egyetértést, ez utóbbiak őszinte és teljes azonosulását a román állampolgársággal, valamint az ország jelenével és jövőjével – ha mindez bekövetkezne, a kialakult helyzet, véleményem szerint, szintén valós lehetőséget jelentene mindenféle irredenta celszöves egyszer s mindenkorai meghiúsulására.

Arra a jól ismert, de gyakran elhallgatott, semmibe vett vagy egyoldalúan tárgyalt tényre gondolok, hogy Erdély évszázadokig a magyar történelmi, kulturális és politikai tér szerves része volt, és arra, hogy ennek a térségnek néhány jelentős vidéke egyes német nemzetiségű csoportok anyagi és szellemi civilizációjának bölcsője volt. Most eltekintek a román lakosság amúgy természetesen fontos kontinuitásától és a megkülönböztetéstől is, aminek ki volt téve a magyar uralom alatt, s aminek következtében alkotó zsenijének megnyilvánulási tere hosszú ideig leginkább a falusi univerzumra korlátozódott. Mint Erdély kétségbevonhatatlan (bár, igaz, ami igaz, menekülésben született és most is menekülként él) fia – kockáztatva, hogy felfingerlem azokat, akik a hazafias érzések egyedüli letétményesének hiszik magukat – megkérdem, hogyan várható el az erdélyi magyaroktól, hogy otthon érezzék magukat a román hazában, amikor őseiket megkülönböztetés nélkül előszeretettel jövevényeknek és elnyomóknak tekintik, amíg annyi nemzedék tagadhatatlan hozzájárulása Erdély civilizációjának és kultúrájának felvirágoztatásához nem kapja meg román részről is a megérdemelt elismerést, és az nem tükröződik megfelelő módon a társadalmi élet minden megnyilvánulásában. Miért csodálkozunk akkor az Erdély zaklatott történelmére vonatkozó magyar értelmezések ellenkező előjelű túlzásain vagy azon, hogy egyesek Budapesten keresik a megértést, amit normális körülmények között Bukarestben kellene megkapniuk? Nem éppen a jogos kérelmekkel szembeni rugalmatlanság, a belátás hiánya az, ami veszélyeztetheti az ország stabilitását, mozgásba hozva mindkét fél részéről a nacionalista túlzások spirálját? Valóban nem vagyunk képesek tanulni a szomorú jugoszláv tapasztalatból?

Anélkül, hogy a magyar etnikumhoz fűződő viszony ismert élességével és drámaiságával foglalkoznánk, rá kell mutatnom arra, hogy nagyjából hasonló a helyzet azzal a tevékenységgel kapcsolatban is, amellyel a szászok és svábok hozzájárultak Erdély és Bánát fejlesztéséhez, ami annál kevésbé érthető, mert itt szó sincs semmiféle vitáról. Az a sajnálatra méltó tény, hogy a német telepesek mai leszármazottainak elvándorlása következtében egy több mint nyolc évszázados virágzó életformát fenyeget most az eltűnés veszélye, egyáltalán nem menti e jelentős életforma eredményei – mondhatni, maradványai – tükrözésének sematikusan, hézagos, nemegyszer eltorzított módját. Közben pedig, kellő gyakorisággal a megfelelő figyelmet fordítva rájuk, kiegyensúlyozottabbban, a valóságnak inkább megfelelően lehetne tükrözni minden egyes etnikai csoport szerepét a Kárpátokon túli tartományok fejlődésében. Másrészt pedig kitűnő lehetőség lenne a Németországgal való, nyilvánvalóan nagy jelentőségű kapcsolatok megerősítésére, olyan lehetőség, amelynek mellőzése, a mai európai összefüggések között, megbocsátatlan lenne.

Könnyű megérteni, miért időztem hosszabban a vizsgált kérdés néhány sajátos erdélyi vonatkozásánál, de biztos vagyok benne, hogy az kapcsolatban van a mai politikai helyzet néhány forró kérdésével. Például feltételezhető, hogy a regionalizálás megkönnyítené Románia és a Moldovai Köztársaság nem kevésbé kényes kapcsolatainak jövőbeni újrafogalmazását. De ki mondhatja meg biztosan, hogy a regionalizálásról szóló vita valóban túl korai-e, vagy hogy – ellenkezőleg – elérkezett a pillanat, amikor a román társadalomnak nyíltan szembe kell néznie ezzel a nehéz kérdéssel? Akárhogy is, a szellem kiszabadult a palackból, és naivság lenne úgy tenni, mintha nem is létezne. Annak, aki szilárdan hisz saját ügyének igazában, nincs miért kerülnie a párbeszédet: azt hiszem, hogy a dogmák és tabuk börtönében eltöltött évtizedek után itt az ideje, hogy hozzászójunk egy olyan világhoz, amelyben több igazság él egymás mellett.

München, 2002. március

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

GHEORGHE SĂSĂRMAN 1941-ben született, Németországban él. Építész és író. *A bőr négyzetesítése* (Cuadratura cercului), Kolozsvár, 2001; *Dél Észak ellen* (Sud contra Nord), Kolozsvár, 2001.

MOLNÁR Gusztáv

A „nemzet” és az „ország”

Sokszorg gondoltam már arra, hogy az a lassan másfél évtized, amelyet Magyarországon töltöttem, elvesztegetett idő, s hogy a döntés, amire 1987 áprilisában, a román Szekuritátéval a nyakamban, Bukarestben jutottam, hogy ti. családommal együtt áttelepüljek Magyarországra, legalábbis ami engem személyesen illet, tévedés volt. Bizonyára az volt. De érdekes módon épp mostanában, amióta a kolozsvári *Provincia* szerkesztőjeként a visszatekintés egy sajátos formáját gyakorolom, értettem meg, hogy ez a keserves anyaország iskola talán mégiscsak jó volt valamire. Megtanultam, hogy ez az ország lakóinak többsége számára nem „a magyar nemzet” anyaország, hanem egyszerűen egy ország, amelynek lakói – nagy többségükben – magyarok, s ha netán valamilyen kisebbséghez tartoznak, akkor *magyarok is*. De nem azért, mert annak nyilvánítják őket, hanem mert annak érzik magukat. Ha Magyarországon egy német, szlovák, zsidó vagy román származású magyar állampolgárt megsértenek kisebbségi önértékében, akkor természetesen annak megfelelően fog reagálni. Ha viszont magyarságát, magyar identitását vonná kétségbe valaki, akkor azt ugyanolyan joggal és intenzitással kérné ki magának. A magyarországi kisebbségek ma már természetesnek érzett kettős identitása a modern magyar nemzet és állam másfél évszázad alatt kialakult, magas fokú belső integráltságának jele.¹

A magyarokról elnevezett országban ez a dolgok történelmileg kialakult rendje, és ebbe a rendbe nem illenek bele azok a magyar nemzetépítés folyamatából nyolcvan évvel ezelőtől kiszakadt magyarok, akik úgy érzik, hogy Magyarországhoz nekik is közük van, hogy az az övék is, merthogy nekik nincs sajátjuknak érzett országuk, amelyhez teljes szívvel és teljes lélekkel tartozhatnának. Ez a probléma azok számára nyilvánvalóan nem értelmezhető, akik a mai Magyarországot, a modern kori társadalomfejlődéssel összhangban, a magyar állampolgárok hazájának tekintik.

megszólíthatók, a magyar választópolgárok világos, „jól látható” kisebbséget alkotják, és többségben csak az 1920-ban más pályára állított magyar „nemzetrészek”-ben vannak, bár itt is jól érzékelhető különbség van a keleti (ukrajnai, romániai, szerbiai) és a nyugati (horvátországi, szlovéniai, ausztriai és szlovákiai) részek között.

Ezelel is jutottunk a mostani magyarországi választások igazi tétjéhez: minden, mégoly fontosnak tűnő hatalmi játszma innen és túl, a „nemzet” és az „ország” küzdelméről van itt szó, amely előbb vagy utóbb az „ország” javára fog eldőlni. A választások előtti utolsó közvélemény-kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a „nemzet” nevében fellépő Fidesz esélyei nagyobbak, de nem zárható ki, hogy a küzdelemből már most az „ország”-ra hivatkozó MSZP–SZDSZ-koalíció fog győztesen kikerülni. A Fidesz észrevette a veszélyt, és február óta gőzerővel próbálja – az „ország” kedvében járva – áttematizálni a választásokat. De nem biztos, hogy ez sikerülni fog neki. A társadalom különös organizmus, sokmindennel be lehetetlenni, sokszor reagál összevissza, a saját, kiismerhetetlen logikája szerint. Denéha, ritkán, érzékeli, felfogni látszik valamit, amire aztán ennek megfelelően reagál is, függetlenül attól, mit mondanak vagy éppen ordítanak neki. Ilyenkor már nem hat rá semmilyen érv és semmilyen könyörgés, nem „érti” meg, hogy neki a saját egészsége szempontjából szüksége volt arra a bizonyos sebészi beavatkozásra, amit Bokros-csomag néven ismerünk, vagy hogy az egész „nemzeti reintegráció” csak jó kis móka volt, nem kell komolyan venni, merthogy valami ideológiáféltre mégiscsak szükségük van azoknak is, akik a másság és újszerűség jussán ragadták magukhoz a hatalmat.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy az „ország” – lehetséges – győzelmével a „Kárpát-medence” katasztrófa sújtotta területé válik. Nem kétséges, hogy egy ilyen esetben az egészségügy vagy akár a magyarországi roma kérdés fontosabb lesz, mint a határon túli magyarok ügye, amely első számú politikai kérdésből a magyar adófizetők pénzének egy bizonyos, nem túl jelentős hányadával mérhető költségvetési kérdésévé válik. ANATO-ba való megfelelő beilleszkedés (ami eddig nem történt meg) és különösen az EU-tagság nagyságrendekkel fontosabb „ügy” lesz, mint a „magyar” kérdés napirenden tartása. Felgyorsult és véglegesé, azaz visszafordíthatatlanná válik az „ország” nyugati integrálódása és ezzel a keleti és délkeleti szomszédoktól való részben kényszerű, részben nagyon is hön áhított eltávolodása.

Mindamellett a várható következmények nem egyformán érintik majd az egyes magyar közösségeket. A horvátországi és a szlovéniai magyarok semmilyen érdemi változást nem érzhetnek majd, hiszen az ő sajátos helyzetükben a státustörvény sem hozott, illetve ígért érdemi változást. A szlovákiai magyarok – néhány, a „Kárpát-medencei nemzeti reintegráció” mellett elkötelezett politikust leszámítva – hamar napirendre fognak térni a

szereken isvakkágyra kerülnek: egyrészt a politikai értelemben kettéhadszi Magyarországot egyik felével azonosulva csöbörből vödörbe esnek, azaz az egyikükjára alárendeltséget felváltják egy másik, sokkal hatékonyabb, mert önként vállalt alárendeltséggel. Másrészt a határokon átnyúló magyar nemzeteszmé „tartalékosaként” gyakorlatilag kivonják magukat abból a csak transznemzeti alapokon megvalósítható regionális építkezésből, amely a Vajdaságban már intézményi formát is öltött, és döntő szakaszához ért, Erdélyben pedig most jutott el arra a pontra, hogy elméleti alternatívából politikai alternatívává váljék.

Az „ország” várható budapesti visszavágása által okozott sokk után az erdélyi és a vajdasági magyarok minden valószínűség szerint két pártra szakadnak: az egyik – kisebb – részük dacosan beáll majd az ellenzékben még radikálisabb hangnemre váltó „nemzeti” pártok mögé, a másik – nagyobb – rész pedig választ el a Fidesz-től: folytatja-e az eddigi, tipikusan kisebbségi, az érdemi opciók felelősségét nem vállaló „permanens kormányparti” politikát, és a bukaresti, illetve belgrádi partnerek révén próbálja meg érvényesíteni az érdekeit, vagy pedig határozottan kiállva az erdélyi és vajdasági autonómia ügye mellett megpróbál végre „saját országot” teremteni magának. Az utóbbi esetben minden bizonnyal stratégiai szövetségekre lel azokban az erdélyi románokban és vajdasági szerbekben, akik számára a nagyobb hazába illeszkedő régió-haza megteremtése vagy újirányításuk szintén elsődleges fontosságú.

A régió-haza megteremtése két pilléren nyugszik. Elsősorban a jól működő, kölcsönös bizalmon alapuló elit-kooperáció, amely a közép-európai és a balkáni tradíciók sajátos összefonódását mutató, tájainkon hagyományos „nemzeti” eszmével és politikával szakítva, a valóban polgári, azaz transznemzeti regionalizmus éltékrendjét és politikáját képviseli. E stratégia másik, nem kevésbé fontos pillére a két régió gazdasági érdekeinek határozott képviselete, amely biztosíthatja, hogy az együttműködő elitek által támogatott politika a pártok versenyében helyi szinten mindkét tartományban többségre kerüljön.

Ebben az új helyzetben természetesen nem lesz fenntartható tovább az az eddigi, nagyfokú következetlenségről áruklodó politika, amely a regionalizmus és a régió belüli interetnikus partnerség ügyét a Fidesz függvényeként próbálta meg képviselni. Az autonómia próbája, magyar részről, mindenképp a Budapesttel szembeni autonómia. Ez nem jelent öncélú szembenállást, hiszen a státustörvénynek is van két olyan dimenziója, a gazdasági és a kulturális, amely – az Európai Unió belátható ideig kívül maradó országok magyarjai számára – létfontosságú vagy legalábbis nemelhanyagolható támogatást jelent, és amelyet éppen ezért nyugodt lélekkel el lehet fogadni. Semmi szükség viszont annak a politikai stratégiának a támogatására, amely a magyar állam és a határon túli magyarok közötti – a státustörvény által meghatározott – jogviszonyt nem a kedvezmények jogszertű folyósítása miatt szükséges technikai kelléknek, hanem a teljes körű nemzeti reintegráció ugródeszkájaként tekinti.

Csak remélni lehet, hogy egy MSZP–SZDSZ-kormány, okulva a Fidesz–MDF hibáiból, óvatosabban mozog majd az erdélyi és a vajdasági terepen, és a regionalisták és a centralisták közötti romániai és szerbiai behatárokban nem fogja egyoldalúan Bukarestet és Belgrádot és a „permanens” kormánypartiság magyar képviselőit támogatni. Ezt már csak azért sem volna célszerű és ildomos a két potenciális kormánypártnak megtennie, mert a közvetlenül választott regionális önkormányzatok megteremtését célzó – a nyilvánosság előtt, sajnos, elég határozatlanul és bátorítatlanul képviselt – stratégiájuk mintegy tálcán kínálja azt az eddigi általuk egyáltalán ki nem használt lehetőséget, hogy a Fidesz–MDF nemzeti alapon álló és így elkerülhetetlenül a Magyarországot és szomszédaitól szembenállást és rivalizálást erősítő, ráadásul megvalósíthatatlan Kárpát-medencei stratégiájával szemben a választott, erős kompetenciákkal rendelkező regionális önkormányzatok bevezetését szorgalmazzák a Magyarországgal szomszédos országokban is.

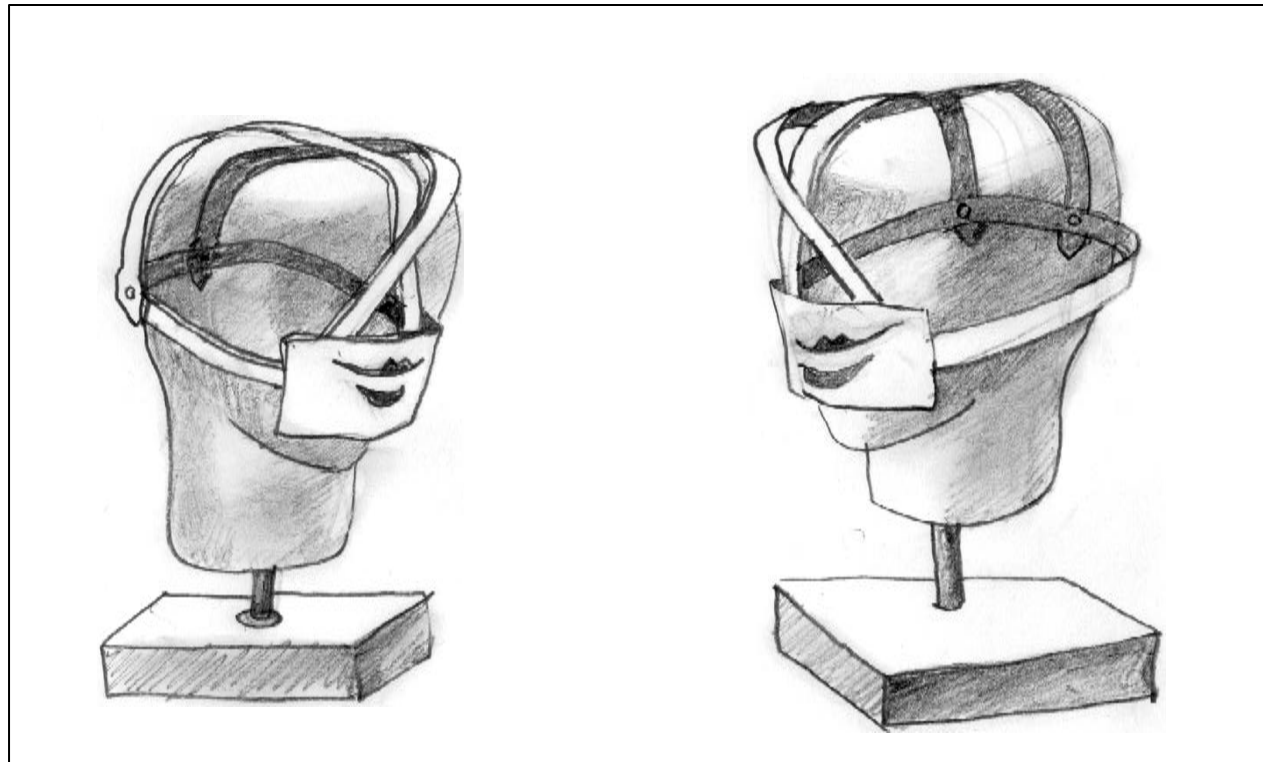
A regionális stratégia „határokon átnyúló” pártolása minden bizonnyal szembeállítja majd őket az ottani centralistákkal, de immár az Európai Unió belüli is releváns opciók mentén. Ez sokkal lényegesebb és főként valószínű előrelépés volna, mint az a hiú ábránd, hogy majd a bukaresti és a belgrádi kormány megoldja az erdélyiek és a vajdaságiak problémáit. Ha pedig Budapest ebben a kérdésben nem mutat kellő aktivitást és kezdeményezőkészséget, meg fog jelenni a színen mint önálló és új szomszédpolitika szereplő: Kelet-Magyarország. A hosszú időtartamú folyamatok geopolitikája végül is azt mutatja, hogy a Tiszántúli mindíg szervezettebben kapcsolódott Erdélyhez és Délvidékhez, mint Nyugat-Magyarországhoz, vagy ha úgy tetszik: Pannóniához. Így aztán lehet, hogy mégiscsak létrejön a Kárpát-medencében vagy legalábbis annak keleti felében egyfajta *posztmodern reintegráció*, amelyről a brit Brigid Fowler beszél a státustörvényről szóló figyelemre méltó tanulmányában.³ Ez azonban nem az államhatárokon átnyúló nemzeti közösség, hanem – a magyar „nemzeti párt” inkább premodern elképzeléseit és politikai ambícióit meghazudtolva – területi közösségek regionális szervezete lesz. A nemzet és terület kizárólagos egységét az új típusú territorialitás oldaláról megteremtő posztmodern szerkezet így nem is a „nemzetek Európájá”-ba, hanem (az érintett területekhez EU központi térségéhez viszonyított geopolitikai helyzetét józanul felbecsülve) az „országok” és „tartományok” Európájához fog illeszkedni.

2002. március 29.

Jegyzetek

1. Vö.: Molnár G.: *A belső és a külső integrációról*, in *Autonómia és integráció*, Budapest, 1993.
2. A Magyarországot 1995 tavaszán fenyegető pénzügyi csődöt az MSZP–SZDSZ-kormány pénzügyminiszterének nevével, drasztikus megszorító intézkedéseket bevezető törvénycsomag elfogadásával sikerült elkerülni.
3. Vö.: Brigid Fowler: *Fuzzing citizenship, nationalising political space: A framework for interpreting the Hungarian 'status law' as a new form of kin-state policy in Central and Eastern Europe*. Working Paper 40/02. First published in 2002 by the ESRC „One Europe or Several?” Programme, Sussex European Institute.

MOLNÁR GUSZTÁV 1948-ban született Szalárdon, Bihar megyében. Filozófus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa. *Problema transilvaná* (az erdélyi kérdés – tanulmányok, Gabriel Andreescuval), Iași, 1999. *Köztársaság elűnése, avagy a mintakövetés közép- és kelet-európai konzekvenciái. Vázlat*. In: *Globalizáció és nemzetépítés*, Budapest, 1999.

Antik Sándor: Választási kampánymaszkok, 2002

Hogy vannak, akik így gondolkodnak, azt Budapestre érve hamar észrevettem, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget, mert meg voltam győződve róla, hogy elenyésző kisebbségben vannak. Most már tudom, hogy ők a többség, bár ez a többség inkább hallgatag, nem doktrínák mentén szerveződik, hanem egyszerűen csak van. Ez a többség tudja, pontosabban az azt alkotó egyének tudják, hogy az erdélyi magyarok is magyarok, még akkor is, ha gyakran lerománózzák őket, mégis, sokkal elemibb erővel érzik szükségét annak, hogy világosan és félreérthetetlenül megkülönböztessék magukat tőlük. Nem azért, mert aljasul megtagadták őket, hanem sokkal prózaibb okokból. Nem érzik ők a nemzetet „eleven történelmi valóság”-nak a határon belül sem, a magyar „nemzet” számukra alapvetően a Magyarországon született, ott élő állampolgárok közössége, pontosabban halmaza, amely önmagát a nem magyar állampolgárok halmazától való elhatárolódásában tekinti – talán – közösségnek. Ráadásul ennek az elhatárolódásnak egészen más a tartalma kelet felé, mint nyugati irányban.

Azok viszont, akik egy virtuális „történelmi nemzet”-ben gondolkodnak, akik úgy vélik, hogy az egész Kárpát-medencei magyarság egyetlen élő organizmus, szintén csak valakiktől, „a magyarokat jogtalanul bekebelező szomszédos népektől” és a Magyarországon élő „nemzetidegen”, a modernitás folytonosságát a történelmi folytonossággal szemben előnyben részesítő elemektől elhatárolódva képesek – talán – közösségként viselkedni. A különféle doktrínák vagy annak tűnő ideologikus szövegek csak keretbe foglalnak valamit, amiről nem tudni pontosan, hogy valójában mi csoda, de az teljes bizonyossággal állítható, hogy azok, akik ilyenformán

dolgozólt, hiszen az ősszel esedékes választásokon és az elkövetkező két évben ott sokkal fontosabb – az ottani magyarok számára is fontosabb – kérdések forognak kockán. A tét Szlovákia NATO- és EU-tagsága, aminek komolyesélye van, de amit el is lehet játszani. Éppen ezért az ottani magyarok most a nyugati integrációt részesítik előnyben, és a 2004-ig rendelkezésre álló idő remélhetőleg arra próbálják majd kihasználni, hogy – szakmailag politikailag és nem utolsósorban kulturálisan – felkészüljenek sajátos érdekeiknek az EU intézményi és jogrendjén belüli érvényesítésére.

Kárpátalján a következmények valóban katasztrófálisak lesznek, mert az ottani helyzet már most is katasztrófális. Az ottani magyaroknak van a legnagyobb szükségük arra, hogy a magyar állam részéről ne szimbolikus, hanem nagyon is kézzelfogható anyagi támogatásban részesüljenek, éppen ezért az „ország” kormányának feltétlenül ügyelnie kell arra, hogy mi közben a státustörvényt megfosztja szimbolikus dimenziójától, az Európai Uniót kívül maradó országok vonatkozásában megtartsa az általa biztosított anyagi természetű kedvezményeket.

A „nemzet” és az „ország” budapesti párvialdálának azonban kétségtelenül Erdélyre és a vele a Bánát révén szorososan összekapcsolódó Vajdaságra lesz a legnagyobb hatása. E két, 1920-ban Délkelet-Európához csatolt közép-európai tartomány magyar lakossága e pillanatban lelkes híve a státustörvénynek, mert abban a nyolcvan év óta folyamatosan érzékelt nemzeti alárendeltség első igazán hatásos ellenszerét látja. Éppen ezért vakon bízik azokban a budapesti politikusokban, akik a Kárpát-medencei magyar nemzeti reintegráció megvalósítását ígérik. Az láthatóan senkit vagy csak nagyon keveseket zavar, hogy ezzel az erdélyi és a vajdasági magyarok két-

Hermann FABINI

A hatalom arroganciája

A 22 című hetilap tavaly decemberi számainak egyikében Alina Mungiu-Pippidi, a bukaresti értelmiségi körökben nagy tekintélynek örvendő szociológus szakértő cikket közölt, amelyben – némi-
leg epés és gyönyörös hangon – elítélte egyes román és magyar erdélyi értelmiségiek Románia regionalizálásáról kiadott Memorandumát. Úgy gondoltam, az ebben a cikkben kifejtett álláspont nem éri el a szóban forgó téma színvonalát. Mivel véleményem szerint a regionalizálás témaköre lényeges Románia jövőbeni fejlődése szempontjából, megírtam román nyelven az alábbi cikket, és közlésre elküldtem a 22-höz. A lap titkárságától megtudtam, hogy írásom eljutott a szerkesztőségbe. Nem közölték azonban, és nem hozták tudomásomra a lap semmilyen álláspontját ezzel kapcsolatban. Az a benyomásom, hogy egyes bukaresti liberális irányultságú értelmiségiek számára léteznek bizonyos tabuk, amelyekről nem óhajtanak tárgyalni. Mivel meggyőződésem, hogy a román társadalom strukturális újjáépítése lényeges feltétele annak, hogy az ország kiépjen a kommunista rombolás övezetéből, és a demokratikus társadalom felé vegye útját, elhatároztam, hogy ezt a cikket felajánlom közlésre a Provincia folyóiratnak. Megjegyzem, hogy német nyelvű fordítása megjelent az Allgemeine Deutschen Zeitung für Rumänien ez évi február 21-i számában.

Figyelemmel olvastam Alina Mungiu-Pippidi *Joaca de-a regiunea* (Regionálódási) című cikkét az önök hetilapjában, a 22. évfolyam 51. számában (2001. december 18–24.) Arra a következtetésre jutottam, hogy sem megközelítés-, sem tárgyalásmódja nem felel meg az elemzett témának. Ilyesmiket olvashatunk ebben a cikkben: „regionális parlamentek vagy ki tudja, milyen furaságok”, a szerzők „tudatlansága és amatőrizmusa”, továbbá „sajnálatos módon, ahelyett hogy a valóságról és konkrét, keresztlívihető dolgokról beszélnek, olyan provokációkról beszélünk, amilyen ez a Memorandum is, és szomorú, hogy a hírnév miatt talán jószándékú emberek is aláírják ilyen dokumentumokat”.

Aszóban forgó ügy azonban talán mégsem olyan egyszerű, ahogy a szerző bemutatja, véleményem szerint nem redukálható egy szűk értelmiségi csoport provokációkeltési vágyára. Úgy vélem, itt olyan strukturális problémáról van szó, amely rendkívül fontos országunk számára.

Mászóval, demokratikus értelemben az állam működése szorosan összefügg bizonyos strukturák meglétével minden szinten – község, megye, állam (Franciaországban község, megye, régió, állam; Németországban község, körzet, Land, Szövetség) –, amelyek rendelkeznek az önszabályozás és a saját felelősség elemeivel, olyan sejtekről van tehát szó, amelyek visszacsatolós módon nagyrészt maguk szabályozzák fejlődésüket.

Mind a fasiszta, mind a kommunista típusú autoritárius rendszerek egyik jellemzője ezeknek az önszabályozó strukturáknak a kiiktatása, a tömegek jobb manipulálhatósága érdekében. Lényegében a kommunizmus pusztításai közül jó néhány éppen a jelzett életképes strukturák felszámolásával azonosítható.

1962 és 1968 között gyakorként mérnök-ként, majd főépítész-ként a szászmedgyesi polgármesteri hivatalban dolgoztam. A város akkor a Sztálin tartományhoz, később Brassó tartományhoz tartozott. Akkoriban a törvényeket a tartomány fővárosából a tartomány városaiba negyedévenként megtartott gyűléseken közvetítették. Ily módon a tartomány központja és többi része között funkcionális kapcsolat létezett. Az 1968-as közigazgatási reform révén ezeket a strukturákat felszámolták, de azok helyébe nem léptek hasonlóan működőképessé szerkezetek a főváros és a megyék közé. Jól emlékszem, abban az időben a közigazgatási reformot első látásra ürügynek tekintettük a Magyar Autonóm Tartomány megszüntetéséhez, de – ami még fontosabb volt – olyan eszköznél, amelynek révén a pártvezetés, illetve Nicolae Ceaușescu jobban uralhatta az ország területét, a „divide et impera”, oszd meg és uralkodj jelszó jegyében.

Mindaddig, amíg a fővárosi „demokratikus játszadozás” tanúi vagyunk – a kifejezést a tárgy megkövetelte felelősséggel és szomorúsággal kockáztatom meg –, nem kell túlságosan csodálkoznunk a „régókkal való játszadozáson” sem. Hogy mit értek „a demokráciával való játszadozáson”, azt egy példával szeretném röviden megmagyarázni. Nagy példányszámú napilapok sorozatosan jeleznek korrupciós eseteket, számolnak be több százezer, talán millió dolláros lopásokról, az egyszerű polgár számára felfoghatatlan méretű szélhámosságokról, a törvény megszegéséről a kormány tervezeteiben; ám mindezek a leleplezések nem vezetnek el sem a tettesek, sem az ilyen információkat közlő lapok elítéléséhez, hogy a kormány bukásáról ne is beszéljünk. A köznap ember az egészre csak úgy reagálhat, hogy: a kutya ugat, a karaván halad. Az 1989 utáni valamennyi kormányzat esetében tetten érhető a hatalomnak egy olyan arrogan-

ciája, amely meghiúsít minden belülről jövő ellenőrzést. A fenti szóhasználatot elve, észrevehető a korrupciót, az erkölcstelenséget és a törvényszegést kiküszöbölő feedback, a visszacsatolás nagymértékű hiánya. Politikai osztályunk nélküli az önellenőrzés mechanizmusait, a hazai politikai strukturákban nincs meg az önszabályozás képessége.

Természetesnek tűnik számomra annak az igénynek a kialakulása a lakosság körében, hogy vidéken jöjjenek létre olyan strukturák, amelyek lehetővé teszik a részvételt a döntéshozatalban, szembeszegülhetnek a kommunista diktatúra idejének nagy részére jellemző egyes központi döntések sorsszerűségével.

Jogosnak és szükségesnek tartom tehát az értelmiségi szerzők kezdeményezését, hogy ezt a kérdést ingerültségtől és érzelmi töltetéstől, félelemtől, nyomásoktól, gyanúsítgatásoktól és sértegetésektől mentesen vitassuk meg; ennek a vitának természetesen nem kell gorsnag véget érnie, hisz célja azoknak a konceptusoknak a kialakítása, amelyek a jövőben vezető szerepet fognak betölteni.

Ez a vita nem kérdőjelezi meg a szuverén, egységes és oszthatatlan államot, ellenkezőleg, csakis egy funkcionális felelős állam képes helytállni az Európai Unióba történő integráció nyomán előálló gazdasági, társadalmi és kulturális nyomásnak. Különböző a vita szükséges a Pruton túli románok számára kidolgozandó hosszú távú terv szempontjából is.

Ma mindennél jobban kell foglalkoztatnia bennünket annak, hogy társadalmunk ismét működőképessé és vonzóvá váljék, ehhez pedig olyan életképes sejtekből kell összeállnia, amelyek lehetővé teszik az egyéni részvételen alapuló létet a társadalomban. Számomra a jelenlegi társadalmi strukturák funkcionális hiányát az jelzi a legnyilvánvalóbban, hogy az elítelt és a magas végzettségű fiatalok távozni kényszerülnek az országból, a jövőkilátások és a társadalmi elfogadottság hiányában. Ebben az összefüggésben tekintendő az ország demográfiai helyzete is.

A vázolt szemszögből ez a vita nem pusztán elméleti, ellenkezőleg, úgy vélem, lényeges feltétel országunk felkészülése szempontjából a csatlakozásra az európai országok közösségéhez.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

HERMANN FABINI 1938-ban született Brassóban. Egyetemi tanár, építész, liberális szenátor a román parlamentben. *Agótikus Nagyszeben* (Sibiu gtic, monográfia), Bukarest, 1982 (németül 1989); *Erdélyi erődítménytemplomok* (Biserici fortificate din Transilvania), Lipcse, 1985; *Erdődítménytemplomok atlasza* (Atlasul bisericilor fortificate), 1. kötet – Nagyszeben, 1999, 2. kötet – Heidelberg, 2000.

Traian ȘTEF

Decentralizáció reductio ad absurdum módra

Romániában nagyon sokat beszélnek a decentralizációról. Minden kormány hirdeti, de mind ez idáig csak misztifikációknak tűnik az egész. A decentralizációval ugyanaz történik, mint a privatizációval történt. Arról, hogy nem adjuk el az országot, sietve áttértek a mindent-eladásra, hozzáfértek menedzserek tudatoson juttattak csödbe gégarakat, a kudarcokat mintha azért rendezték volna meg, hogy lássuk: azelőtt jobb volt, korrupció, tüntetések, sztrájkok, útlezárások. Természetes volt, hogy a munkásoknak nincs naprakész gazdasági műveltségük, de a politikusok elhittették, hogy nagyon értékes dolgokat adunk el potom áron, és az épületeket méregették szemmel, miközben az esetleges vásárlók az üzlet életképességét árazták. Nem adtuk el időben, és amikor eladtuk, a kárvallott nosztalgiajával tetűk, mert hogy eltékoztunk a nemzeti vagyon. Ugyanígy a decentralizációval is. A nem adjuk el az országot megfelelője a federalizáció kísérlete, és úgy tűnik, hogy bármit is meghagyni a költségvetésből a helyi intézményeknek nemzeti katasztrófát idéz elő. Az egészségügyi biztosítások meggyőző példák e tekintetben. Bár a biztosítótársaságoknak bankokként kellene működniük, a pénz csak a pénzeket elosztó kormány kalapjába jut, a helyi egészségügyi rendszert pedig a miniszterek által ajánlott mindenféle „reformötletek” szerint szervezik. A tanügyben, amellyel hogy a tanulók mindent felforgató, minden összefüggést nélkülöző kísérletezéseket szenvednek el (kevésbé áll ez az Andrei Marga reformkísérletére), a pénzt a polgármesteri hivatalok adják, de egy osztály vagy tanszék létesítését vagy megszüntetését a minisztérium dönti el. A pénzügyi decentralizáció és az intézmények újjászervezése nélkül a decentralizáció formális, a reductio ad absurdum elve szerinti, mivel elsősorban a negatív reflexeket követi, és nem a sikereket. Az utolsó példák a színjátszás területéről valók.

Erdély és Bánát municípiumaiban vannak színházak (Temesvár, Arad, Nagyvárád, Szatmárnémeti, Nagybánya, Kolozsvár, Torda, Maros-

vásárhely, Gyergyó, Brassó). A legtöbbet a helyi közösségek (megyei tanácsok) támogatják anyagilag, kivéve a temesvári, a kolozsvári és a marosvásárhelyi nemzeti színházat. A romániai kulturális intézményeket általában osztályozzák, rangsorolják, azaz helyi, megyei vagy nemzeti érdekességüknek minősítik. Ezt a státust vették figyelembe a pénzellátásnál és bérezésnél, a „nemzeti érdekességű” intézményeknek pedig fő hitelígénylési joguk volt és van még mindig a művelődésügyi minisztériummal szemben. Voltaképpen teljesen ennek voltak alárendelve. Az utóbbi időben a Művelődési és Vallásügyi Minisztérium szab adalni próbál a „nemzeti” intézményektől, és szeretné őket kiosztani a helyi tanácsoknak. Ezt a határozatot azonban a megyei tanácsok és polgármesteri hivatalok költségvetésének a megszavazása után hozták, és annak megjelölése nélkül, hogy ki lesz a jövődöbéli patronus. Ez radikális tiltakozásokat váltott ki a színészek körében, egészen a „decentralizáció” elleni éhsztrájkig. A minisztérium, amelynek költségvetésében, a költségvetési törvénynek megfelelően, szerepelt a nemzeti színházak pénze, megtagadta és a kereszttúra dobtá őket. Hiszen semmiség az ilyesfajta decentralizációs intézkedések elleni tiltakozásokat azonosítani magának a decentralizációnak a tagadásával. A kérdés nem annyira a színészeknek a decentralizációra vonatkozó véleményével kapcsolatos, mint inkább azzal az áramlattal, amelyet tiltakozásaik és azok manipulációjának mediatisálása kivált. Másfelől úgy tűnik, hogy Romániában a kapitalizmust először a kultúrában ütötték ki a nyeregből. A kormányon levők állandóan megrójják a kultúrában dolgozókat (és a tanárokat, orvosokat is), hogy nem „közvetlenül termelők”, és folyton arra emlékeztetik őket, hogy mennyit „kapnak”, de egy pillanatra sem gondolnak arra, hogy mennyit adnak nekünk ezek az emberek és mennyire hasztalan.

A „decentralizációnak” ugyanaz a forgatókönyve játszódik le most ahőközpontokkal is. Ráadásul itt inkább a szolgáltatók bizonyos előjogaik az eltörlése ellen tiltakoznak, ezeknek a jogoknak a helyi közösségek hatáskörébe való átutalása ellen, ahol is könnyebben kérdőre vonhatók, és ahol rövidebb az út az októl az okozatig. Mindenesetre ez a Cozmăncă úr hangja által gyakorolt „ölbeadás” egy újabb tréfa, amit belőlünk űznek.

Erdély marginalizálása

Cornel Popa liberális képviselő javaslatai az Erdélyt átszelő autópályáról nem váltottak ki kellő sajtóvisszhangot. 2001 júniusában Nagyvárádon találkozott Bihar, Kolozs, Máramaros, Szatmár, Szilágy és Maros megye minden politikai szervezetének parlamenti képviselője, és aláírta a *Nagyváradi Nyilatkozatot*, egy Bors és Bukarest közötti, Erdélyt átszelő autópálya megépítésére vonatkozó elég határozott hangvételű politikai nyilatkozatot. Az eredmény: a 2002/1-es sz. törvény a közúti prioritások közé sorolta be a Bors–Nagyvárád–Kolozsvár útszakasz megépítését is. Úgy tűnik azonban, hogy a kormány máris megelégedkezett erről a törvényről, ami arra készítette a bihari képviselőt, hogy egy felszólalásban, amiből idézek néhány részletet, emlékeztesse rá: „Az illetékes minisztérium (a Közmunkaügyi, Szállításügyi és Lakásügyi Minisztérium) révén a kormány részlegesen alkalom az a jelenleg hatályos törvényrendeleteket azáltal, hogy az építkezési munkálatokat csak a Nagylak–Déva–Szeben és Bukarest–Brassó útszakaszon indítja be. Egyébként a minisztérium honlapján a Bors–Nagyvárád–Kolozsvár útszakasz nem is szerepel a bemutatott tervben, habár a 2002/1-es sz. törvény *ugyanolyan elsőbbségi jokoztatall* említi, mint a két fentebb írt útszakaszt. Tekintettel arra, hogy a Bukarest–Konstanca autópálya munkálatainak megkezdését is tervezzük az erdélyi állampolgároknak az az érzésük, hogy az autópályák rendeltetése a tengerparti és Sinaia–Brassó környéki villaparkok volnának. Ezek a területek már rendelkeznek a mostani forgalomhoz szükséges és elégséges infrastruktúrával, míg Erdélyben – mint ez közismert – nem megfelelő az utak minősége. Nem vonjuk kétségbe Brassó vagy Konstanca értékét mint magas idegenforgalmi potenciállal bíró területeket, de a kormánynak számításba kell vennie mind az ország nyugati részében található megyék gazdasági tevékenységét (amely élenkben ebben a térségben – amit a GDP-hez való hozzájárulás is bizonyít), mind az itteni idegenforgalmi potenciált és gazdasági növekedést, ami a közúti forgalom javítása esetén bekövetkezne.” Továbbá: „Úgy véljük, hogy a modern erdélyi utak építésének elhalasztása súlyos gazdasági és politikai stratégiai tévedés, amelynek számos negatív következményét végső soron, persze ugyancsak a teljes lakosság fogja viselni.” A következtetés: „Az úthálózat európai integráció gondolatán alapuló nemzeti stratégiája csak akkor lehet életképes, ha Erdélyt is elsőbbségi pozícióba helyezik, hiszen ez a térség Románia és az Európai Unió tagországa, illetve a jelölt országok közötti multifunkcionális kapcsolatok csatornája.”

Asors iróniája, hogy éppen a nemzeti egység jelszavait leghangosabban harsogó kormányok ássák alá ezt az egységet. És a sors másik iróniája az RMDSZ-re vonatkozik. Victor Surdu PDAR-ja (ugyanazoknak) a kormányon levő kollégáknak okozott fejtörést. Nemcsak újaink nincsenek, de közvetlen vonatjártataink sem észak és dél, nyugat és kelet között, a Nagyvárád–Bukarest Tarom-járat pedig a megszűnés küszöbén áll.

Ezért jó a regionalizáció. Már nem kell Mitrea úrnak eldöntenie, hogy kell-e nekünk autópálya Erdélyben, hogy mikor, merre, kivel (az úras olaszokkal szereti). Ha már ügyis megépítik a többit is a mi pénzünkön, legalább ne legyünk az utolsók...

Fordította: VENCZEL Enikő

TRAIAN ȘTEF 1954-ben született Biharfenyvesen, Bihar megyében. A *Familia* folyóirat szerkesztője. *Leonid Dimov* (regény), Brassó, 2000.

KÁNTOR Zoltán

A Memorandum, a nemzet és az állam

A *Memorandum* által kiváltott reakciók a romániai társadalom egyik súlyos kérdésére irányították rá a figyelmet. Arra, hogy a politikusok, vezető újságok publicistái, sőt még az értelmiség egy jelentős része is aközpontosított, a többségi nemzet által ellenőrzött, a perifériáról jövő kezdeményezéseket csírájában elfojtó államban gondolkodik. Ezt az elemzést a nemzeti kérdés mentén is folytatni lehetne, ezáltal arra a vonalra terelve a vitát, amint azt Octavian Paler is tette, hogy a *Memorandum* mögött is a magyarok irredentagyanús törekvése áll. Ezzel viszont csak megkerülünk a tulajdonképpeni kérdést. Jelen esetben a központi kérdés pedig az állam. A *Memorandum* épp az állam átszervezését javasolja, kisebb, saját identitással rendelkező politikai és közigazgatási egységek megeremtése által.

Nem kell politológiaiul túl képzetnek lenni ahhoz, hogy valaki belássa: a romániai átalakulás, a kommunizmus bukását követő újabb keletű modernizáció sikertelen volt. Az államnak egyrészt nem sikerült átalakítania a legtágabb értelemben vett társadalmat, ugyanakkor nem sikerült kivonulnia a társadalomból. (Külön elemzést érdemelne, hogy erre vonatkozóan milyen szándékai voltak/vannak a politikai elitnek.) Az állam szerepvállalásának megfelelő mértékéről eltérőek a nézetek, viszont ahhoz, hogy kormányozni lehessen egy államot és társadalmat, végre kell hajtani a közigazgatási decentralizációt. Erre történtek tévova kísérletek, de ezt még nem lehet igazi átalakulásnak nevezni. Nem sikerült megeremteni egy működő szerkezetet. Erre a helyzetre jelentett egyfajta választ korábban az RMDSZ autonómiakonceptiója, újabban pedig a *Provincia*-csoport által megfogalmazott *Memorandum*, de ide sorolhatjuk a kormányzó párt *Erdélyi programj*ának tévova kísérletét is.

Érdemes megfigyelni, hogy egyetlen ilyen jellegű kezdeményezés sem Bukarestből származott. Ugyanakkor a legkeményebb ellenkezés épp a fővárosból jött. Ez jelzi, hogy mind a központ, mind pedig a perifériák teljes mértékben tisztában vannak azzal, hogy az elitek percepciója szerint a jelenlegi államszerkezet megváltoztatása előnyös a perifériának és hátrányos a központnak. Azt nincs mit vitatni, hogy a periféria számára ez előnyös, de egyáltalán nem biztos, hogy a

A *Memorandum* a kor szellemében veti fel az állam átalakulásának kérdését. Az európai folyamatok azt jelzik, hogy a nemzetállamok átalakulnak, s ennek az átalakulásnak három fő jellemzője van. Az első az, hogy az államok szuverenitásuk egy részét átadják az Európai Uniónak: ebben az értelemben használja Michael Keating a postszuverenitás fogalmát. A második az, hogy a kompetenciák egy része átkerül a már létező helyi – tartományi, regionális, megyei, városi – szintre. A harmadik és a mi szempontunkból a legfontosabb, hogy újabb kisebb egységek alakulnak. Ezek kétféleképpen lehetnek. Egyrészt alakulhatnak a történelmi hagyományokat, a gazdasági ésszerűséget figyelembe vevő régiók, amelyek szervező elve nem nemzeti. Másrészt pedig megerősödhetnek, helyenként megalakulhatnak a nemzeti elvet is figyelembe vevő politikai egységek. Ezeket a trendeket vették figyelembe a *Memorandum* szerzői is. A térségünkben megszokott nemzeti elven való szerveződés helyett ők mindenesetre a regionális alapú szerveződés mellett tették le a voksukat.

Az alkotmánymódosítási és a *Memorandum* körüli vitákat követve nyilvánvaló, hogy a román politikai elit nem hajlandó lemondani az ország nemzetállami meghatározásáról. A nemzetállam nem egy deskriptív, szociológiai valóságot kifejező fogalom (hisz akkor Európában két ilyen állam lenne: Izland és Portugália). A nemzetállam meghatározás egységesítő, homogenizáló politikai törekvést fejez ki, amely a nemzeti elv alapján való intézményesülésben és a nemzeti érdekek alárendelő infrastruktúrális hatalom kiépítésében nyilvánul meg. Románia nem egyedülálló e tekintetben. Viszont a nemzetállami logikát követő államszerkezet jelen pillanatban a legnagyobb akadálya a sikeres átmenetnek. Nézetem szerint elemzési hiba az állam erejét alábecsülni különféle globalizációs elméletek szellemében. Az viszont nagyon is kétséges, hogy a nemzetállami logika vezethet-e működőképes, hatékony állam létrehozáshoz. Sokkal valószínűbb, hogy a nemzeti elv intézményesüléshez való ragaszkodás épp ezt a működőképességet hiúsítja meg. Meglepődve tapasztaltam, hogy a legtöbb elemző, beleértve a 22 című bukaresti hetilap munkatársait is, nem észleli ezt a feszültséget. Mint írtam, a *Memorandum* programja a kisebbségek számára is előrelépést jelentene, de a program lényege Románia modernizációjának az előmozdítása! Bizonyára nem a *Memorandum* javaslatai jelentik az egyedüli megoldást, viszont igen súlyos gondok vannak ott, ahol egy ilyen kezdeményezést az állam integritása elleni támadásként kezelnek, és nem továbbgondolásra serkentő intellektuális kihívásként. Még különösebb, hogy a veszélyt szimatolók nem veszik észre: a *Memorandum* egyértelműen megkérdőjelezi a nemzeti elven való szerveződést. Nem csupán a többség nemzeti alapú intézményesülésének legitimitását vonják kétségbe, hanem a kisebbségét is. Ezért tekintni kívánatosnak a transznetikus identitások létrejöttét.

Azetnikai konfliktusokkal foglalkozó szakirodalom egyik kedvenc fogalma a transznetikus identitás mint a nemzeti identitások feletti, azt meghaladó önazonosság. A *Memorandum* szerzői is ebben látják

né is. Ez minden valószínűség szerint nem találkozik a többségi és kisebbségi nemzetépítési logikával, legalábbis egyelőre nem.

Így megint előkerül az a régi kérdés, hogy vajon a kisebbségi kérdés megoldása vagy az államszerkezet átalakítása-e az elsődleges. Nem tekinthetünk el attól, hogy Romániában – legalábbis részben – éppen a politikailag aktív nemzeti kisebbség jelenléte az akadály az államszerkezet átalakításában. De mivel nemcsak az átalakulás volt sikertelen, hanem a homogén nemzetállam megeremtése is kudarcot vallott (a NATO-csatlakozás és EU-integráció folyamatában ez immár lehetetlenné vált), a romániai politikumnak úgy kell megtalálnia a megoldást, hogy egyszerre oldja meg mindkét kérdést. Ehhez viszont komolyan meg kellene fontolnia az állam átszervezését. Megítélésem szerint pontosan ezt a kérdést veti fel a *Memorandum*. Az első reakciók a januári *Provincia*-ban olvashatók. Egyelőre semmi jele, hogy a politikum komolyan feltette volna magának ezt a döntő fontosságú kérdést. Ez nemcsak a *Memorandum* szerzői és aláírói számára elszomorító. De talán vigasztalódhatnak azzal, hogy a későbbi elemzések majd megemlítik őket mint ennek a folyamatnak az elindítóit. Hogy milyen előjellel szerepelnek majd azokban az elemzésekben... néhány év múlva meglátjuk.

KÁNTOR ZOLTÁN 1968-ban született Temesváron. Szociológus, politológus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa, vendégtanár Kolozsváron és Temesváron. *Kisebbségi nemzetépítés; A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség.* In: *Regio*, 2000/3.; *Az RMDSZ a romániai kormányban 1996–2000* (Bárdi Nándorral), In: *Regio*, 2000/4.

Daniel VIGHI

A regionalitás meghatározásainak kérdésköre

Egyike azoknak a problémáknak, amelyek a regionalizmusról szóló, igaz, kezdeti vitákból kimaradtak, az amit a *Memorandum*, akarva-akaratlanul, röviden vázol, és pedig Románia regionális újragondolása folyamatának földrajzi-történelmi dimenziója és azok a nehézségek, amelyek ebből adódnak. Úgy emlékszem, Ovidiu Pecican említette futólag az egyik legelső *Provincia*-ban a kérdést, amikor az erdélyi történelmi-közösségi hagyományok összetettségéről beszélt, és arról, ahogyan azok a közösségi tudatban tükröződnek. Ennek megfelelően a regionalizálás gazdasági, közigazgatási, de konkrét politikai dimenziójához is hozzáadódik még egy, amely számomra mind közül a legnehezebbnek tűnik: a régióknak mint közös sorsú és történelmi egységeknek az egyértelmű meghatározása. A gondolatot az olasz alkotmány új szövegében fedeztem fel, amelyben két hasonló, sok értelmezési lehetőséget nem hagyó, gyakorlati meghatározás van. Közülük az egyik a *regiónok, a megyék, a községek* címet viselő V. fejezet 114-es cikkelyében található. A következőképpen hangzik: „A Köztársaság községekből, megyékből, megyei jogú városokból, régiókból és állam-ból áll.” A következő bekezdés meghatározza az új államiság jogi-politikai dimenzióját: „A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók autonóm intézmények, saját alapszabállyal, hatalommal és funkciókkal, az alkotmányban rögzített elvek szerint.” Itt világosan kifejezésre jut a játékszabály, amelynek megfelelően „a saját alapszabályok, hatalmak és a funkciók” megszervezése „az alkotmányban rögzített elvek szerint” történik. Ennek a cikkelynek alapján épül fel az új olasz államiság, amelyben a hatáskörök leosztása, elvileg, fordított, vagyis az alacsonyabbban álló egységek tulajdonítanak és biztosítanak hatalmat a központnak, ami a regionális erők alkotmány biztosította fontosságára vet fényt. Az is figyelemre méltó, hogy az állami egység konzociatív, szerződéses, valamint részvételi jellegű: ez biztosítja az állam belpolitikájának dinamizmusát. Ez utóbbi egysége tehát a széles körű tanácskozási támogatást, ami garantálja a rugalmasságát, és biztosítja számára az egyik leglényegesebb demokratikus alapot is, képes lévén közösségi szolidaritással fedni a helyi érdekek összetettségét. A „sajátos autonómia-feltételeknek” nevezett igények, valamint a törvényhozás emancipációja regionális kezdeményezés, és valamilyen nyit a „parlament házai fogadják el a képviselők abszolút többségének szavazatával, az állam és az illető régió közötti megegyezés alapján” (116. cikkely). A történelmi-közgazgatási különválás maguknak a helyi egységeknek a földrajzi-történelmi meghatározásából fakad. Így egyes tartományok, mint amilyen például Friuli-Venezia Giulia, Szardéna, Szicília, Trentino-Alto Adige/Südtirol és Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste „az alkotmánytörvénnyel elfogadott alapszabályaiknak megfelelően, sajátos autonómiaformákkal és -feltételekkel rendelkeznek” (116. cikkely). A történelmi kritériumokon alapuló szubszidiaritások abban a bekezdésben lelhetők fel, amely leszögezi, hogy „a Trentino-

Folytatás a 6. oldalon

Atik Sándor: Rajz, 2002

központ feltétlenül rosszul járna vele. A jelenlegi központosítás, az állami beavatkozás, állami ellenőrzés egyszerűen meggátolja a társadalmi modernizációt. Ahhoz, hogy a modernizációs folyamatok beinduljanak, gyökeresen és minél gyorsabban át kell alakítani a jelenlegi merev rendszert. Erre jelenthet megoldást a közigazgatási, gazdasági és politikai kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozása. Az állam biztosan megtalálja annak a módját, hogy a régiók fölötti ellenőrzés valamilyen finomabb formáját megtartsa.

A *Memorandum* nem a nemzet, hanem az állam újrászervezésére irányul, ami a kisebbségek számára is kedvező lehet. De fontos hangsúlyoznunk, hogy itt területi-közigazgatási átszervezésről van szó, amely nem nemzeti alapon történik. Egyik korábbi, a *Provincia*-ban megjelent írásomban már kifejtettem, hogy a nemzeti kisebbségek számára az egyik elrendendő cél a kisebb politikai egységek megeremtése, amelyekben belül a magyarok – de nemcsak ők – nagyobb mértékben beleszólhatnak az őket érintő kérdésekbe. A *Memorandum* szerzői, elsősorban erdélyi román és magyar közéleti szereplők és értelmiségiek, a megoldást a regionalizálásban, a politikai és közigazgatási kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozásában látják, összhangban az európai államszerkezet átalakulásával. Az állam szerkezeti felépítése többféle elvet követhet, amelyek nem zárják ki feltétlenül egymást. Nem ellentmondás például a föderatív nemzetállam.

akiutat a nemzeti feszültségektől terhes Romániában. Ezzel a felfogással szemben fenntartásaim vannak. Az újabb szakirodalom és az értelmiségiek egy része előszeretettel hivatkozik arra, hogy többes identitással rendelkezünk, illetve hogy a többes, transznetikus identitás kialakítása következtében csökkenek az internetikus feszültségek. Nekem az az érzésem, hogy ennek a divatos fogalomnak a kritikátlan átvétele inkább gátolja, mint segíti a szükséges kibontakozást.

A *Memorandum* az ország tartományainak identitásáról beszél. Az identitást nem kultúrához, történelemhez, nyelvhez kötik, hanem a kisebb politikai-közigazgatási egységhez: a régióhoz. Azt helyezik előtérbe, hogy a nemzeti identitás mellett más jellegű identitások is léteznek. Az identitás kapcsán viszont mindig fel kell tennünk a kérdést: vajon egy „létező” identitás alakítja-e a politikai struktúrákat, intézményeket, vagy fordítva, az intézmények, ebben az esetben a politikai-közigazgatási régiók, alakítják az identitást?

A romániai átmenet sikertelen volt. Ez annyira egyértelmű, hogy nem igényel külön bizonyítást. Az alapvető kérdésekre a politikai osztály nem találta meg a megfelelő választ. A számos megoldatlan kérdés mellett a többség és a kisebbség közötti viszony is rendezetlen. A nemzeti logikát követve a feszültségek, az ellentétek aligha csökkenthetők. Ezzel a kérdéssel a *Memorandum* szerzői is tisztában vannak, ezért egy más logika mentén javasolják az állam átszervezését, aminek következménye lehet az említett feszültség csökke-

Folytatás az 5. oldalról

Alto Adige/Südtirol régió Trento és Bolzano megyéből áll. Az új olasz államiság felépítésének összetettsége a 132-es cikkelyben érhető tetten; ez leszögezi a regionális egységek újrameghatározásának (konszociatív és részvételi) alkotmányos keretét. Egyes régiók összevadásához vagy új régiók létrehozásához elengedhetetlenül szükséges „a regionális tanácsok meghallgatása”. Egy régióknak legalább egymillió lakosa kell, hogy legyen, létrehozását vagy fúzióját pedig (figyelem!) az érintett lakosság legalább egyharmadát képviselő községi tanácsoknak kell igényelniük, és népszavazás útján kell elfogadni.

Már most, visszatérve az olasz modelltől tájainkra, olyan megközelítési móddal próbálkozunk, amely – a különbség megfogalmazásával – meghatározza a román sajátosságot ebben a kérdésben. Az első nehézség nálunk éppen a régiók és az alegységek meghatározásából adódik. A népi tudatban, de akár futó pillantást vetve a régiók sokféleségére, van néhány széles körben ismert egységünk: Moldva, Munténia, Dobruzsza, Erdély és Bánát. Ezeknek a regionális egységeknek régóta és mintegy magától értetődően megvan a regionális központjuk néhány olyan nagyváros köré tömörülve, amely történelmi szerepet játszott a régió életében: Iasi, Constanța, Craiova, Kolozsvár és Temesvár. Természetesen a történelmi szerephez hozzájárul az a szerep is, amely a kulturális presztízshez és a gazdasági jelentőséghez kapcsolódik. Csak hogy a dolgok nem olyan egyszerűek, mint amilyenek első pillantásra tűnnek. Sorra vesszük őket. Moldvának jószerével két, viszonylag különálló történelmi és kulturális övezete van: Bukovina vagy Felső-Moldva Suceava körüli központtal és Alsó-Moldva vagy a síkvidéki Moldva. A helyzetet bonyolítják a dunai kikötővárosok, a közös regionális egység létrehozásában játszott szerepük miatt hagyományosan vetélkedő Galati és Brăila. Munténia semmiképp sem okoz ilyen gondot. Itt, tekintettel az alkotmányos státusra, amelyet Bukarest Románia fővárosaként élvez, Tirgovistére gondolhatunk mint olyanra, amely történelmi megfontolásokból a regionális főváros szerepét játszhatná. Olténianak világos regionális-történelmi és népességi identitása van, talán kevésbé a Bánát felőli részen, Orsovával és a Krassó-Szörény megyéhez kapcsolódó történelmi bánáti részekkel; ez a felosztás a maga idején a vidék lakosságának a frusztrációjához vezetett, minthogy a történelmi Bánát övezetéhez tartozónak vallotta magát.

A Bánátnak szintén két, különböző hagyományokkal és történelmi valósággal rendelkező vidéke van, a hegyvidéki Bánát, amelynek Resicabánya a központja, és a síkvidéki, Temesvár központtal. Érdekes, ahogy a Maros két partja elválasztja egymástól Bánátot és Erdélyt. A kollektív emlékezet a mai napig is a régi történelmi elhatárolódásnak megfelelően a folyó partjait tartja a Bánát és Erdély közti határvonalnak. A sztálini idők közigazgatási reformja, amely önkényesen és a lakosság megkérdezése nélkül regionalizált, Bánát tartományhoz kapcsolta a Marost, és kimondta Arad város alárendelését Temesvárnak, ami feszültséget és frusztrációt okozott az aradiaknak, akik sokáig úgy tartották, hogy Temesvár fejlődése ebben az időben, bármilyen is volt, annak köszönhető, hogy tartományközpontként Arad kárára élvezte ennek a státusznak a pénzügyi és gazdasági előnyeit. Ez a vetélkedés többek között a rivalizálást és az erős szenvedélyeket felkorbácsoló híres POLI-UTA futballmérkőzések összecsapásain is világossá vált. A forradalom után a helyi összűtközések enyhültek a gazdasági együttműködés és a Maros–Tisza–Duna euróregióban való kölcsönös részvétel következtében. Mi több, Temesvár gazdasági fejlődésének köszönhetően, egyre erősebbé válik a város politikai és kulturális befolyása a Maros völgyében, különösen Lippán és a környező helységeken. Maros érdekes ez az általam is tapasztalt terjeszkedés. Például a Ioan Slavici regényéből ismert híres lippai híd, Mara hídjá, az emberek által különbözőként érzékelt kéttörténelmi világ között ívelt: Máriaradna, közigazgatásilag Lippa egyik külvárosa, valamikor erdélyi község volt, míg Lippa, a Maroson túli város, a Bánát világához tartozott. Ezt a helyi multikulturális jellegzetességei is bizonyítják: Lippának erős sváb közössége volt, míg Máriaradnát románok és magyarok lakják. Lippán valamikor német templomi búcsú és álarcosbált tartottak, Máriaradnán ilyesmit egyáltalán nem, bár a máriaradnai Ferenc-rendi kolostor, amelyet hagyományosan a sokáig katolikus zarándokot vonz. Ezzel együtt, az itteniek erdélyieknek tartják magukat, s ezt az érzést az is megerősítette, hogy a máriaradnaiak, bár a bánáti Lippa város lakói, gazdaságilag az aradi hegyalja sok virágzó községéhez kötődtek, például Ópálóshoz, Gyorokhoz és Világoshoz, amelyek a 20. század elején az Arad–Budapest–Bécs vonalon a bor-és gyümölcskereskedést űzték.

A forradalom utáni magatartásbeli változások azt mutatják, hogy a Marost ma már nem mindig tartják történelmi határvonalnak – bizonyíték erre a máriaradnai búcsú megszervezése a bánáti környégek modellje szerint. Mégis azt hiszem, hogy egy önazonosság-regionalizmus témájú körkérdés esetén a máriaradnai lakosok erdélyieként határoznák meg magukat. Másrészt az is igaz, hogy a lehetséges bánáti regionális entitások megállapítására az olasz alkotmány előírásai alapján szervezett népszavazás szembeállítaná Arad megye erdélyi történelmi-kulturális önazonosságát azokkal a gazdasági érdekekkel, amelyek leginkább a temesi Bánáttal való kapcsolatokhoz kötődnek. Ehhez még hozzáadódna a távolság, amely Aradot Kolozsvártól, Erdély történelmi regionális fővárosától elválasztja. Hasonló rész-identitási problémát vet fel a nagyváradi központú Bihar, aztán Máramaros és a hagyományos szász vidék erős gazdaságú és kultúrájú városai, mint Szeben vagy Brassó. Az erdélyi-bánáti történelmi és közösségi hagyományok összetettségét azoknak a különböző vidékeknek a közössége is bizonyítja, amelyeket Ovidiu Pecican is felemlít: az

Almás vidéke, Hátszeg, Barcaság, Fogaras vidéke, a Székelyföld, az Avas, hogy csak néhányat említsék.

Ez az összetett valóság azt bizonyítja, hogy egy alkotmánymódosítás, Erdélyben legalábbis, szükségszerűvé teszi bizonyos régiók alatti egységek elgondolását, olyanokét, amelyek az olasz alkotmányban nagyjából megfelelnek a régiók és a megyék közötti egységeknek. Ezek a helyi történelmi-kulturális sajátosságok alapján újragondolt mostani megyék lehetnének. Csak hogy az erről folyó vita mindaddig egyszerű intellektuális gyakorlat marad, amíg a hasonló közigazgatási-politikai regionális építkezést nem tartják valóban szükségesnek ahhoz, hogy a román belpolitika helyi szinten is engedményeket tegyen az európai reform megvalósítása tekintetében. Természetesen gyakran és nyugodtan hivatkozhatunk Nyugat-Európa tapasztalataira és egy ilyen politikai kísérlet pozitív eredményeire, ha egyszer honfitársaink állandónak tekintik a Nyugat jólétét, sorsadta szerencsének, amelyben az bizonyos szempontból metafizikusan részesült, anélkül hogy bármit is tett volna érte, mintha csak a történelem valamiféle Robingójáról, sorsjátékáról lett volna szó.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

DANIEL VIGHI 1956-ban született Lippán, Arad megyében. A Temesvári Nyugati Egyetem tanára, író. *Sorin Titel – monografie critica* (Sorin Titel –kritikai monográfia), Brassó, 2000.

HAJDÚ
Farkas-Zoltán

Reggeli dilemma

Heidelbergi kódos reggeleim hűséges társa az SWR3 rádióadó *Kulturnotizen* című adása. Már félálomban sok érdekes dologt megudhatok a nyugat-európai kultúrelétről, sőt néha egy-egy prágai vagy varsói eseményről is szó esik. A félórás műsor végén, minden áldott reggel, kissé tartózkodó, kedves női hang búcsúzik a hallgatóktól: „*Viel Spaß an der Arbeit*”, vagyis azt kívánja, hogy élvezettel végezzem aznapi munkámat.

Kávéfőzés közben lányom jut eszembe. Mikor még itthon lakott, ez idő tájt bújt elő szobájából, hosszú, apró virágos pizsamájában, s a fürdőszoba felé támolygva, álmosan elrebegette: „*Jó munkát*”. (Óvodás korában bújbajosan „*Jó dolgozás*”-sal búcsúztatott.)

Ilyenkor arra gondolok, hogy ha a sors Craiovára, netán Iasi-ba vagy Bukarestbe vetett volna, most esetleg „*Servici usor*”-ral köszöntene, azaz „könnnyű szolgálatot/munkát” kívánna aznapra...

De hát hogyan is kezdjem aznapi munkámat ennyiféle, látszólag egymásnak ellentmondó jókívánság után? Melyik számomra a legtohosabb kifejezés? Vakon elvégeztek mindent, amit aznap rámszabnak, végrehajtsak minden feladatot pusztán a munka kedvéért, a munka l'art pour l'art élvezetért? Vagy dohogva (hol itt az élvezet?), de lelkiismeretesen megpróbáljak minél jobb minőségű munkát végezni? Esetleg próbáljam úgy rendezni aznapi feladataimat, hogy holnapra is hagyjak belőlük, hisz tudom, ami nem tűnik könnyűnek, az magában hordja az izzadságszagú középszert, a gyenge minőséget is?

Reggeli dilemmámat egyszer „anyaországi” ismerősömmnek is elmeséltem. Rövid gondolkodás után megállapította, hogy a magyar formula a legtalálóbb, csakis azt kövessem, mert ez megóv a szogalelkű megerőltetéstől, de ugyanakkor a komolytalanságtól is. Nagyon biztos volt a dolgában, így fölöslegesnek tartottam megkérdezni tőle, hogy szerinte akkor miért nem tanulnak a németek és a románok tőlünk.

Büszkeség vagy kíváncsiság – a jóleső érzés ára

A múlt év késő tavaszán nagy port verő, a higgadt racionalitást legyőző többször mellőző vita kavarta fel a németországi közéletet. Nemigen akadt jelentősebb közéleti személyiség, aki ne szólalt volna fel benne.

Az újságcikkek, hétfégi tárcák, esszék, rádiós jegyzetek, elemzések, tévés dokumentumfilmek és természetesen a „talk-show”-k a „lehet-e büszke valaki arra, hogy német?” kérdését feszegették.

Európa leggazdagabb és legerősebb országa polgárainak nemzeti identitása körül szemmel láthatóan némi zavar támadt.

A kérdés azonban nemcsak a nyolcvanmillió német népet foglalkoztatja. Nem találunk olyan európai népet-nemzetet, amely a 19. századtól mostanig ne tette volna számtalanszor magának fel ezt a kérdést.

De jobb, ha alászálok ebből az egyetemes dimenzióból, s magamra öltve a kételkedés kényelmetlen köpenyét, megpróbálom önmagamnak feltenni a kérdést. Vagyis (bár a kérdés felvetéséhez legyen bátorságom!) büszke vagyok-e én arra, hogy magyar, – pontosabban – hogy erdélyi magyar vagyok?

Tudom, nagyon sokról van szó – elvégre a kérdés identitásomról, szellemi hovatarozásomról szól. Éppen ezért jobb, ha nem hamarodom el a választ. Még akkor sem, ha pillanatnyi hezitálással esetleg végleg elveszíteném a bennem „jómagyarember”-t látók bizalmát.

Szóval: büszkeség. A Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint büszke az, „...akit valami miatt jogos önértet, jóleső érzés tölt el”.

Önértet – lapozgatók a hirtelen megzavarodó jelentésű szó után: „...az ember saját értékének tudata s az ebből fakadó határozottsága”. – Aha, ezek szerint csak az általam létrehozott értékek, saját teljesítményeim tehetnek önértetessé, válhatnak ki bennem „jóleső érzést” – büszkeséget.

De hát az én érdemem-e, hogy magyarnak születtem? Hogy fekete a hajam, és hogy ábrázatomra tekintve, a heidelbergi török fűszere évek óta szentül meg van győződve arról, hogy atyafiak vagyunk, csak én gyáva renegátként nem merem ezt „bevallani”. Tehettem volna-e, tehetnék-e másként? Persze beszélhetnék valamelyik világnyelven, angolul, franciául, németül, szókére festhetném a hajam, használhatnék égszínkéék kontaktlencsét... De minek? Idegen kiejtéssem, narancssárga hajam, állandóan könnyező szemem miatt a turpisság hamar kiderülne – akkor aztán még kevesebb okom lenne büszkének lenni.

Azt, ami vagyok, ti, hogy magyar, erdélyi magyar vagyok, elfogdom, de emiatt még sem „jogos önértet”, sem „jóleső érzés” nem tölt el, úgy, mint amiatt sem, hogy nem kopaszodom vagy hogy, egyelőre, türethetően működnek a reflexeim.

Elkalandoztam. Ideje, hogy belenézsek Szabó T. Attila Erdélyi Szótörténeti Tárába, egyik legkedvesebb olvasmányomba.

Abüszke szó első jelentéséről ez áll benne: „felfuvalkodott, elbizakodott; ingimfat, infumurat; stolz”. Egy 1696-ból való adat „...*haszontalan büszke Legényekről*” szól, az 1762-es „*azon büszke Jobbágy legény*”-ről, aki „...*a lovakat belé tövekelte, és rutul el praedaltá*”.

A szó második jelentése sem túl hízelgő: „fennhéjázó; trufaş, mindru; übermütig”. 1765: „*midőn Murvai a bázba bément ezek ottan bészüllettel mulatván, maga bosszúságában és illelen kevélységből különben beköszönni is nem tudott, hanem ily büszke s vérengzésre másokat ingerlő beszéddel: Jó szerentsével Legények, mi számdékkal vadtok?*”

A szótörténeti adatok tanúsága szerint tehát eleink idejében büszkeség szavunkkal negatív konnotációk jártak. S ha jobban odafigyelünk, valóban felfedezünk egy adag kizárólagosságot abban, ha valakit büszkeséggel tölt el a nemzetisége, az, hogy ő például magyar, s nem német vagy román vagy kínai.

Persze nem lehet célunk – értelmetlen cél lenne! –, hogy letagadjuk vagy megváltoztassuk saját kulturális dimenzióink által meghatározott habitusunkat, viselkedésmódunkat (Cioran megpróbálta, és fél életén át idegennek érezte magát a francia nyelvben – ha hinni lehet a naplóinak). Kulturális sajátosságainkat nem áldozhatjuk fel a globalizáló, „kultúra-semleges” kommunikáció megkérdőjelezhető eszméjéért. De kulturális dimenzióink (magyarságunk) alapos ismeretéből fakadó identitástudatunk vállalása mellett azt sem szabad szem elől tévesztenünk (ideírom, bár tudom, hogy kisebbségben élőknek közhely, noha a többségiék manapság sem igen vesznek tudomást róla), hogy minden kultúrának saját elképzelése van a mindnyájunkat körülvevő valóságról. Ez természetesen még nem jelenti azt, hogy ismerjük is a különbségeket, de elismerni létezésüket alapvető feltétele annak, hogy kíváncsiak legyünk, hogy figyeljünk a számunkra „nem otthonosra”.

A „nem otthonossal” való bánásmódról

Számunkra – mindannyiunk számára, akik valamiképpen erdélyiek vagyunk – adott ez a három köszöneti formula s a szabadság, hogy valamiképpen viszonyuljunk többértelműségükhöz, az ambivalenciához. Tény, hogy a három közül kettő már gyerekkorunktól nem hangzik otthonosan számunkra, de helyel-közzel jelen volt/van életünkben (kérem az Olvasót, tekintsen most el az együttélés/egymás mellett élés skatulyáitól).

Vagyis mit kezdjünk a mellettünk (esetleg bennünk?) élő „nem otthonossal”?

A számomra „nem otthonos” kulturális dimenziókhöz való közelítésnek én kétfajta módját különíteném el: a minősítőt és a felfedezőt.

A *minősítő* „nem otthonostól” való tartózkodás jellemzi. Észlelése szelektív, mert sajátjának tartott értékeit abszolútnak tekinti, s így a történések minősítését fontosabbnak tartja, mint azok tárgyalgatos elemzését. Saját kultúráját felsőbbrendűnek érzi, minden cselekvésében előzetes tudásának igazolását keresve. Az idegen fellépése megzavarja kizárólagosságra épülő világképét; statikus nézőpontját azzal igyekszik megvédeni, hogy minden mást lekicsinyel. Észlelésem a változó világhoz igazítja – képtelen az új befogadására –, hanem „válogat”, vagyis csak arról hajlandó tudomást venni, ami megváltoztathatatlanul hitt álláspontját igazolja. Az ezzel össze nem férő leértékeli és bagatellizálja.

A *felfedező* cselekvéseit ezzel szemben a kíváncsiság határozza meg. A „nem otthonosat” érdekesnek, ihletőnek tartja. Az ismeretlen információk befogadása révén világképe nyitott, sőt adott esetben módosítható, korrigálható, mert a másság megismerése saját értékrendszerének állandó felülvizsgálatára, relativizálására sarkallja.

Észlelését a változó világhoz igazítja, állandóan új információk megszerzésére törekszik, hogy ezzel a világról szerzett tudását gazdagíthassa. Ugyanakkor az idegent is kritikusan szemléli, nem idealizálja, megőrízve így saját kultúrája és történelme iránti tiszteletét.

A minősítő nézőpontja intoleráns, mert képtelen befogadni a nem egyértelmű helyzeteket és jelzéseket. A többértelműséget vesztélyként, félelmet keltő nyomásként éli meg, s ez arra készíti, hogy mindenáron megkísérelje helyreállítani az egyértelműséget, a „világos helyzetet”. Ennek a védekező stratégiának a kulturális sztereotípiák és etnikai előítéletek a legkedveltebb eszközei. Ezzel szemben a felfedező tolerálja a bizonytalanságot, megjelenését jó alkalomnak tekinti arra, hogy felülvizsgálja értékrendszerét, és új kérdéseket fogalmazzon meg a közös és eltérő jegyekkel kapcsolatban. A bizonytalanságot előidéző zavar kiegészítő stratégiák kidolgozására sarkallja, hisz tudja, hogy igazát csak akkor védheti meg, ha az ellentétes vélemény hermeneutikai vizsgálatát is elvégezte („netán a másiknak van igazaza?”).

Lássuk be, a „nem otthonos” megbecsülése, tisztelete nélkül a kulturális különbségekről szerzett tudásunk mindvégig felszínes marad (vö. pl. híres afrikai vadászaink útleírásait). Mert ahogy a kölcsönös bizalom nélkül történeti üzeneti megegyezések is csak rövid távú sikereket biztosítanak, úgy a tiszteletet mellőző interkulturális kapcsolatok is csak a pillanatnyi konszenzust szavatolják, és semmi esetre sem a hosszú távú, termékeny együttműködést. A minősítő számára a tisztelet csak addig tart, amíg a más kultúrával rendelkező fél viselkedése megfelel saját kultúrája normáinak, azaz bebizonyítja „tisztelhetőségét”. Ezzel szemben a felfedező számára a tisztelet kölcsönös hitel, amely arra a feltevésre alapoz, hogy a kezdetben ismeretlen viselkedési módok – megfelelő kulturális dimenzióba helyezve – megérthetőek és racionálisan kezelhetőek lesznek.

A Provincia és a „zavaró tényező”

Bizonyára a *Provincia* román és magyar munkatársaiban is tudatosult, hogy az együttműködés során a „másik fél” „nem otthonos” felépése, viselkedése nem egyszerű irritációkat, zavarokat okoz. Úgy vélem, ezeknek a „zavaró tényezőknél” magas információértékük van, értékes adatokként kell kezelnünk őket, mert a kultúrák közötti kapcsolat döntő mozzanata éppen a fellépő ellentmondások körülírása és hasznossá tétele, hisz csakis értelmezésük, feldolgozásuk révén kísérlehetjük meg visszaállítani a közös munkához szükséges harmóniát.

Ezen alapállás tudatosítása annál inkább fontos, mert – a problémamentes közös munkálkodást biztosítandó – hajlamosak vagyunk napirendre térni a zavaró tényező felett, elnyomni őket. De vigyáznunk kell, mert a felszínes harmónia – lévén, hogy csak az egyik fél kulturális hagyományaiban gyökerezik – gyanakvást kelthet a másikban, aki a fellépő ellentétek „szőnyeg alá seprését” úgy értelmezheti, hogy az érdekeit sérti, sőt kulturális értékeit kérdőjelezi meg. Ilmódon a zavarok kiküszöbölése adott esetben nemhogy megoldandó, de még jobban kiélezheti az ellentmondást. Mert abban, hogy zavartságunkat elnyomjuk, az is benne van, hogy saját értelmezésünket tartjuk kézenfekvőnek (a „járható útnak”). Innen pedig már csak egy kis lépés, hogy elkezdjük a „hibást” keresni, akaratlanul is a kulturális különbségek ellen dolgozva.

Ezzel szemben, ha igyekszünk minél pontosabban behatárolni zavartságunk okát, és türelmes vizsgálat tárgyává tesszük a feltételezett magátólértelődőségeket, elkerülhetjük a „hibások” utáni kutatást, ezzel ugyanis az interakció összeférhetőségét igyekszünk ellenőrizni, nagyobb figyelmet szentelve a kulturális különbségeknek.

Elismerem, mindez időigényes folyamat; de az interkulturális tevékenységek tapasztalata azt mutatja, hogy a kezdeti – a zavaró tényező szőnyeg alá sepréséből adódó – időmegtakarítás a későbbiekben megbosszulja magát, s a kulturális eltérések figyelmen kívül hagyása a tevékenység előrehaladottabb szakaszában időigényesebb korrekciókat igényel majd.

A *Provinciát* hagyományok nélküli interkulturális tevékenységnek tekintem, és azért veszek én is szívesen részt benne, mert munkatársai a fennebb vázolt „felfedezőként” közelítenek az erdélyi kérdéshez, tudva, hogy az interkulturális kommunikáció akadokozásának vagy időnkénti elnémulásának legfőbb oka éppen a kizárólagosságban, a „másik” nem ismerésében gyökerező „minősítő nézőpont”. Hogy vállalkozásunk még meggyőzőbb lehessen, azt hiszem, fel kell adnunk a „hátszín komplexus”-t, a Bukaresttől és/vagy Budapesttől való egyoldalú függőség alapállását, amely idegen az igazi erdélyi hagyományoktól. Igaz, hogy ez a magatartás sem az erdélyi román, sem az erdélyi magyar politikusokra nem jellemző, de a *Memorandum* hoz csatlakozó fiatalok viszonylag nagy száma arra enged következtetni, hogy az előítéletek és a félelmek oldódóban vannak, és erősödhet az egymás – kulturális sajátosságok által befolyásolt – értékítéletei, viselkedési elvárásai és ritusai iránt érzett, azokat megbecsülő figyelmesség, ami biztosíthatja a hosszú távú és hatékony munkát.

Heidelbergi ködös reggeleim végén beülök az autómbe, begyújtom a motort, aztán eszembe jut, hogy a bemondónő „*Alles Gute*”-val, lányom „*Könnyű szolgálatot/munkát*”-tal, esetleg „*Spor la muncă*”-val is búcsúzhata, ha a sors Craiovára, netán Iași-ba vagy Bukarestbe vetett volna...

HÁJDÚ FARKAS-ZOLTÁN 1959-ben született. Esszéíró és etnológus. *Erdély a legkülönbő nő volt...*, 1998; *Alakos lakomája*, 2001; *Székelek és szászok*, 2001.

Ovidiu PECICAN

Az államról semmi új

A románok történelme az Akadémián

Nemrég megjelent a Román Akadémia égisze alatt kiadott, monumentális *A románok történelme*nek első négy kötete. Ám még ki sem adták jóformán a vállalkozást kísérő reklám fényei, az első támadások máris felütöttek fejüket. A 22 című hetilapban közzétett cikkében Șerban Papacostea – ő maga is akadémikus, és a román múltnak szentelt másik történelmi szintézis társszerzője – felfed egy plágiumot az (egyelőre) négykötetes mű negyedik kötetében, am it cáfolhatatlanul bizonyít a vitatott szöveg és egy saját régebbi tanulmányának párhuzamos közlésével. Ez a tény alááshatja a teljes mű hitelességét, és még ha egyedi esetnek bizonyul is, amelyet a többszerző nem követett el, elegendő ahhoz, hogy rossz fényt vessen a közös műre. Mindenesetre, akár így van, akár többször is megszegtek a kutatómunka etikáját, ez az egy eset önmagában is a Mircea Mușat és Ion Ardeleanu által utolsó Ceaușescu-évtizedében kiadott történelmi szintézise mellé helyezi az új *A románok történelme*t, amelyben, idézőjelek és bibliográfiák hivatkozásokkal teljes mellőzéssel, bőven reprodukálták más szerzők írásait.

Mégis feltételezhetjük, hogy az értekezés szerzőinek nagy része hittel érdemlően dolgozta ki a ráeső részt. Nincs okunk azt hinni, hogy egy egész csapat „dézsmálta” a kötetben nem szereplő kollégák évtizedes munkájának gyümölcsét. Épp ezért, a vajadás és az elért eredmények megérdemelnek egy komoly és elfogulatlan elemzést.

Ebben a tekintetben az egyik probléma, amelyet olvasáskor észletem, az értekezés tudományos jellege, lévén a hitelesség szükséges, de nem elégséges paraméter a tudományos művekkel szembeni elvárások között eléréséhez. Egy másik, inkább a mű elméleti, fogalmi vázára vonatkozó kritérium a nézőpont koherenciája és következetessége volna. Pontosán ennek a biztosítására szükségesek a többszerzői művek esetében a munkát összehangoló koordinátorok. Az ő feladatuk létrehozni egy egységes építményt a különféle részekből, jelezni az összefüggéstelenségeket és hibákat, gondatlanságokat és kihagyásokat, intézkedni a fogyatékoságok kiküszöböléséről. Az új *A románok történelme* két ilyen koordinátor részvételével készült. Mindazáltal vannak lényeges nehézségek, amelyeket nem lehetett kiküszöbölni, és amelyeket látszólag nem is értelmeztek akként.

Ez történt például az állam fogalma esetében. Mint ismeretes, az állam politikai szervezési forma, amely az emberi közösségek társadalmi életének egy bizonyos fejlődési fokán jelent meg, sajátos jellemzői vannak, és a közösségek bizonyos meghatározott, mégpedig adminisztrációs szükségleteire kínált megoldást. Következésképpen az állam nem jellemző az emberi fejlődés minden történelmi fokára, és nem is tevékenyítő össze a társadalom más szervezési és vezetési formáival. A háború utáni román történetírásnak, sajnos, rögeszméje volt a történelmi kategóriák „alkotó” alkalmazása, egyik vagy másik történelmi pillanat ideológiai manipulációinak vagy az egyes szerzők eredetiség utáni vágyának függvényében (ez utóbbi túl ritkán ártatlan és érdektelen). Miután a kulturális szdanovizmus idején – amelyet a történetírásban Mihai Roller fel fogása határozott meg –, a szovjet tudomány fényében a román államot „imperializmussal” vádolták (közvetlenül utalva az 1918-as újrafelosztásra), utólag, a Ceaușescu elnök-házaspár uralta aranykorban ugyanaz az állam ragyogó történelmi előzményeket fedezett fel magának a géta Burebista korában (ezelőtt... 2050 évvel!). Sőt. Emellett az állítás mellett, amelynek célja egy örök – nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható – folytonosságra való utalás volt, ugyanebben az időszakban, a 70-80-as években kezdtek elterjedni az „egyesülés előtti egyesülések” vitatható változatai is. Ezek szerint a mai Románia déli részének Mircea cel Bătrîn általi, keleti részének Ștefan cel Mare általi egyesítése és persze bárki – román vagy más – próbálkozásai az ókori Dácia visszaállítására, megelőzték és történelmi fejlődésünk céljaként tűzték ki az újkori egyesítéseket (1859 és 1918), amint azt Ștefan Andreescu, a *Restitutio Daciae* témát tárgyaló számos kötet szerzője is vallotta. Ami az állammal kapcsolatban történt, megismétlődött más történelmi folyamatok esetében is. Ugyanabban a korszakban Tudor Vladimirescu „zavargása” („zavara”) felkelésből „forradalmi megmozdulássá”, utóbb pedig szabályos forradalommal fejlődött. Hasonló metamorfózison ment keresztül „Horia háborgása” („tumultul Hori”) is – így nevezte annak idején N. Densușianu –, amelyből előbb felkelés lett, majd értelmezésbeli megdicsőülését – Ștefan Pascu tollából – „forradalomként” érte el. Látszólag az 1784-es erdélyi és az 1821-es havasalföldi társadalmi megmozdulások „felfújása” a pártideológusok abbéli igyekezetének volt köszönhető, hogy ellássák a román múltat azokkal a társadalmi forradalmakkal, amelyekben hiányt szenvedett, hogy legitimitást adjanak az 1848-as demokratikus történelmi jelenségnek és különösen a háború utáni időszak elején

bekövetkezett szemléletváltásnak. De ma már világosabban látszik, arról a nacionalista frusztrációról is szó volt, amelyet az európaihoz képest marginális történelem és a Nyugat rövidítésen való megelőzésének vágya táplált: így hamarabb váltunk forradalmiakká 1821-ben az oroszoknál (a decembristák majd csak 1825-ben mozdulnak meg), a lengyeleknél és franciáknál (akik alig 1830-ban indulnak harcba), miközben 1784-ben alighanem magát a Nagy Polgári Forradalmat előztük meg (öt évvel!). Észrevehető az ilyenforma kísérletek egybecsengése az úgynevezett protokronizmussal (amelyet Edgar Papu fogalmazott meg és Mihai Ungheanu, Paul Arghel és Ilie Bădescu egészített ki különféle hangsúlyokkal). De észrevehető egy hírhedt szovjet modell utánzása is, amely szerint az oroszok minden felfedezhető és feltalálható felfedeztek és feltaláltak még Európa és Amerika előtt.

Folytonosság és belső koherencia?

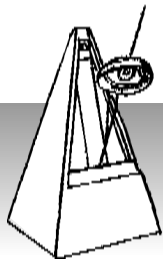
Ami az új *A románok történelme* értekezés kapcsán megállapítható, az a frusztráció eme logikájának a továbbélése. Népünknek más népeket megelőző állami előzményei vannak (lásd a Burebista-epizód), és ezek egyenértékűek az európai klasszicitás legfontosabb birodalmával, a Római Birodalommal. Népünk már születése előtt keresztény volt (mert a kereszténység bizonyíthatóan jelen volt Dáciában már a 3-4. századtól, a románokról pedig alig a környékbeli latin nyelvű népesség és az ide csak a 6. századtól letelepedő szlávok összeolvadása után lehet beszélni)! Amint látható, a két világháború közötti nacionalista felfogás a Ceaușescu-korabelivel megerősítve, az 1989 utáni körülményekhez alkalmazkodva olyan logikus fogalmi ötvözetként maradt fenn, amely az állami létet az etnikai közösségszervezés folyamatos fejlődésének tanújává avatja, és amelynek tartós alapjait a nyelvi és kulturális, valamint a vallási közösség biztosította. Bármilyen ellentmondásosnak és nehezen alátámaszthatónak tűnne is egy ilyen ötvözet, mégis ez az új összefoglalás alapja, a különböző szerzők elszigetelten megnyilvánuló óvatossága nem tudja hihetően módosítani a dolgozat egészét.

Az egyik megfogalmazható meghatározás szerint az állam „politikai intézmények összessége, amelyek sajátossága az uralom megszervezése a közérdek nevében, egy körülhatárolt területen” (Iain McLean (koordinátor), Oxford. *Dictionar de politică* [Politikai szótár], Univers Enciclopedic Kiadó, Bukarest, 2001., 430. o.). Egy ilyen meghatározás, bármilyen általánosnak és árnyalatlanak is tűnik, elégséges, mert világosan jelzi történeleink gondolkodásának válságos pontjait a román állam történetét (és annak előzményeit) illetően. A 14. századig a közigazgatási és katonai jellegű szervezési tákolmányoknak, már ahányan léte és ahogyan való léte megállapítható, csak nagyon ritkán volt politikai intézmény jellege. Felmerül továbbá egy másik kérdés: milyen mértékben volt ezeknek a törzsszövetségek (az ókorban) vagy falucsoportok (a középkorban) szintjén dokumentálható fercelményeknek folytonosságuk és belső koherenciájuk, ha idegen, nomád és múlandó, avagy letelepedett és állandosuló uralmak gyakorolták a hatalmat. Ezekkel a szempontokkal kapcsolatban el kellene gondolni azon a területen is, amelynek kapcsán a bizonyítékok effajta valóságokat említene – függetlenül attól, hogy „királyság”, „hercegség”, „kenéség” vagy „vajdaság” a nevük. Állandó volt-e valamennyire is területi kiterjedésük, vagy pedig ingadozott a támadások, házassági kötelékek, hadisarcok vagy hűbérként való átadott területek függvényében? Végül: milyen mértékben jogos ezeket a kezdetleges vagy éppen fejlettebb szervezési formákat inkább a földhöz kapcsolódóknak tekinteni, mint ahhoz az emberi közösséghez, amelyet feltételeztek? Végső soron nem feltétlenül szükséges úgy gondolni, hogy ilyen kérdésre csak a nomád népek esetében kaphatsz választ. Új falvak alapítása egy emberi közösség térbeli elmozdulását jelentette egy előzőleg lakatlan (vagy egy ideje elhagyott) területre, még ha az újonnan érkezettek ugyanaból a földrajzi övezetből származtak is. Mindemellett zavarba ejtő az a könnyedség is, amellyel átsiklanak több etnikum ugyanabban a térségben való együttélésének tényén. A szlávoknak Románia jelenlegi területére való letelepedése és a 14. század közepe, azaz a moldvai feudális állam megjelenése között több évszázad telt el, amelyek során a latin nyelvű népeknek ilyen vagy olyan módon együtt kellett élniük más nemzetiségekkel (szlávok, bolgárok, magyarok, besenyők, úzok, kunok, tatárok). E megállapítások fényében nem kellene vajon megpróbálni helyesebben megérteni a román „államiságnak” a feudális államok megalapítása előtti helyzetét?

Persze, a kezdetek állami valóságát nehéz tetten érni, nem csupán a történelmi források hiánya miatt, hanem azért is, mert magának az államnak a fogalmát is másképpen kell árnyalni különböző történelmi korszakok vonatkozásában. Ennek a ténynek azonban nem kellene arra késztetnie a múlt tanulmányozásának szakértőit, hogy megszökjenek az elméleti gondolkodás dicsőséges mezejéről. Sajnos, *A románok történelme* értekezés nem hoz magával új ismereteket ezekben a lényeges kérdésekben, mert balszerencsés módon továbbra is olyan korszakhoz kapcsolódik, amelyben a párt utasításai vagy az elfogult hazafiság kíméletlenül megakadályozta a megismerésben való előrehaladást.

Fordította: VENCZEL ENIKŐ

OVIDIU PECICAN 1959-ben született Aradon. A BBTE Európai Tanulmányok Karának előadójánál. *Razzar* (Alexandru Pecicannal), Bukarest, 1998; *România și Uniunea Europeană* (Románia és az Európai Unió), Nagyványa, 2000.

Az átfogalmazandó tradíció

Az év elején egyszerre jelent meg román és magyar nyelven Salat Levente könyve a liberális kisebbségpolitika közösséglvű megújításának filozófiai alapjairól (*Multiculturalismul liberal, Polirom, 2001; Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig, Mentor Kiadó, 2001*). A mű kétségtelenül nem sok előzményre tekint vissza sem a román, sem a magyar nyelvű szakirodalomban. Magyarul jelentek ugyan meg olyan írások, melyek a Salat által vizsgált kérdéskört érintik, ezek azonban csupán „résztanulmányok” a mostani kötethez képest, mely – egyrészt – rendszerbe foglalja az etnikai konfliktusok vizsgálatának minden eredményét, másrészt áttekinti a liberális tradíció kisebbségfelfogását, és kimutatja, hogy az *alapvető átfogalmazásra szorul*. Román nyelven viszont teljesen előkészítetlen a talaj: szakmai (kisebbségjogi) és politikafilozófiai előtanulmányok jóformán egyáltalán nem készültek, a román liberális tradíció felülvizsgálatára vonatkozóan pedig semmilyen jel nem mutatkozik.

Mi nthyogy a könyv – bár minden részletében tudományos igényűvel készült – egy komoly hagyománnyal rendelkező nézetrendszerrel, a klasszikus liberalizmussal vitázik, kétségtelenül politikai töltetet is hordoz. A szerző a kisebbségi jogok érvényesülését vizsgálja, azt a problémakört, amelyben a kérdések politika- és ideológiaközeli volta miatt meglehetősen nehezen választhatók szét a tudomány számára nélkülözhetetlen, leíró modellek a normatív – erkölcsiséget kifejező, tehát egyfajta ideológiai horizontot is feltételező – vonatkozásoktól. Elmondható, hogy Romániában ennek különös aktualitása van, mivel az elmúlt tizenkét év politikájának minden eredménye elenére igazi – politikafilozófiai tételekre és tételekre is figyelő – szakmai vita nem folyt az országban az adott történelmi és politikai feltételek mellett kialakítható kisebbségpolitikai modellekről. E vita egyre inkább megkerülhetetlennek bizonyul, mivel lassan kiderül, hogy a „román kisebbségi modellként” népszerűsített megoldás tulajdonképpen csak egy politikai konjunktúrát kifejező *arrangement*, és semmiképp sem olyan megoldás, amely a tartós és szolid „békét” jelenti a kisebbségek és a román állam közti viszonyban.

Salat Levente könyve azonban nemcsak eme – aktuálpolitikainak is minősíthető – felismerés megfogalmazásában segít, hanem állást is foglal abban az alapvető kérdésben, hogy miképp viszonyuljon a liberalizmus a kollektív jogok problematikájához. Álláspontja tulajdonképpen megegyezik a kanadai politikafilozófus Will Kymlicka nézeteivel, annak a Kymlickának a nézeteivel, aki a kulturálisan megosztott társadalmakra vonatkozóan arra a következtetésre jutott, hogy a liberális demokrácia klasszikus modellje nem alkalmas a társadalmakban a számbeli kisebbségben levő csoportok kultúrájának fenntartására, továbbélésének biztosítására. Ehhez sajátos jogállással rendelkező önkormányzatok, a kisebbségi kultúrák területi vonatkozásait is figyelembe vevő autonómiák szükségeltetnek.

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy amit Kymlicka – s műveinek legjobb erdélyi (és romániai) ismerőjeként Salat is – e modellel kapcsolatban elmond, továbbra is aktuális kérdés Romániában. Bár Románia mind területi, mind etnikai-nyelvi vonatkozásban többkultúrú állam, e tény minden konzekvenciát vállaló elfogadására s a belőle fakadó kérdések újszerű tematizációjára – úgy tűnik – még nem adtak a feltételek.

Bárademokratizálódás 1989 utáni „hulláma” tíz év alatt tudatosította a romániai politikai elitben, hogy a kisebbségek helyzetének valamiféle kezelésmódjára – néhány jogintézményre – szükség van, a román állam közjogi szerkezetére való rákérdezést, a sajátos kultúrák létrehozó önkormányzatok és autonómiák legitimitásának (a liberális demokrácia jogrendjébe illeszthetőségének) megvitatását az idő még nem pártolja. Ehhez hiányoznak mind a belső, mind a külső, nemzetközi feltételek. Salat Levente könyve azonban mindenképpen alkalmas arra, hogy felismertesse, melyek a hiányzó feltételek, és tudatosítsa: a liberális tradíció térségünkben s főleg Romániában alapvető felülvizsgálatra szorul.

Bakk Miklós

Megoldhatók-e a szlovák belpolitikai feszültségek felhívások útján?

Az szlovák–magyar viszony, különösen Szlovákiából nézve, nem mentes a problémáktól. Ezek megnyilvánulási formái különbözőek, és intenzitásuk gyakran függ a belpolitikai helyzettől. Mindenekelőtt a szlovákiai szlovák többség és a szlovákiai magyar kisebbség közötti kapcsolat határozza meg. A többség és kisebbség e viszonyának rendezése hosszú távú feladat, amely elsősorban a szlovák társadalom jóakaratóitól függ. E jóakarát jeleként fogható fel az, hogy az 1998. szeptember végi szlovák választás eredményeként létrejött kormánykoalícióba bevonták a szlovákiai magyar kisebbséget képviselő Ma-

gyar Koalíció Pártját. Az MKP saját választási programját tekintve nem tudott jelentős eredményeket elérni a kormányban, de hozzájárult ahhoz, hogy a kormánykoalíciót a nyugati integrációs szervezettek megnyugvással fogadják és elfogadják, aminek e szervezetek politikuskai többször tanújelét is adták. Azt is lehet mondani, hogy a magyarok részvétele a szlovák kormányban kifejezetten növeli az ország integrációs esélyeit.

A szlovák társadalom és különösen a belpolitika nagyon érzékenyen reagál mindenre, ami a szlovák–magyar viszonyt befolyásolja. A magyarok kormányzati részvételére nemcsak a szlovák politikai elit, hanem a szlovák társadalom is érzékenyen reagál, de a félelemmel és aggodalommal teli várakozásokhoz képest mind a szlovákiai magyar kisebbség, mind a szlovákiai szlovák többség elfogadja a magyarok kormányzati szereplését. Felmérések bizonyítják, hogy a szlovákiai magyarok a vártnál jóval elégedettebbek azzal a ténnyel, hogy a magyarok részt vesznek Szlovákia kormányzásában, s hogy a szlovák társadalom nagyobbik része sem ellenzi ezt olyan mértékben, ahogyan az előzményekből feltételezhető volt.

A magyarok koalíciós részvételének voltak és vannak súlyos buktatói, akár a kormányzás folyamatosságának biztosítását, akár az MKP arculatának és választói bizalmának megőrzését tekintjük. Mégis, fél évvel a mandátum lejáta előtt megállapítható, hogy döntően a magyaroknak köszönhetően nem esett szét a szlovák kormány. Figyelemre méltó, hogy az MKP megőrizte választói bázisát, sőt a felmérések szerint egy-két százalékkal megnövelte azt. (Megjegyzendő, hogy a magyar pártok a választások közötti felmérésekben mindig jobban szerepelnek, mint a tényleges választások idején.)

A magyar kormányzati részvételt nem csupán a nyugati integrációs szervezetek (és a szlovákiai magyarok) értékelik pozitívan, hanem a szlovák társadalomnak és elitnek azon (kisebb) része is, amely valóban magáévá tette a polgári demokráta értékrendet. E társadalmi rétegek nagyságát pontosan nem lehet felmérni, de bizonyos pártokhoz kapcsolhatók. Ide tartoznak a Demokrata Párt és a kormányfő kereszténydemokrata uniójának szavazói, sőt a kereszténydemokrata mozgalom és a szociáldemokrata jellegű baloldali hívei közül is sokan.

Edemokratikus érzelmű és értékrendű csoportoknak olyan szószólói vannak, akik a szlovák társadalmi, kulturális, tudományos és politikai elit csúcsát alkotják. Ezek egyénileg és közösen (de nem területileg, illetve nem szervezetenként) a magyarokat is magában foglaló kormányzati ciklus alatt többször hallatták hangjukat az országban kialakult politikai helyzet miatt. A kialakuló politikai válságok miatti aggodalmukat általában felhívás formájába öntötték. Ezek elsősorban a belpolitika által veszélyeztetett külpolitikai célok miatt születtek meg. Az alábbiakban egy felhívást ismertetek, egyikét azon kettőnek, amelyet a szlovák kulturális és tudományos elit intézett saját politikai elitjéhez.

Az első 2001 augusztusában elsősorban a Magyar Koalíció Pártjához intézték, amikor az a Szlovákia területi-közigazgatási beosztásával (azaz a regionalizálással) kapcsolatos követeléseinek mellőzése miatt azzal fenyegetőzött, hogy kilép a kormányból. Végül azonban a szlovákiai magyarok politikai képviselői súlyos (egyesek szerint elvétel) kompromisszumok árán, saját követeléseiket részben feladva úgy döntöttek, hogy a hosszabb távú stratégiai érdekek (Szlovákia NATO- és EU-tagsága) miatt nem veszélyeztetik a szlovák kormánykoalíciót és Szlovákia jövőjét, hanem bent maradnak a kormányban. A magyaroknak ezt a lépését a szlovák elit „felhívásos” része és a szlovák társadalom egy része is örömmel nyugtázta, és érett, megfontolt politikuskokként üdvözölte a magyar politikusokat.

Az alább következő felhívás, amely 2002. február 11-én kelt, elsősorban a szlovák politikai elit nemzeti-nacionalista érzelmű részéhez szól, azokhoz, akik Szlovákia nemzetállami érdekeit másként látják, másként határozzák meg, mint azok, akik a felhívást hozzájuk intézték. Míg az előbbieket a legfőbb nemzetállami érdekek a „szuverenitást”, a „határok sérthetlenségét” tartják, addig a felhívást megfogalmazók és aláírók a békés megoldásokon és stabilitáson alapuló integrációt tartják annak.

Hagyjatok fel Szlovákia nemzeti és állami érdekeinek veszélyeztetésével!

Mi, a felhívás aláírói, nyugtalanul követjük figyelemmel a nacionalista tendenciák felélesztését a Szlovák Köztársaság közéletében. A szlovák politikai pártok vezetőinek nagyobbik része a külföldi magyarokról szóló törvényre oly módon reagál, hogy arra a következtetésre jutottunk, hogy az ún. magyar kártyát akarják kijátszani azzal a céllal, hogy saját választási preferenciáikat növeljék. Sajnos, nem csupán a nacionalista-populista pártokról van szó. A magyar kedvezménytörvénnyel kapcsolatos nyilatkozat tartalmára irányuló parlamenti vita során a szlovák képviselők felszólalásaiban olyan durva magyarellenes és xenofób álláspontok hangzottak el, amelyek Szlovákia minden kulturált szlovák polgárát sértik. Ezek összeegyeztethetetlenek a különféle nemzetek és nemzetiségi csoportok békés együttélésének elveivel.

Meggyőződésünk, hogy a vitatott magyar kedvezménytörvény körül mindkét országban kialakult nacionalista indulatok nem járulnak hozzá a probléma megnyugtató rendezéséhez, és a jövőre is veszélyesek.

A magyar kedvezménytörvény problematikus jellegére az EU is rámutatott. A szlovák diplomácia kedvező pozícióval rendelkező abhoz, hogy a 21. századi Európa szintjéhez méltó egyezményt kössön. Az SZK Nemzeti Tanácsának nyilatkozata azonban olyan megfogalmazásokat tartalmaz, amelyek csak a feszültséget növelik az SZK és az MK között, és ártanak az SZK bütelének. Nem járul hozzá a kedvezménytörvény alkalmazásának módjára vonatkozó megegyezéshez a magyar kormánnyal. Ez a nyugtalanító állapot, sajnos, nem csupán a Szlovák Nemzeti Párt politikusaikat, hanem a Kereszténydemokrata Mozgalom képviselőit is arra ösztönzi, hogy „radikális” megoldási javaslatokat terjesszenek elő. Jogosan keltenek nyugtalanságot a „közérdek védelmére” irányuló intézkedés-tervezetek, amelyeket a Kereszténydemokrata Mozgalom vezetői előre jeleztek. Ezek a javaslatok ellentmondanak a modern polgári társadalom szellemének. A „szuverenitás védelmére” hivatkozva ez kísérlet annak a demokráciának a megnyírálására, amelyet Szlovákiában a lakosság többsége támogat.

2001 augusztusában többen a kormánypártokhoz fordultunk, közöttük külön a Magyar Koalíció Pártjához, hogy a válsághelyzet olyan módon oldják meg, amely lehetővé teszi koalíciós együttműködésük folytatását. Értékeljük azt a felelős és állampolitikusi hozzáállást, amit az MKP akkor tanúsított. Ma a szlovák politikai pártokhoz fordulunk, hogy hagyjanak fel a magyarellenes hangulat keltésével, és ne éljenek vissza a magyar kedvezménytörvény ügyével saját pártpolitikai céljaik érdekében.

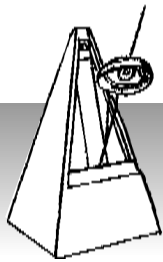
A magyar kedvezménytörvény körüli szennvedélyek szándékos szítását, az ellenzék legújabb parlamenti bizalmatlansági indítványát a gazdasági miniszterelnök-helyettesével szemben, amelynek támogatását két koalíciós párt – a Demokratikus Baloldali Pártja és a Polgári Egyetértés Pártja – is fontolgatja, valamint azt, hogy a DBP elállt a Szlovák Gázipari Vállalat privatizálásának eredeti kormányzati koncepciójától, olyan lépések összefüggő folyamatának tartjuk, amely aláássa a demokratikus reformokat, és kárt okoz a Szlovák Köztársaság nemzeti érdekeinek. Nyugtalanít bennünket, hogy mindez az SZK belpolitikai stabilitásának veszélyeztetéséhez vezet, és csökkenti szavahibetőségét az EU és a NATO tagállamai előtt. Fel kell tennünk a kérdést, kinek az érdekét szolgálja, hogy az SZK újra a problémás országok csoportjába tartozzon.

Felszólítjuk a szlovák politikusokat arra, hogy érezzék át állampolitikusi felelősségüket, és nyilvános szerepléseikben ne versengjenek abban, hogy ki a „szuverenebb”. Felhívunk minden szlovák állami szervet és demokratikus politikai pártot, hogy azon problémák elfogadható megoldásának keresése közben, mely problémák a magyar kedvezménytörvénnyel kapcsolatosak, és az ország jogos érdekeinek érvényesítése közben hagyjanak fel a konfrontatív és civilizálatlan stílussal, és ne veszték szem elől a Szlovák Köztársaság minden polgárának, így a szlovákoknak, a magyaroknak és minden más nemzeti és etnikai csoportnak az érdekeit. Csak az ilyen felelős hozzáállás járulhat hozzá abhoz, hogy megőrizzük és kibaszáljuk az esélyeket országunk integrációs ambícióinak és reményeinek valóra váltására.

Lev Bukovský professor, Daniel Brezina, Soňa Čechová, Milan Čorba professor, Stano Dančiak [színművész], Alexander Duleba [politológus], Eugen Gindl [képzőművész], Miroslav Kolář, Dušan Kováč [történész], Ivan Kraus professor, Miroslav Kusý professor, Marián Labuda [színművész], Lubomír Lipták [történész], Pavol Lukáč [politológus], Grigorij Meseznikov [szociológus, politológus], Teodor Münz, Ras Ľoko Piško [színművész, humorista], Šarlotta Pufflerová, Július Satinský [színművész, humorista], Štefan Skrúcaný [színművész, humorista], Juraj Štern professor [a Szlovák Külügyi Társaság igazgatója], Soňa Szomolányi professor [szociológus, tanszékvezető], Zuzana Gindl-Tatárová, Pavel Traubner professor, [szlovák főrabbi], Miroslav Urban, Emília Vášáryová [színművésznő], Pavel Vilikovsky [író], Katarína Zavacká [történész].

A címben feltett kérdésre megadhatjuk a részleges igenlő választ, mégpedig azzal, hogy az első felhívás esetében a szándék célt is ért. A második felhívásra azonban még nincs válasz, sem igenlő, sem nemleges, mert még csak most folynak a belső parlamenti csatározások a kérdés körül. Annyit azért már megállapíthatunk, hogy az eredmény eddig kb. ötvenszázalékos, ami dicséretes, és aminek értékéből az sem von le semmit, hogy az első felhívást a magyarokhoz, az utóbbit a szlovákokhoz intézték. Egyelőre csak remélhetjük, hogy a szlovák politikusok is lesznek olyan előrelátók és megfontoltak, mint magyar politikustársaik voltak.

Hamberger Judit

Palló a tudatlanság felett

Ha olyan intézmény vagy személy lennék, aki a kultúrában tevékenykedik, kulturális cserét kezdeményeznék a románok és a magyarok között, különösen azokon a vidékeken, ahol a „magyarok” kifejezés csupán üres fogalom, „valakik, akik a hunoktól származnak, és valahol Erdélyben élnek”. Az ismeretlen felgyújtja a képzeletet, és gyakran eltévelyedésekhez vezet.

Én is hasonló helyen nőtem fel, egy darabka földön, valahol Teleorman határában, ahol azzal a kifejezéssel, hogy „magyar”, csak a történelemkönyvekben találkoztam, valami Erdéllyel kapcsolatos közép-kori esemény kapcsán. De mert engem vonz az ismeretlen, úgy döntöttem, nem elégszem meg elméleti és hozzávetőleges ítéletekkel, hanem elszántan közelíték feléje, és megpróbálok belülről kialakítani egy véleményt: elhatároztam, hogy megtanulok magyarul. Elég fejtellenül kezdtem keresgélni vágyam teljesítésének lehetőségét, azt sem tudva, merre induljak. Először a Bukaresti Egyetemen érdeklődtem, aztán a Cismigiu melletti Petőfi Sándor Művelődési Házban, végül elirányítottak a Batistei utcai Magyar Kulturális Központba. Meglepődve tudtam meg, hogy itt több éve szerveznek magyar nyelvtanfolyamokat, és hogy – ami szintén meglepetést okozott – különböző okokból sok románnak érdekében áll, hogy megtanuljon magyarul: lehet, hogy az egyik házastárs magyar nemzetiségű, vagy valamelyik nagyszülő volt magyar származású, és rájöttek, hogy gyökereik felét egyáltalán nem ismerik, vagy magyar cégekkel vannak kapcsolataik, és szükségét érezték, hogy ismerjék üzletársuk nyelvét, de további, hasonló helyzetek is vannak. Nos, én azért akarom megtanulni a magyar nyelvet, mert... így akarom! Miért ne lenne ez is elégséges érv? És lám, két és fél éve próbálok behatolni ennek a miénktől olyannyira különböző nyelvnek a rejtelmeibe.

Egy új nyelvet tanulmányozni annyi, mint egy új világegyetemet fedezni fel. Az izgalmas ismeretek sokasága mellett még találtam valamit, ami a lelkemnek a legkedvesebb: egy csomó barátot, akiknek az életéről és kultúrájáról azelőtt nem sokat tudtam. Bűnösnek éreztem magam, amiért olyan sokáig mellőztem egy hozzám oly közeli világot. A hétfő esték, amikor szorgalmas tanulóként, füzetemel a táskámban, izgatottan megyek – a következő leckére készülődve – az iskolába, olyanok, mintha egy másik tájjal ismerkednék. A Magyar Kulturális Központ fehér boltíves, lakkozott bútorokkal berendezett alagsorában románok küszködnek az ördögös magánhangzókkal, és felfedezik a Bărăgan szeléhez, ahol felnőttem, hasonló puszták végeljenjéről szóló meséket. Fiatalok és felnőttek, néhányan éppen fehérhajúak, ülnek békésen, figyelő arccal a fapadokban, silabizálva anehéz betűket, és zajosan örvendezve egy-egy nyelvtani sikernek. A tanárnő tízszer is visszatér egy-egy kiejtésre, amely nem akar úgy sikerülni, ahogy kellene, a diákok pedig makacsul összeráncolt szemöldökkel küzdenek ennek a csökönyös nyelvnek az uralásáért. És ott vannak a Táncház-esték, a könyvtár, ahol órákon keresztül beszélgetek anélkül, hogy elunnam magam; a hangulat nyitott, és ott vannak a minden korosztályba tartozó barátok, akik ugranak, hogy segítsenek a lecke elkészítésében, hogy megmagyarázzák, hogy megmutassák, hogy útba igazítsanak... Mindez segített abban, hogy rányíljon a szemem arra a világra, amely tegnapig tőlem távol, ködbe rejtőzve létezett, olyan párában, amelyről nem hittem volna, hogy ilyen könnyen el tudom úzni.

Lehet, hogy egy erdélyi számára ennek a történetnek nincs semmi jelentősége. Az erdélyiek, az ottani románok és magyarok között *legalább* a kölcsönös érdeklődés megvan, és ez nagyon sokat számít.

Adott pillanatban arra gondoltam, hogy én magam valósítom meg azt a kulturális csereprogramot, amiről a cikk elején írtam: veszem a háztáskát, és két-három hétre megletelem egy magyar faluban. Még nem sikerült időt szakítanom rá, de nem mondtam le róla. Azt hiszem, hogy csak közvetlen, emberek közötti kapcsolat adhatja meg azoknak az értékeknek a dimenzióját, amelyekkel mindenki rendelkezik közülünk. Talán ez a leghatékonyabb módszer annak a gazdagságnak a megértésére, amit két ennyire különböző kultúra egymás mellé kerülése nyújthat. Maga a sokféleség is gazdagság, amit tudnunk kellene értékelni és kihasználni.

És azt is hiszem, hogy hibás a románok és a magyarok közti kapcsolatot csak az erdélyi térségben vizsgálni. Ha majd az ottani lakosság helyzetét meg akarják vitatni, nem csak Erdély lakói fejtik majd ki véleményüket.

A Dél számára Erdély gondjai nagyon távoliak... Mintha különállóak lennének, sőt mintha el lennének szakítva Románia valóságától. A *Memorandum* kiváltotta egyik reakció ilyesmi volt: „Mi van, uraim, ez a legfontosabb dolgunk?!” Azt hiszem, csökkentenünk kellene a földrajzi távolságot, hagyva, hogy több olyan információ szivárognon be a médiába, amelynek első látásra, úgy tűnik, nem sok szerepe van a döntéshozatalban. Tanakodom, mi lett volna, ha a hatalom, sőt néhány, általam nyitottnak és jövőbelátónak hitt személy heves, a *Memorandum*ot elutasító reakciójára a Regát közvéleménye kellően tájékozott és – a szóban forgó kérdésben – kellően művelt lett volna ahhoz, hogy ugyanolyan hevesen fejtse ki – ellenkező irányú véleményét. Félek, hogy ez csak a következő generáció életében lesz lehetséges, de nem tartom időszerűtlennek, hogy ilyen forgatókönyvre gondoljunk.

Addig is, én veszem háttáskámat a magyar tankönyvekkel, és megyek kislabilázni a furcsa hangzású betűket. Válaszom a kérdésre, amit olyan gyakran feltesznek nekem, hogy „miért?”, viccesnek tűnhet, pedig logikus, és a jóérzés diktálja: „miért is ne?”

Gisliana Teohari (Ford.: H. Zs.)

Memento mori

Minden európai szintű polgáriassággal rendelkező közösségben vannak olyan családok, olyan személyiségek, akik a közösségi szellem irányítójaként, modellezőiként vonják magukra a figyelmet. Minél kisebb a közösség, és minél jobban el van kötelezve a hagyományos értékeknek, annál erősebb ezeknek a személyiségeknek a hatása, és annál kontúrosabb a róluk kialakult kép (mely az idők során mitikussá is válhat). Lugos, e kis bánáti város az utolsó három évszázadban érdekes többnemzetiségű, vallásilag is sokszínű és – ennek megfelelően – multikulturális fejlődésen ment át. Nem szükséges idealizálni a várost, amely most is a Temes folyását keresztező fekvésével tűnik ki; e folyó választja el a román Lugost a némettől (ma ezek a kifejezések már történelmi név számítások, jóllehet, a város felhőtt lakóinak vannak még olyan német barátai, akik az elmúlt évtizedekben tértek vissza őseik földjére). Hogyan érthetné meg egy mai lugosi a multikulturalitást és a megszólalások azon harmóniáját, melyek e várost jellemezték, és amelyre az oly nagyon büszke volt, ha ősei nem éltek itt több nemzedéken át? Erre e város büszke volt, és ma is büszke, bár az utolsó fél évszázadban sokat elvesztett azokból a tulajdonságokból, amelyek európaivá tették, és megadták neki egy vidéki város semmivel össze nem téveszthető jellegét. Ezeknek a tulajdonságoknak az elvesztése közvetve bizonyos emberek és – velük együtt – bizonyos szokások eltűnéséhez kapcsolódik; ezek biztosították, már az egyesülést követő években, európaiságát. Eltűnésük a közösségi horizontról más központok családjainak, leszármazottjainak a fejlődését jelenti ugyan, de jelenti azoknak az embereknek az árnyak világába való megterészt is, akik egész életükben a lugosi sajtóosság képviselői voltak. Az utóbbi években minden ilyen eltávozás az űrt növelte, mert senki nem vette át az „eltávozottak” helyét, hogy fenntartsa ezt a polgári szellemet. E sorok nem egy leűnt világ, egy ősi, elvesztett látóhatár utáni nosztalgiait jelentik, hanem a polgáriasság normális szellemének igényét.

Ezeknek az elmélkedéseknek a lejegyzését azokban a napokban tartottam szükségesnek, amikor elbúcsúztunk Reisz Györgytől. Eltűnésével Lugos nemcsak egy embert veszített, hanem egy emberi kategóriát, egy létezési módot, életformát is. Vannak emberek, akiknek jelenlétét olyannyira természetesnek, olyannyira magától értetődőnek tekintjük, hogy egy csepp erőfeszítést sem teszünk annak a rendkívüli szerepnek a megértésére, amit a közösségekben betöltenek, és csupán eltűnésükkor jövünk rá, hogy valódi egyéniségük nem a róla alkotott képben rejtőzik, hanem abban az űrben, amit maguk után hagynak.

Reisz Gyuri, ahogy barátai hívták, eltűnésével ezt az érzést ébresztette fel bennünk, és ezzel végérvényesen a lugosi szellemiséghez kapcsolódott – nélküle Lugos már nem az, mint ami néhány héttel ezelőtt volt. Lugos elvesztette civilizációjának egyik sajátos emberi jelképét. Az „utca” szintjén szinte semmi nem történt, mert természetesen sokan vannak, akik nem ismerték Reisz mérnököt: nem volt az a zajos figura, aki a mai „polgár” figyelmét magára tudta volna vonni. Temetésén, a temesvári rabbi jelenlétében talán utóljára láthattunk egy méltóságteljes és szerény gyülekezetet, amely az egykori Lugos „jobb világának” maradványát gyűjtötte össze.

Születése (1934. július 23.), majd visszatérése – vegyész mérnök-ként, 1957-ben – a városba annak sorsához kötötte; négy évtizedig az emberek szolgálatában állt (az egészségügyben dolgozott), de még finomabb szálakkal kötődött a városhoz a művészetek terén megnyilvánuló szellemi hajlamai révén (a művészetek általában is foglalkoztatták, a festészetet kétféleképpen gyakorolta: műgyűjtőként és festőként). Reisz Györggyel, aki Aurel Ciupe, Popper Erzsébet, Nicolae Breban, Schwartz György, Ingo Glauss, Deliu Petroiu, Silviu Oravitza, Vladimir Streletz szellemi partnere volt, Lugos környékéről egy sajátos emberi kategória, „emberfaj” tűnik el – a jó anyagi körülmények között élő (megengedhette magának, hogy műgyűjtő legyen), komoly tudományos felkészültséggel, műveltséggel és kiművelt szellemmel rendelkező értelmiségi, aki ennek folytán nemcsak beszélgetőpartnerként volt mérvadó, hanem értékítéleteiben is.

2001 októberében a lugosi Pro-Arte Galériában megrendezett utolsó egyéni tárlatán megadott számára a hozzá való erő és az öröm, hogy bemutasson egy elegáns albumot. Mint ahogyan néhány a résztvevők közül, ő is tudta, hogy a betegség behatárolja kilátásait. Egy ihletett pillanatomban akkor azt mondtam, hogy a képek nem csak Reisz Gyurit mutatják be, hanem a létezés és a civilizáció azon rétegeit is, amelyeket a műgyűjtő szemé a szellemi utazások alkalmával járt be. Most, Reisz Gyuri elhunyt után tudom, hogy egész lényé mintegy szintézis volt, egy-egy beszélgetés alkalmával nemcsak ő volt jelen, hanem mindazok az értékes emberek, akikkel valaha találkozott.

Simona Avram (Ford.: H.Zs.)

Erdély nemcsak a románoké,

mondta Sabin Gherman az Erdély–Bánát Liga március 23-i kolozsvári alakuló kongresszusán, hanem minden itt élő nemzetiségé is, így a magyaroké, németeké, zsidóké stb. Éppen ez volt az oka annak, hogy sokat vitatkoztak arról, mi legyen a Liga himnusza: sokan valamilyen erdélyi zenét akartak, de azt esetleg nem érezte volna minden tag a magáénak. Ezért döntöttek végül is, jogászok, egyetemisták megkérdezése után, Beethoven *IX. Szimfóniája*, vagyis az *Örömmóda* mellett, ez mindenkihez egyformán szól, és mindenki egyformán megérti.

Az alakuló kongresszuson Gherman bejelentette: két hét múlva (vagyis április első hetében) benyújtják Bukarestben a szükséges papírokat a Liga beiktatása végett, ha azt visszautasítják („ami előfordulhat – mondta –, bár a törvények nemcsak rám, hanem a miniszterelnökre is vonatkoznak, s azok értelmében bárkinek joga van pártot alapítani, ha teljesíti az ehhez szükséges feltételeket”), „semmi baj, Strasbourghoz fordulunk”. De a feltételeket voltaképpen máris teljesítették: 16 megyéből 10 200 aláírásuk van eddig, holott a beírásához csupán 10 000 szükséges 15 megyéből. A listát Beszterce vezető, innen több mint kétezeren írták alá a bejegyzési ívet, ezután Nagyvárad, majd Arad következnek. Kolozsvárról 800-an vannak. Az aláíróknak körülbelül 15%-a nemzetiségi, vagyis magyar, német stb., mert mint Gherman mondta, elsősorban a románokat célozták meg, devárták, várják a többieket is, hiszen Erdély mindazoké, akik itt élnek.

A Liga magáévá tette a *Temesvári Kiáltvány* 8. és 11. pontját, vagyis a decentralizálást, a regionális fejlesztést tűzte ki célul. Nem ért azonban egyet a föderalizálással, mert az csak 1848-ban, illetve 1919-ben lehetett volna megoldás, de ma már megvalósíthatatlan, legfeljebb Besszarábiával kapcsolatban lehet róla szó egy esetleges egyesülés esetén. Ugyanakkor minden tisztségviselőjétől megköveteli majd, hogy nyilatkozzék múltbeli politikai szerepéről, arról, hogy volt-e kapcsolata a Szekuritáéval, s ha igen, milyen, részt vett-e valamelyik bányászjárásban, illetve az Egyetem téri tüntetés szétverésében. Aki bármelyik kérdésre igenlően válaszol, nem vállalhat tisztséget az Erdély–Bánát Ligában. A küldöttek (3–4-en mind a 16 megyéből, összesen 50–55-en, a bukarestiek – mert a fővárosban is van fiók – a távolság miatt nem jöttek el) megszavazták Sabin Gherman javaslatát, mely szerint, ha 2004-ben a Liga bejut a parlamentbe (s erre minden reménye megvan), képviselői lemondanak mentelmi jogukról: „ez így tisztességes” – mondta az elnök. Ugyanúgy megszavazták a párt alapszabályzatát is, amely a szervezeti felépítésen kívül megfogalmazza a párt alapelveit is. Ezek, ahogy Gherman megjegyezte, nagyon egyszerű, mindenki számára érthető elvek: a keresztény erkölcs, a szubszidiaritás, a hatékony hazafiasság, a részvételi demokrácia és a társadalmi igazság. Ide tartozik még a regionális sajtóosság, a személyiség önazonosságának tisztelése, a közpénzek hasznosítása úgy, hogy lehetővé váljon a pénz nagy részének azoknál való maradása, akik megdolgoztak érte. Mindehhez természetesen az állam kompetenciáinak újraelosztása szükséges, amit egy kerettörvénnyel meg lehet valósítani, nincs tehát szükség alkotmánymódosításra. Ezt a véleményét Sabin Gherman Ioan Deleanu jogászprofesszor megállapításával támasztotta alá, aki *Alkotmányjog és politikai intézmények* c. munkájában leszögezte: „Az egységes állam nem összeegyeztethetetlen a decentralizációval, vagyis az állam területi alegységeiben (régiónok, provinciák, megyék, községek stb.) létrehozott szervek bizonyos határok közötti autonómiájának és döntési hatáskörének elismerésével. Az állami intézmények mindent elszívó, hermetikusan központosított megszervezése, ami mellőzi a közigazgatási-területi intézmények kézzelfogható és sajátos valóságát, lehetséges, de nem ajánlatos.”

Meggondolandó azonban, hogy akárcsak Ioan Deleanu, Sabin Gherman is az *egységes* állammól és nem az egységes *nemzeti állam*ról beszélt, holott a kettő nem teljesen ugyanaz, és nem biztos, hogy amit az egységes állam megenged, azt az egységes nemzeti állam is megengedi. Így Románia esetében tényleges, azaz politikai, nem csupán közigazgatási decentralizációról, a politikai kompetenciákkal rendelkező régiók bevezetéséről csak akkor lehet szó, ha módosítják a jelenleg érvényben lévő alkotmányt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bármely olyan pártot vagy szervezetet, amely ilyen értelmű alkotmánymódosítást követel, alkotmányellenesnek lehetne minősíteni.

A kb. egyórás kongresszust követő sajtótájékoztatón Gherman kifejtette: a *Provincia*-csoport és a Liga egymást kiegészítő erők lehetnének. Az utóbbi, Iuliu Maniu gondolatai alapján állva, egy tömegmozgalom irányítója kíván lenni, míg az előbbi ennek a mozgalomnak értelmiségi irányítója lehetne. Mindaddig csak a megfelelő információcserre hiányzott, de ez most már megoldódni látszik, hiszen a cél közös: a régiók létrehozása. Igaz ugyan, hogy az Európai Unióba államok és nem régiók kerülnek be, de azért a tagállamok egyikének a kománya sem kockáztathatja meg, hogy feláldozza a regionális érdekeket a politika oltárán. És ami Európában működik, annak Romániában is működnie kell.

Hadházy Zsuzsa

„Az embernek vállalnia kell a saját álláspontját”

Claude Karnooub válaszol Molnár Gusztáv kérdéseire*

Molnár Gusztáv: Ha a nemzeteket amúgy is kitalálják, vagy jobban monda, kitalálták, miért ne lehetne kitalálni egy provinciát? Neked, aki jól ismered Erdélyt és a románokat, mi a véleményed erről? Lehetséges?

Claude Karnooub: Elméletileg minden lehetséges. Gyakorlatilag nem olyan biztos. Ez az úgynevezett történelmi feltételektől függ, de ez csak egy szövevény, ezek csak szavak. A feltételek alatt tulajdonképpen a külső kényszerítéseknek, a gazdasági helyzetnek és a német *Bildung* értelmében vett kultúra állapotának a dinamikus összhatását kell érteni. Bizonyos szempontból a geopolitikai helyzetnek is megvan a szerepe, annak, hogy egy adott pillanatban erősebb vagy gyengébb hatalmak között helyezkedsz-e el. Ha például azt vesszük szemügyre, hogy a különböző dialektusokat beszélő csoportokból, amelyeket a közös vallás vagy közös fejedelmek vagy királyok kapcsolnak össze, hogyan alakulnak ki a nemzetállamok vagy bizonyos népek, akkor azt látjuk, hogy egyesek képesek voltak megteremteni a saját nemzetállamukat, míg más csoportoknak, amelyek ugyanolyan jellegzetességekkel rendelkeztek, ez nem sikerült.

Nagyon érdekes, hogy az államépítés történelmi időszakában valamennyi nép ugyanazt a beszédmódot követi. A Keleti Nyelvek és Civilizációk Intézetének kutatójaként és tanárként különböző nemzetiségű történelemszellemekkel találkoztam, és egyenesen mulatságosnak tűnt számomra, mennyire hasonló a beszédmódjuk. Az örményeké, a románoké, a bolgároké, a szerbeké, a magyaroké, mindeniké hasonló felépítésű. A románoknál ott vannak a dákok, az örményeknél az, hogy ők voltak a Közel-Kelet történelmének első keresztény állama és így tovább. Mindenhol ugyanaz, ez olyan mentális struktúra, amely inkább a német hagyományhoz áll közel, mint a franciához. A francia helyzetet nehéz volt teljes egészében felvállalni. Szegény Kossuth, aki eléggé elkötelezte magát a francia forradalom mellett, nem tudta a végső konzekvenciáig elmenően követni a francia példát. Nem mert lefejeztetni az erdélyi vagy a magyarországi arisztokratákat, hogy a földjüket adják oda a román parasztnak, akik cserébe odaadták volna az anyjukat, az apjukat, a lányait, az asszonyait, mindent, mint ahogy a mieink is odaadták, mert „urak” lettek általa. Szegény, amúgy nagyon bátor Kossuth Lajos nem mert megtenni ezt a döntő lépést. Beszélgettem egyszer Párizsban erről az egyik ismert magyar történetessel, Benda Kálmánnal, aki nagyon szimpatikus emberről, de nem értette meg, hogy a francia helyzetnek volt egy belső logikája, ahonnan minden elindult, és amelynek volt egyfajta beteljesülése. Franciaországnak volt egy erős Róma-ellenes hagyománya is, a gallikanizmus, amelynek értelmében a királyt az nevezhetett ki püspöknek vagy apátnak, akít akart.

M. G.: Érdekes, hogy a „vlădică” és a „stareț” ortodox kifejezéseket használod Franciaországra, egy katolikus országra vonatkozóan.

C. K.: Hogy mondom másképp a „vlădică”-t?

M. G.: „Episcop”-nak természetesen. És azt hiszem, a „stareț”-re is van katolikus kifejezés.

C. K.: Van, persze, de románul nem hangzik jól. Tehát ezt a következetes, radikális logikát nagyon nehéz volt máshova átültetni. A Kelethez jobban illett a német modell. Magyarország esete is ezt példázza. A kiegyezés, vagyis 1867 után, a magyarok nemzetfogalma inkább francia típusú volt. Lehetett zsidó, német, akármilyen, ha magyarul beszéltek, magyarok voltak. Ez egy francia típusú állampolgári modell volt, de mivel a magyar politikai rendszer társadalmi értelemben nagyon sok korlátozó elemet tartalmazott, a helyzet feszültté vált. A magyarok etnikai típusú nacionalizmust honosítottak meg azokkal a nemzetiségekkel szemben, amelyek nem akartak vagy – társadalmi értelemben – nem tudhattak beolvadni a magyar nemzetbe, ami – ez volt az érem másik oldala – az elnyomott nemzetiségek ugyanolyan típusú nacionalizmusához vezetett. Franciaországban az integráló állampolgárság másik oldala – a közelmúltig, a mai helyzetről nem beszélünk – az osztályharc volt. Azok a vidékek, amelyek a 19. század elején, Napóleon idejében királypártiak, tehát Francia Köztársaság ellen voltak, mint például Pikardia, később, amikor a köztársaság már mindenhol győzedelmeskedett, a radikális baloldali vidékeivé váltak. Franciaország „nem francia” területei, a központi és a nyugati részek, a Pireneusok vidéke mindig a szélsőbalra szavazott. Ezek a térségek tehát következtetések maradtak abban, hogy ellenkeztek a központi állammal. Mivel a Németországon túli országokba nem sikerült átültetni ezt a francia modellt, ők az etnikai jellegű német állampolgársági modellel maradtak. Ez az etnikai modell egyben historizáló is volt. Ezekben az országokban az osztályharc, a kapitalizmus jellegzetes kísérője, nem tudott kifejlődni, viszont ádáz harcok folytak az ősiért, hogy az egyes népek minél tekintélyesebb és minél régebbi ősökkel rendelkezzenek.

Természetesen Európában ezt a játékot a legjobban a görögök játszották. Michael Herzfeld könyve, pontosabban könyv alakban megjelent doktori disszertációja, éppen ezzel foglalkozik: hogy milyen játékot űztek a görögök az antikvitással. Lehet, hogy görög barátaim megharagusznak, de nyilvánvaló, hogy Görögország egyáltalán nem örökölte az antik görög kultúrát. Ennek a kultúrának a padovai, a heidelbergi, az oxfordi, a cambridge-i, a párizsi, a montpellier-i és a krakkói egyetem volt az örököse. Chataubriand, aki mint Franciaország külügyminisztere kiállt Görögország függetlensége mellett, nagyon jól tudta ezt, el is mesélte a *Mémoires d'outre-tombe*-ban, hogy 1807-ben, útban Jeruzsálem felé útazott Görögországon, és amit látott, az egyáltalán nem hasonlított ahhoz, amit erről az országról tudott. A görögök

pásztorok voltak, akiket ortodox vallásukon kívül semmi sem különböztetett meg a törököktől. Nyelvükben, természetesen, voltak az antikokkal azonos szerkezetek, de a modern görögök Platon és Arisztotelész egyenes leszármazottainak vallották magukat. „Hogy ortodoxok vagyunk? Nem baj – mondták –, ez nem okoz nekünk gondot, hiszen a neoplatonizmus mindenképp a kereszténységhez vezetett volna.” Mindenesetre, ha ma sétálsz Görögországban, egyáltalán nem érzed az antik kor sajátos hangulatát.

M. G.: Azt mondtad, hogy egyes népeknek sikerült megalkotniuk a saját nemzetállamukat, másoknak nem. Melyek azok, amelyeknek ez nem sikerült?

C. K.: Hogy kiknek nem sikerült? A kurdoknak például. Nekik miért nincs saját államuk? Rendelkeznek egy önálló nép minden tulajdonságával. A bosnyákoknak sem fog sikerülni. Ami nekik most van, az nem állam. Az európai hatalmak nem akarnak még egy Jugoszláviát, és életben tartják ezt az államot. Majd ha a nyugatiakat más akarnak ott, akkor más is lesz. Ugyanez a helyzet Libanonban is. Koszovó és Bosznia térsége éppen olyan, mint a Közel-Keleten Libanon.

M. G.: Erről egy könyv is megjelent, a George Cormé, amelyhez te írtál előszót.

C. K.: Igen. Az egyetlen különbség, hogy Libanonban mindenki beszél arabul, a keresztények is, a muzulmánok is.

A nemzet ciklusa vége felé jár Nyugaton

M. G.: *L'invention du peuple. Chroniques de Roumanie* (A nép kitalálása. Beszámoló Romániáról) című könyvedben, mely románul a *România. Tipologie și mentalități* (A románok. Tipológia és mentalitások) címmel jelent meg, mottóként egy Rilke-idézetre hivatkozol: „Je ne suis d'aucun côté, / Car le droit n'est ni là, ni ici.” Érttem, mit akarsz ezzel mondani, hogy „nem állsz egyik oldalon sem”. De ha például Erdélyről beszélünk, nem is „az egyik vagy a másik oldal” pártján kell állnod, hanem a „hely” pártján. Vagyis a „hely”, az erdélyi tér sokkal érdekesebbnek tűnik számomra, mint a nemzetek, amelyek birtokolni szeretnék.

C. K.: A térséget viszont emberek lakják.

M. G.: De emberek akkor is voltak, amikor a modern értelemben vett nemzetek még nem léteztek, és lesznek akkor is, amikor abban az értelemben, ahogy a 19–20. században léteztek, már nem lesznek. Politikai értelemben, mint politikai nemzetek. Történelmileg a politikai nemzet nem túl hosszú életű. És úgy érzem, nem helyes, hogy egész gondolkodásunkat a politikai nemzethez kapcsolódó fogalmak kössék gúzsba. Ebben a posztacionális összefüggésben mondtam én, hogy a tér érdekesebb. És azt hiszem, téged is ez vonzott ide.

C. K.: Nekem is úgy tűnik, hogy a nemzet ciklusa valóban a vége felé jár Nyugaton. De itt nem. Itt még tart egy ideje, nem tudom, meddig mert nem vagyok proféta. Még szükség van néhány évtizedre, hogy kimerítse – Heidegger szavaival élve – a *Dasein*-jét. Itt a nemzet még nem mérítette ki lehetőségeit. Jugoszláviában – kevesek kivételével – mindenki nagyon megindult, hogy létrehozza a maga államocskáját. Azelőtt, ha beléptem Ijubjanába, mindenféle útlevel nélkül érhettem el a Vaskapuzhoz. Kicsit másként hangsúlyozták a szavakat, más volt az írás, a vallás és így tovább, de ugyanarról a területről volt szó. A koszovóiak – az úgynevezett kosovár nemzetből – az Európai Unióba mentek dolgozni, s aztán hazatértek.

M. G.: Mint a vajdasági magyarok is...

C. K.: Mint a vajdasági magyarok. Emlékszem, hogy az 1970-es évek végén a vajdasági magyarok azt mondták, hogy igen, Budapest nekik is kulturális központjuk, de egyébként nem sokat számított, mert ezek a nagyon „elnyugatiasodott” emberek Svédországba, Németországba, Franciaországba mentek dolgozni. „Hát”**, a dolgok azóta egy kicsit megváltoztak, és, véleményem szerint, nem jó irányba.

M. G.: De akkor kezdhetjük ezt a történetet Ausztria–Magyarországgal. Ennek az államnak a szétdarabolása sem jelentett, ugyebár, feltétlenül pozitív változást...

C. K.: Egetértek, valóban nem. Nekem volt egy nagymamám, aki egy fiatal hölgyvel és annak apjával Krakkótól Suceaváig utazott minden útlevel nélkül, ugyanabban az országban. Igaz, ő nem beszélt se magyarul, se románul, oroszul beszélt, lengyelül és németül, ami abban az időben nemzetközi nyelv volt. A bukovinai román elit is németül beszélt, mert a román nyelvű elemi iskola után a gyermekeket német iskolába írtatták. A francia akkor egzotikusabb nyelv volt. Az öreg Mihály de Apșa asszony például, Máramaroszigetről, tudott franciául is. Most halt meg, 90 éves korában, akkor ismerkedtünk meg, amikor 78-80 éves volt. Az apja nem volt, képviselő a budapesti országházban, és ő egy bécsi, lánynevelő intézetben végezte tanulmányait. Franciául beszélt velem, s elmondta, ott természetesen volt, hogy ismerje a német, francia és angol nyelvet, a románt és a magyart pedig otthonról tudta. Vagy ott van Bánffy grófnő, innen, Kolozsvárról. Franciául, angolul és németül beszéltem vele. Igazad van, az osztrák–magyar korszak több szempontból is előrehaladottabb volt.

M. G.: Igaz, hogy Ausztria–Magyarország vagy Jugoszlávia civilizáltabb állam volt, mint nem egy utóállamuk, de ez nem jelenti azt, hogy széthullásukban nem volt logika. Ismerem Fejtő elméletét, mely szerint a Monarchia szétesése nem volt elkerülhetetlen.

C. K.: Ontológiai tekintetű a kérdést, azt mondhatnánk, hogy Ausztria–Magyarország már túl archaikus volt egy modern Európa számára, olyan állam, amelyben a modern és az archaikus közti ellentmondás akkora volt, hogy nem tudott ellenállni annak a csapásnak, amit a háború elvesztése jelentett számára. Ha ilyen ontológiai rátekintésünk van a történelemre, elmondhatjuk, hogy a náciak vagy az olasz fasiszták is, egyebek mellett, voltaképpen arra törekedtek, hogy igazi, központosított államokat hozzanak létre, amelyek képesek levették azo-

kat a gyengeségeket, amelyeket a túlságosan nagy területi szétaprózottság okozott Németországnak és Olaszországnak.

M. G.: De nézd csak meg, hogy ez az anticeutralista vagy föderális hagyomány ma micsoda aduává vált a németek kezében!

C. K.: Nem vagyok biztos benne, hogy Olaszországon kívül, ahol megőrződtek a regionális identitások, másutt is sokat számítana ez a hagyomány. A szövetségesek, elsősorban az amerikaiak, nagyon nagy erőfeszítéseket tettek a háború után, hogy szétrombolják a központosított német államot, de nem hiszem, hogy ez tartós eredményekhez vezetett volna. Annak ellenére, hogy létrehozták, pontosabban újraalkották ezeket a Landokat, Németországban nincs számottevő különbség a régiók között, talán Bajorországot vagy még inkább a bajorországi falvakat kivéve.

M. G.: Persze. De ez éppen hogy a politikai decentralizáció mellett szóló érv. Könnyebb egy olyan országban bevezetni a politikai régiókat vagy éppen a föderalizmust, amelyben nincsenek számottevő kulturális különbségek az egyes országrészek között. Az előbb Szigetet és Máramaros említetted. Mivel azt szeretném, hogy ez a beszélgetés minél személyesebben, arról kérdeznék, milyen is volt az első találkozásod Erdélyhez. Tudom, hogy 1971-ben látogattál először Romániába, és máramarosi utazásodra néhány évre rá, 1973-ban került sor. Sokszor írtál erről. Én a következő szeretném megkérdezni tőled. Néhány olyan archaikus vagy félarchaikus falusi közösséggel kerültél akkor kapcsolatba, amilyen Nyugaton már rég nincs. Ez, természetesen, meglepetés volt számodra. Másrészt elkerülhetetlenül kapcsolatba kerültél a kommunista rendszerrel is, amely voltaképpen szétrombolta ezt az archaikus világot. A kollektívizálást már végrehajtották, úgyhogy ez a hagyományos világ számottevő változásokat szenvedett. Lehetetlen volt, hogy annak a világnak a költői, metafizikai vonásai, amellyel te találkoztál, ne keveredjenek magának a rendszernek a förtelmes vonásaival, azzal az erőltetett modernizálással, amely végül is hatalmas kudarcot jelentett. Érzékelted ezt a dilemmát, annak a világnak a kétarcúságát, amelybe beléptél? Felfogad-e mindkét vonatkozást?

C. K.: Én másként láttam a dolgokat. A kérdés nem így tevődött fel. Persze, a kommunizmus előidézett bizonyos változásokat, abban az értelemben, ahogy te fogalmaztál. Egy megszorítással. Nem mondanám, hogy kudarcba fulladt modernizációról volt szó. Csupán ügyetlen volt, nem eléggé szisztematikus. De engem igazából valami más lepett meg. A romániai rendszer kommunista volt. Itt valódi kommunizmus volt. Nem az a kommunizmus, amiről mi, franciaországi értelmiségiek és munkások vitakoztunk. Teljes, globális rendszer volt. Nem egy kommunista által vezetett város vagy tartomány, ahogy esetleg Franciaországban, nem egy szakszervezet. Itt egy országról volt szó, amely más, ugyanolyan rendszerű országokhoz kapcsolódott. Idejövök én, „világos” gondolatokkal a kommunizmusról, és mit fedezek fel? Furcsa dolgokat, amikről tanárim a Francia Kommunista Párt iskolájában nem beszéltek. Nem, mert hazugok, hanem mert tudatlanok voltak. Hamar rájövök arra, hogy a püspököket az állam fizeti. Teljesen összezarodtam. Hogy lehet ez? Nálunk, pedig nem vagyunk kommunista állam, a püspököket, papokat – bármilyen vallásúak legyenek – nem az állam fizeti. Az állam és az egyház teljesen külön van választva, akkor is, ha az állam elnöke néha-néha, ünnepnap vagy valamilyen, az egyházzal kötődő történelmi évforduló alkalmából, mint például Jeanne d'Arc megünneplése, elmegy a Notre-Dame-ba vagy a zsinagógába vagy a reformátusokhoz, és így tovább. Ugyancsak csodálkozva tudom meg, hogy a püspököknek voltaképpen államtitkári rangjuk van, államilag fizetett autóval. Mi ez, kérdeztem. Az állam ateista, mindenki ateista, csak éppen jól megy az egyháznak. Hallom aztán, hogy a pártaktivisták is az ateizmusról beszélnek, de amikor megkérdem: „Hol házasodtak össze?”, a válasz: „A templomban.” „És megkeresztelték a gyermekeket?” „Természetesen” – válaszolták. „És ön?” „Nem, én nem, mert ateista vagyok. Ha felnőtt korukban hívők akarnak lenni, elmehetnek abba a templomba, amelyikbe akarnak. Az ő dolguk, nem az enyém. Engem megkereszteltek, aránylag későn konfirmáltam, mert a reformátusoknál ez a szokás.” Úgy néztek rám, mintha megszállt volna az ördög. Az egyik helyettes párttitkár volt Máramarosban, és nem akarta elhinni, hogy a gyermekeim nincsenek megkeresztelvek. És amikor elmondtam, hogy második feleségemmel nem esküdünk templomban, azt mondta: „Nem létezik, éppen Franciaországban!” Ez számomra valóságos kulturális megrázkódtatás volt. Amikor antropológusként falun dolgoztam, félretettem az ateizmusomat, mert ott aztán igazán nem volt értelme, hogy erről a kérdéstről olyan emberekkel beszéljek, akik számára a Mennyek Országa vitathatatlan igazság és egzisztenciális tapasztalatuk része. Ezek a parasztek a lehető legnormálisabban viselkedtek, és nagyon érdekes és őszinte beszélgetéseket folytattam velük arról, ahogy ők a kereszténységet látják.

Megváltoztak a szemantikai toposzok

Amásik dolog, ami meglepett, hogy rájöttem: 1973-tól errefelé az értelmiségi elit csupán nagyon kis része volt kommunista, vagy jobban mondva, marxista. Persze, találkoztam olyanokkal is, akik jól ismerték a marxizmust, akikkel komolyan el lehetett beszélgetni, akik ismerték a Nyugaton folyó vitákat, de ezek nagyon kevesen voltak. A többiek... kik is voltak a többiek? Hogy határozhatnám meg ezt a kategóriát? Ha rossz-májú lennék, azt mondanám, hogy ezek amolyan parasztocskák voltak, akik számára az értelmiségi lét a szegénységből való kikezermegést és az elitbe való bejutást jelentette. Papagájként ismételték, amit kellett, sőt még többet is, mint amennyit kellett, most pedig nagy antikommunisták. Nagyon kellemetlen volt látni ezt. Teljesen hamisnak tűnt az egész. Mikor felfedeztem Maiorescut, megértettem, miről van szó. De őt később olvastam.

M. G.: Ami a kommunizmussal és a vallással vagy az értelmiség mélységgel kapcsolatban furcsának, sőt kirívónak éreztél, ez a mélységes

hamisság talán a politikai rendszer és az emberek mentalitása közötti különbség következménye. De ez a különbség a 19. században és a 20. század húszas-harmincas éveiben is észrevehető volt, amikor Románia még a nyugati parlamentáris rendszer meghonosításával próbálkozott. Voltaképpen akkor is ugyanerről volt szó. A szobán forgó intézmények jól meghatározott társadalmi és kulturális környezetből származtak, de akik átvették őket, azok más időbeliségből jöttek, ahogy egyik, ezzel a kérdéssel foglalkozó tanulmányodban megfogalmazod. És elmondhatjuk, hogy az intézményeknek és a mentalitásnak ez a kettőssége és mélyes inkoherenciája folytatódott a kommunizmusban is. Azt hiszem, a „forma” és „tartalom” e kettősségének és inkoherenciájának a folytonossága most, a jelenlegi történelmi szakaszban sem ért véget.

C. K.: Szerintem most is folytatódik. Csak a szemantikai toposzok változtak meg. Folytatódik, mert egy egész sereg dolog, ami itt van, teljesen tartalmatlan. Fantomalapítványok vannak, amelyeket csak azért hoztak létre, hogy pénz hozzanak elnökeik. Számos olyan emberjogi alapítvány van, amelynek nincs komoly társadalmi alapja. Ahhoz, hogy az utolsó tanyra emberjogi kérdéseivel is foglalkozhass, piramis alakú szerkezetet kell létrehozni. Jó példák a környezetvédelmi alapítványok is. Te látsz itt valami komoly környezetvédelmi mozgalmat? Erdély egy szemétdomb. Afalvak – a románok is, a magyarok is – szörnyen néznek ki, a folyókat tönkretették, és amikor átéljük a Kárpátokat, a helyzet még borzalmasabb. Meghívtam egyszer egy csoport környezetvédőt, hogy tartsak előadást egy ausztráliai filmről, amely valamilyen ottani állapot megvédéséről szolt. „Tu dom – válaszoltam nekik –, hogy az ausztrálok nagyon szép ilyen jellegű filmeket készítenek, de ritkán látam kengurut az erdélyi erdőkben.” Viszont halommal láttam ott üres üvegeket, sörösdobozokat, papírt, műanyag tasakokat, vegyi hulladékot és így tovább. Marius Tabacu mesélte, hogy valaki egyszer belesett egy tóba, és szabályosan összeégette magát, mert a víz tele volt vegyszerrel. Ha elmész Egeresre például, ami fogad, kész katasztrófa. Az államnak lépnie kellene, s ha nem lép, akkor az említett alapítványoknak kellene lépniük. És még számtalan ilyen példát hozhatnék fel, amely mind azt bizonyítja, hogy a Romániába átvitt intézmények üresben járnak.

M. G.: Ez a politikai életben is így van.

C. K.: A politikában is, mindenhol. Így van ez a leginkább divatban lévő politikai diskurzusok esetében is, mint például az Európába vagy a NATO-ba való integráció. Ezek miatt nagy felhajtást csapnak. Nagyon helyes, gyérünk Európába. De miért tömőd az emberek fejét ezzel a belépéssel, ha semmit sem tesz azért, hogy összhangba kerüljön az európai törvényekkel és szokásokkal, az intézmények mindennapi életében megmutató demokratikus gyakorlattal, ha ehelyett hatalmaskodva és önkényesen vezetted őket?

M. G.: Látni ezt a meg nem felelést forma és tartalom, az intézmények és a mentalitás között mind a három időszakban, amikor Románia külső modelleket próbált meg alkalmazni (a nyugatbarát korszakban, 1848-tól az 1930-as évekig, a kommunista korszakban 1948-tól 1989-ig és a jelenlegi, posztkommunista korszakban), látva ezt a furcsa állhatatlanságot, fel kell tennünk az általánosabb kérdést, hogy vajon nem az egész modernizációs folyamat kudarcáról van-e itt szó.

C. K.: Nem mondanám, hogy kudarcról van szó, teljes kudarcról. Ez túlságosan ideológiai, sőt románellenes látásmódra vallana. Körül kell néznünk egy kicsit: hány román él manapság városban? A másodgenerációs városi lányok már nem úgy viselkednek, mint valami harmadik világbeli lények, készen arra, hogy az első jelre a karjaidba vessék magukat. Még ha a városiak egy része őriz is néhány – leromlott – falusi szokást, ha láttam is, hogyan nyúzzák húsvétkor a bárányokat a Monostori negyedben, mégis az igazság az, hogy 1989 után megerősödött a városi élet. Még ha az intézményeket gyakran pusztá eszközként használják is vezetőik, mégis modellálják az emberek életét. Mint mondtam, a románoknál a modernitás beteljesületlen maradt, esetlen.

M. G.: Erről a témáról szóló tanulmányaidban gyakran fordul elő a „csőd” kifejezés. Amit látunk, az egyfajta csőd.

C. K.: A kommunizmus jutott csödbe, nem a modernitás.

M. G.: De a múlt század harmincas éveiben a parlamentarizmus, a nyugati modell csődjét is láttuk.

C. K.: A csőd az intézmények szintjén következett be. De technikai szempontból a modernizáció elkerülhetetlen volt, és bizonyos eredménnyel is járt. A csőd a modernitás és a mentalitás, az emberek erkölcsi közötti viszonyban következett be. Nekem úgy tűnik, hogy a modernitást nem egy szorosabban vett román, hanem egy, az egész térségre jellemző nagyon erős hagyomány sikkasztotta el. Ezt így fogalmaznám meg: a parasztságnak, mert Európában minden társadalom a parasztságból ered, a polgárság is, tehát ebben a térségben a parasztságnak nem sikerült szövetkeznie a polgársággal, vagy a polgárság idegen eredetű volt, nyelvileg és néha a vallás szempontjából is idegen testnek számított. Vagy amikor az emberek kiemelkedtek a parasztságból, és más társadalmi rétegbe kerültek, vallásuk és nyelvük megváltoztatásával megváltoztatták a nemzetiségüket. Ilyen volt például a zsidók esete, akik magyaroknak vallották magukat, vagy a középkorban az erdélyi román nemesek egy része, akik elmagyarosodtak, mert a francia eredetű magyar Anjou királyok a 14. században itt egy valóban feudális rendszert hoztak

létre, amelybe csak akkor kerülhetett be, ha katolikussá váltál. A katolikus egyház Franciaországban is erősen átszította a feudális rendszert. Azt se felejtjük el, hogy a középkor legnagyobb teológusának, Aquinói Tamásnak van egy könyve a politikáról, a *De regno*, amelyben kiáll a feudális rendszer mellett. A németek uralta területeken is ez történt, a szlávok ott elnémetesedtek.

A modernizáció csődje tehát a románoknál abban ragadható meg, hogy egyrészt elfogadták a modernizáció szükségességét, és meg is akarták azt valósítani, másrészt arra törekedtek, *envers et contre tous*, hogy megvalósítsák a tökéletes egységet a román nemzet vagy a „román nemzetiség” és a román állam között. A csőd abban áll, hogy néhány felvilágosult elmén kívül a román értelmiség döntő többsége mindig megpróbálta összeegyeztetni a modernitást az archaikus formákkal. Márpedig ez lehetetlen. Az ebből származó ideológia legfeljebb öblögetővíznek jó. Ahogy diákjaimnak mondtam: „Vigyázzatok, azok, akik archaikus formák visszaállításáról beszélnek nektek, szélhámosok.” Nagyon kemény voltam Blagával szemben, akit mint költőt nagyra értékeltem, de mint filozófust nem. Igen, a román falu csodálatos, egyszerű, saját ontológiája és onikája van, de miért részesítette Blaga úr mégis előnyben a városban való lakást? Amilyen hamar csak tehetette, elhagyta a falut. Ez szélhámoskodás. A falunak ez az „örökléte” azt jelentette volna, hogy bizonyos emberek archaikus, méltatlan körülmények között éljenek. Költői szempontból lehetsz nosztalgikus, és Blaga versei valóban csodálatosak, de mint újfajta ontológia, ahogy Blaga állította, ez az „öröklét” csalás. Ugyanez vonatkozik Noicára, de a magyar népiekre is, akik nagyon sokra becsülték a falu életét, nem annyira az öröklétre vonatkozóan, mint inkább etikailag, mint az igazi osztályharc pótlékát. Illyés Gyula volt ennek az irányzatnak a leghitelesebb képviselője.

M. G.: Amúlt század harmincas éveinek úgynevezett népi írói politikailag nagyon különböző pártállásúak voltak. Voltak köztük baloldaliak, jobboldaliak, de a legtöbben a szocializmus és a kapitalizmus közötti „harmadik út” hívei voltak. A magyarok szerencséje, hogy abban az időben kevesebb zenijük volt, akik ma meghaladhatatlannak tűnhetnének.

C. K.: Ugyanaz volt a helyzet Gusti monográfiai iskolájával is, amelyet voltaképpen Stahl irányított. A két világháború közti Románia minden politikai irányzatát meg lehetett ott találni, a vasgárdistától a kommunizmusig, mert Miron Constantinescu illegalistaként tagja volt Gusti csapatának De a hamisítatlan vasgárdista Berneától és Traian Hersenitől a Stahlhoz és Golopentjához hasonló szociáldemokratákon keresztül Miron Constantinescu a román politikai irányzatoknak és a román falu gazdasági-társadalmi válságára kidolgozott megoldásoknak minden színvonalán ott pompázott.

M. G.: Aromán modernitás csődjének, illetve be nem teljesülésének elemzését folytatva, szeretném felhívni a figyelmedet Vasile M. Marica egyik nagyon érdekes tanulmányára, amelyben az erdélyi szociológus be-

mutatja azt a sajátos módot, ahogy az erdélyi román falu a hagyományos életéről áttért a kapitalizmusra. Ez az út különbözött a regáti parasztság útjától, különösen, ha az embereknek a magántulajdonnal szembeni magatartását tartjuk szem előtt. Nem gondolod, hogy a modernizáció szempontjából Erdély sajátos eset Románia többi részéhez képest? Ha az elit szintjén elég hamar bekövetkezett is a homogenizálódás, mondja Marica, a parasztság és a munkásság szintjén a két világháború között nem tűntek el a különbségek Románia történelmi tartományai között, mi több, inkább kihangosultak. A Regát hatalmas paraszti tömegei csupán a kommunizmusban hagytak fel archaikus életmódjukkal. Azt hiszem, ebben rejlik a Ceausescu-rendszer társadalmi háttérének a titka. Ha az erdélyi románok már a 19. században „nacionalisták” váltak akkor, amikor a nacionalizmus – legalábbis elvileg – még demokratikus jelenség volt, és így egy lassú szocializációs folyamaton mentek át, a regáti parasztok hirtelen tértek át a tömegdemokráciára, és csupán a kommunizmus idején, pontosabban Ceausescu nemzeti kommunizmus alatt kezdték önmagukat a román nemzet öntudatos tagjainak tekinteni.

C. K.: A tömegdemokrácia történelmi korszakára való áttérésre minden keleti országban a kommunizmus idejében került sor. Ez így volt a magyaroknál is, a lengyeleknél is. A cseheknél nem. De az összes többinél igen.

M. G.: Azt hiszem, mégis elég éles különbségek vannak a közép-európai és a kelet-európai térség között. Nemcsak szociológiailag, hanem a politikai intézmények működőképessége és minősége szempontjából is. A magyaroknál például a két világháború között társadalmilag nagyon ke-

vésé reprezentatív parlamentarizmus létezett, de az mégis kitért egészen 1944-ig, amikor Szálasi hungaristái kerültek hatalomra. 1945 és 1948 között hamar magára talált a parlamenti élet. Ezt az egyáltalán nem látszólagos parlamentarizmust a kommunisták 1949-ben természetesen felszámolták, de látod, 1956-ban az újra megjelent. Úgyhogy a közép-európai országok helyzete egy kicsit mégis más, mint a kelet- és délkelet-európai országoké. De a kérdés, ami engem érdekel, és amiről a te véleményed is szeretném hallani, nem annyira a közép- és a kelet-európai országok közti különbségek megléte, illetve nemléte, hanem az, hogy a modernitáshoz való viszony szempontjából van-e különbség Erdély és a Regát között.

C. K.: Azt hiszem, Marica elemzése helyes, egyetértek vele, mint ahogy egyetértek azzal az elemzéssel is, amelyet Zeletin végzett a román polgárságról. Az igazi kérdés mindenütt az, hogy mennyi idő telt el az értelmiségnek, a középrétegnek a parasztságtól való különválása óta. Itt az emberek egészen elképesztő módon egyformán viselkednek. Ahogy kivétel valaki a tehén fara mögül, máris bojárnak képzeli magát. És úgy is viselkedik. Ez lepett meg leginkább, amikor Romániába kerültem, mert 1971-ben, első itt-tartózkodásom alkalmával, a hatóságok elvittek egy moldvai állami gazdaságba, amely szőlőtermesztéssel foglalkozott. Igaz, ami igaz, a bor nagyon jó volt, de ahogy a farm vezetői a beosztottakkal viselkedtek, az förtelmes volt. Ilyesmit addig csak Csehovnál olvastam. Kettő-hárman voltunk ott franciák, fogalmunk sem volt a román nyelvről, de minden nagyon hamar érthető lett, mihelyt láttuk, mi történni. Azt hittem, hogy egy Csehov-darab nézője vagyok. A helyi főnökök, akik nagyon csúnyán viselkedtek alárendeltjeikkel, rögtön megváltoztatták magatartásukat, mihelyt Miron Constantinescu személyében megérkezett egy nagyfőnök Bukarestből. Úgy hajlongtak előtte, mint valami szolgák. Nem az a normális, tiszteletteljes viselkedés volt, amelyet Nyugaton a szakmai hierarchiában fölötted állóval szemben tanúsítasz, hanem a „kormányzóval” szembeni teljes megalázkodás. Hihetetlen volt. Szerettem volna erről beszélni Stahllal, de ő kitért a beszélgetés elől. Érzékeny elemző lévén, nagyon pontosan tudta, miről van szó.

Ez a csőd tehát, úgy tűnik, két dologban nyilvánul meg. Nem a technikai dimenzióban, hanem abban, hogy nem modernizálódtak az erkölcsök, és hogy a hangadó értelmiség nagy része bojárként viselkedik. Nem fáradnak bele abba, hogy a népek megmutassák a jó erkölcsöket, a televízióban arról beszélnek, hogyan kell megoldani a dolgokat, de nem viselkednek annak megfelelően. Milyen véleményed lehet egy olyan ember polgári magatartásáról, mint amilyen Dinescu? Egy szerencsétlen visszataszító bohóc, aki megalapított egy aljas pornólapot, amelybe az ország legragyogóbb elméje, Pleșu ír. Hol az ő erkölcs? Hol az értelmiségi erkölcs? Egy keresztény és hívő értelmiségi, aki külügyminiszter lett, és van képe egyetérteni a szerbiai civil lakosság bombázásával. Ez értelmiségi cselekvés? Az itteni értelmiség egyáltalán nem szegyelemmel magát a nyugati értelmiség előtt. Kik a példaképei? Egy Liiceanu, aki Heidegger örökösének hiszi magát. Oké. De el tudod képzelni, hogy Heidegger vagy Heideggernek egy tanítványa egy kiadó menedzser legyen mint valami dnyán bisnicár? El tudod képzelni Gadamert vagy Michael Lövitet, aki tanítványa is és kritikus is volt Heideggernek, mert az ember lehet a mester kritikus is, el tudod képzelni Hannah Arendtet, amint Heidegger előadásai, a szerelem órái után beáll árulni a zöldségesbódéjába? Hol van az értelmiségiek tartása? És a gyermekeink ezt látják. Látják Patapievicit is, ezt a dunai vagy inkább mucsai Savonarolát, aki erkölcsi prédikációkat tart, és utána fundamentalista érvekkel veszi védelmébe a lehető legrombolóbb kapitalizmust. Én elfogadom a cinizmust. De akkor vállald. Az embernek vállalnia kell saját álláspontját. Amikor ezek az értelmiségiek egymás között beszélgetnek, azt vallják, hogy itt nem érvényes a tömegdemokrácia, csak az eliteknek kellene szavazniuk, az ostobáknak nem. Természetesen nem mernének ilyesmit mondani egy nyugati látogató előtt, mert ha ilyesmit mondanának, sürgősen meg kellene feledkezniük az Európába való belépésről. Ez a bukaresti elit Vulcánescu, Noica, Cioran és Eliade örököse. Nem tagadom, Eliade jó vallástörténész és néhány csodálatos könyv szerzője, de én most az ő és a többiek állampolgári magatartásáról beszélek. Én nem szeretem a képmutatást, nem szeretem, ha valaki nem vállalja valódi álláspontját. Túlságosan is perverz játék ez, mert nem vitakozhatsz velük. Visszautasítják a vitát. Látod, mi történt Tamás Gáspár Miklóssal? Azt megteheded, hogy ne értesd Gazsival, én is így vagyok ezzel, de a bukarestiek válasza szánalmas volt. Pleșu megdicsérte, de dicsérő szavaiban lenézés bujkált, gúnyt űzött belőle. Baconsky, aki ortodox fundamentalista, a régóta ismert érvel jött: „Mi szójaszalmit ettünk, te pedig egy bozgor vagy, aki elment Budapestre, minek szekírozol itt bennünket az eszméiddel? Menj az ördögbe!” Egy másik, kicsit balosabb, elismeri, hogy van valami igazsága, de mégis mégis... Senkinek, a kolozsvári Pecicanon kívül, nem volt határozott véleménye, senki sem tudta világosan megmondani, mi az, amit elfogad, és mi az, amit nem, mert bizonyos dolgokban éppen hogy rászolgált a kritikára.

M. G.: Hasonló következtelen vagy éppen – más szempontból – következtetes magatartással Erdélyben is találkozhat, nemcsak Bukarestben. A kolozsvári Dacia Könyvkiadónál megjelentek Mircea Eliade vasgárdista írásai, Mircea Handoca bevezetőjével. Handoca nem érdekel most bennünket, ő nem lepett meg. De megdöbbentett Mareșnek, a Dacia kiadó igazgatójának előszava, aki elmondja, hogy a kiadó nem azért jelentette meg ezeket az írásokat, hogy végre lehetővé tegye Eliade álláspontjának tárgyiszert, kritikai értékelését, hanem hogy egyszer s mindenkorra megszabadítsa azoktól az igazságtalan vádaktól, amelyek érték. Hogy ő voltaképpen nem is volt antiszemita, csak egy kicsit vasgárdista, de egyáltalán nem volt hitlerista. Mareș nem fogja fel, hogy Eliadenál nem ez az érdekes, hanem az, hogy végeredményben politikai értelemben a tekintélyuralom híve volt, nemzetfelfogására is az autoritarizmus és a kizárólagosság jellemezte, és hogy e kinos tény ellenére továbbra is bálványozzák.

C. K.: Az egyetlen, amiért Eliade megérdemli a csodálatot, az a mesterrel, Nae Ionescuval szembeni hűsége. Nem hagyta cserben, ami-

kor azt letartóztatták. Amit a Dacia kiadó ezzel a könyvvel csinált, az jellegzetesen román jelenség. Mostanában érdekes dolgokat hallok a történészekről. A kommunizmus kezdetét kutatni Romániában. „Jól van – mondom nekik –, akkor a magyar illegalistákról fogtok beszélni, akiknek, ugye, 1944 után elég jelentős szerepük volt.” „Igen, igen...” – válaszolják, és máris érzem, hogy kicsit megsértődtek. Ők tudják, hogy a magyarok és a zsidók csinálták a kommunizmust, de elfelejtették a magyar arisztokrácia volt, hogy ők voltak azok, akik felszámolták ennek a rétegnek az uralmát. Amire azt válaszolták nekem, hogy én nagyon szeretném úgy bemutatni a dolgokat, mintha Erdélyben az osztályharc voltaképpen a magyarok között indult volna meg, még mielőtt a románok egyáltalán belekezdtek volna.

M. G.: A magyarok, sajnos, nagyon komolyan vették a kommunizmust. Mit gondolsz, az 1950-es években hol volt az országban a legerősebb az osztályharc, vagyis az „egészségtelen” elemek elleni megőrlés? A Magyar Autonóm Tartományban! A románok ezt sokkal emberségesebben, enyhébben csinálták. Komolyan beszéltek, családi tapasztalat alapján. Nagypapám jómódú bihari gazda volt, volt egy tanyája, amely közigazgatásilag egy román faluhoz tartozott, de volt háza a közeli Szalárdon, egy nagyobb magyar községben is, ahol én születtem. 1948-ban, amikor látta, hogy a szovjet típusú, kemény kommunizmust bevezetik Romániában is, ő, amilyen óvatos ember volt, „elköltözött”, persze csak papíron, abba a román faluba. Így szabadultunk mi meg a kitelepítéstől, amikor a szalárdi kulákokat Dobruzsába vitték, mert Szalárdon a párttitkár fanatikus kommunista volt – magyar, természetesen –, aki Nagyváradról jött, és betű szerint alkalmazta a törvényt. Ha nagypapám nem érezte volna meg valahogy, hogy a románok között nagyobb biztonságban van a kommunista vakdühével szemben, ki tudja, lehet, hogy én is Dobruzsában töltöttem volna első éveimet, mert éppen 1948-ban születtem.

Visszatérve azokra a szociológiai vonatkozásokra, amelyeket Marica is hangsúlyozott *Az erdélyi szellem* című tanulmányában, arra a következtetésre jutottam, hogy egy olyan politikai konstrukció megvalósulásának esélyei, amelyben jobban lehetne érvényesíteni az erdélyi szellemet és az erdélyi hagyományokat, nem annyira a jelenlegi – értelmiségi és politikai – elitől függ, hanem a „közember” opciótól, és természetesen a fiataloknál, akik már nem osztják az elfogadott elitnek nagy részének az előítéleteit. Ami reménnyel tölt el, az a választópolgárok, mindenekelőtt a fiatalok normalitása és pragmatizmusa. Erdélyben is vannak elegendően, akik a magókkal szavaznak, de az az érzésem, hogy itt mégiscsak létezik az „alapoknál” az a „kritikus tömeg”, amely támogatna egy regionalista alternatívát, éppen úgy, ahogy ez a kritikus tömeg megvan a Vajdaság, egy másik közép-európai provincia szerbjei között is. Ezek az emberek intézményeket akarnak, hatásköröket, kézzelfogható dolgokat és nem üres szavakat, és határozottan nem üres „dél-ellenes” kirohanásokat. Ez a támogatás még nem észrevehető, mert még nem létezik egy hiteles regionalista párt. De érzem, hogy – Erdélyben legalábbis – egy ilyen pártnak megvannak a potenciális támogatói. Visszatérek tehát eredeti kérdésemre: kitalálható-e Erdély? Nem etnikai alapon. Itt én nagyon határozott vagyok. Transznetikus alapon. Egyetértek kritikai észrevételeiddel a székely régióval illetően. De amit nem lehet elérni nemzeti vagy etnikai alapon, azt igenis el lehet érni transznetikus alapon, román–magyar együttműködéssel, amelyhez a németeknek is – ahányan még vannak – csatlakozniuk kell majd, a cigányoknak is és így tovább. Más szavakkal, nem foghatsz a szekert a lovak elé. A politikai decentralizálást vagy területileg lehet megvalósítani, vagy sehogy. Így jártak el az Európai Unió országai is. És ezek között a decentralizált keretek között immár sokkal több lehetőséget van megoldani egyes közösségek vagy különböző etnikumok együttélésének sajátos gondjait is.

Ott a zsozsó, ott táncolj!

C. K.: Kedvesem, optimizmusod szimpatikus, de fellegekben járó. Megmondom, miért. '89-től erősebb volt a központosítás erősebb volt, mint a kommunista rendszerben, amikor egy megyei párttitkárnak több hatalma volt, mint ma az egy prefektusnak. A másik szempont a következő: a határoknak '89-es megnyitása után nagyon sokan jöttek Romániába, de mindnyájan a főváros felé tájékozódottak, ahol számos intézmény, civil szervezet, magánvállalkozás jött létre. Bukarest nagyon erős központtá vált, akkor is, ha harmadik világbeli fővárosnak tűnik, egyrészt hihetetlen szegénységével, másrészt kihívó gazdaságával, amilyen még Nyugaton is ritkán látsz. Európában nincsenek ilyen hangsúlyozott különbségek, ilyen csak Amerikában láttam. Harmadrészt a politikailag megszervezett magyarság az RMDSZ román politikai párttá vált, ennek minden jellemzőjével, stílusával együtt, és egy román politikai párt játékát játssza. Az RMDSZ Bukarestben játszik, nem Kolozsváron és nem Csíkszeredében. Ott a zsozsó, ott táncolj! Azt viszont nem tudjuk, mi lesz. Természetesen autonómiát adni Kovászna és Hargita megyének annyi, mintha cukrot adnál a kutyának. Erdély autonómiája már egészen más. Ez azt jelentené, hogy autonómiát adsz a románoknak is, az ukránoknak is, a maradéknémeteknek is. Azt hiszem, ez az RMDSZ-nek sem tetszene, mert egy autonóm Erdélyben a politikai játék sokkal nehezebbé válhat, még akkor is, ha a magyarok nagy része Erdélyben él.

M. G.: Nem vagyok biztos benne, hogy így lesz. Kezembem vannak egy vajdasági közvéleménykutatás adatai, amelyek szerint az ottani szerbek többsége és a magyarok nagy többsége a régió autonómiájának híve. Talán tudod, hogy ott két szerb regionalista párt is van, és a Vajdasági Magyarok Szövetsége nem az egyetlen regionalista párt. Ez utóbbi egyszerűen nem engedheti meg magának, hogy ne támogassa a vajdasági autonómiát, mert különben elveszítené a támogatóit. Úgyhogy az ottani magyarok pártja szorosan együttműködik a szerb autonomista pártokkal. El tudom ezt képzelni egy autonóm Erdélyben is.

C. K.: Azt hiszem, az RMDSZ tart egy ilyen irányú lehetséges fejlődéstől, mert egy autonóm Erdélyben valószínűleg szétesne. A szövetségen

belüli törekvések egy ilyen esetben egyszerű irányzatokból reális erőkké válnának. El kell ismernünk, hogy az RMDSZ végeredményben etnikai párt, vagyis a modern politika szempontjából archaikus jelenség. Ebben a kérdésben én meggyőződéses marxista vagyok. A kolozsvári magyar munkások érdeke nem azonos az udvarhelyi vagy szentgyörgyi üzletember érdekeivel.

M. G.: És mi van, ha szétesik az RMDSZ? Nem történik semmi szerencsétlenség. De nem hiszem, hogy ez a lehetséges felbomlás a marxista recept szerint történik majd meg.

C. K.: Akárhogy is, az RMDSZ jelenlegi vezetőségének nem jönne jól egy autonóm Erdély. Budapesttel szemben hatásosabban lehet fellépni, ha egységes vagy, és azt mondhatod: „Nyakunkon Funar, nyakunkon Vadim Tudor, adjatok pénzt!”

M. G.: Azt hiszem, Budapestnek is inkább megfelel ez a helyzet, mert az RMDSZ formális – vagy nem formális – részvétele a bukaresti kormányban, ez a kirakat-részvétel, amelyre a PDSR-nek propagandacélból van szüksége, nagyobb manőverezési lehetőséget biztosít a budapesti kormánynak is. A regionalis intézmények, egy helyi parlament és végrehajtó szerv Budapesttel szemben is autonóm struktúrát jelentene.

C. K.: De miért volna szükség helyi parlamentre és végrehajtó szervezetre?

M. G.: A régió ügyeinek jobb kezelése érdekében.

C. K.: Arra ott vannak a megyei tanácsok.

M. G.: A megyei tanácsok nem hatékonyak. Én régiószintű struktúrákról beszélek, amilyenek a Vajdaságban vagy Spanyolországban vannak.

C. K.: De meg tudnád mondani, hogy néhány egyéni kívül ki támogatna ilyen intézményeket, ilyen autonómiát? Minden román párt ellene van, függetlenül attól, hogy jobb- vagy baloldali. Beszéltem a kolozsvári szocialistákkal is, akik között románok is vannak, magyarok is, ők sem értenek egyet velem. Nem hiszem, hogy a PRM mellette volna. APDSR sem, viszont nagyon érdekes megegyezést kötött az RMDSZ-szel.

Olyasmiket adott az RMDSZ-nek, amiket az az előző kormánykoalíciós partnereitől nem kapott meg.

M. G.: Mielőtt kérdésedre válaszolnék, szeretném még egyszer hangsúlyozni, hogy Budapest sem pártol egy ilyen regionalista stratégiát – legalábbis a jelenlegi jobboldali kormány nem –, mert egy etnikai párt sok szempontból tőlük, vagy istenem, tőlük is függ. Attól a pillanattól kezdve, hogy az erdélyieknek, románoknak és magyaroknak, rendelkezésükre állnának azok a kvázi-állami regionalis intézmények, amelyeket valóban a magukénak éreznének, s amelyek ténylegesen képviselnék őket, már nem volnának kiszolgáltatva Bukarestnek, de Budapestnek sem, akkor mindkét központnak másként kellene kezelnie őket. Ez világosan látszik abból, ahogy a magyar közösség képviselői az újdéki helyi kormányban (hogy csak őket említsem most) Belgráddal és Budapesthez viszonyulnak. Itt már nem holmi statisztikáról van szó, akik Belgrád vagy Budapest színe elé járulnak, hogy kérjenek valamit. Visszatérve az általad mondottakra, elismerem, hogy jelen pillanatban annak a regionalis stratégiának, amelyre én gondolok, vagy amelyre gondolunk néhányan a *Provincia*tól, nemigen vannak hívei a létező politikai pártok körében. De nem lepődnek meg nagyon, ha néhány év múlva, esetleg éppen a 2004-es helyhatósági választások előtt, olyan új politikai mozgalom vagy mozgalomok lennének meg, amelyek azt mondanák, hogy valódi régiókká akarják átalakítani a fejlesztési régiókat, olyanokká, amelyek kibővített hatáskörrel és választott szervekkel rendelkeznek. Nem tudom, hogy így történik-e majd, de nem zárnám ki ezt a lehetőséget.

C. K.: Azt hiszem, legjobban esetében is csak olyan régiók jönnének létre, mint amilyenek Franciaországban is vannak. De nem látom, hogyan lehetne létrehozni a vajdasághoz hasonló struktúrákat. Ott, talán, azért lehetett létrehozni ezeket, mert a háború megörözte Belgrád erejét, és ne felejtse el, a Vajdaságnak egyszer már volt autonómiája Tito idejében. Ez van. Itt egy régióknak körülbelül annyi ereje lehetne, mint amennyi Franciaországban van. Bizonyos gazdasági hatáskörök, hogy lökést adjanak a gazdasági fejlődésnek. Elismerem, a megye nem elegendő ahhoz, hogy a gazdasági fejlődés bizonyos kérdéseit megoldja. Másrészt viszont az is megjörténhet, hogy Erdély északi és központi részének az érdekei nem azonosak Dél-Erdély érdekeivel. Kolozsvár, vitán felül, Erdély fővárosa. Ez a történelemből ered. De aki Maroshévízen lakik, annak Kolozsvárra kell majd jönnie minden papírárt, amire szüksége van?

M. G.: Tudom, mi az álláspont Nyugatról, Európáról. Te azt mondd, hogy Európa nem a Husserl Európája, és soha nem is lesz az.

C. K.: Husserl Európája? Soha nem volt, ma sincs és nem is lesz soha.

M. G.: Nincsenek illúziód a politikum esélyeit illetően. Azt mondd, hogy a régi formák kiürültek, és nincs már erejük. Így van. Valóban, a pártok, a parlamentek egyre inkább formálisakká válnak. Egyik kormány után jön a másik, amely ugyanazt a politikát folytatja, mert nem tehet mást, a kormányok nagyon pontosan meghatározott keretek között mozognak és már semminek nincs akkora tétje, mint az egykori nagy opcióknak. Az országos szinten zajló politika már nem élet-halál kérdése, legalábbis Európában. És akkor kérdezzek: ha országos szinten mindenütt azt látod, amit látsz, hogy nem látod meg az erős régiók, az erős regionalis intézmények bevezetésében az emberközelibb politika újáteremtésének az esélyét? Miért ne lehetne regionalis szinten visszahozni azt, ami, úgy tűnik, elveszett állami szinten?

C. K.: Értem, amit mondasz, és nem vagyok ellene. De józanoknak kell lennünk: az, amiről itt szó lehet, kizárólag a közpolitika. Míg a nagy politika, amely a jövőben mégiscsak meghatározza az életünket, egyre inkább tágabb és globálisabb. Vannak bizonyos transznacionális hálózatok, amelyek fölött nekünk, egyszerű állampolgároknak, nincs semmilyen hatalmunk.

Megkönnyítitek vele az agóniát

M. G.: Egy japán, Kenichi Ohmae úgynevezett régió-államokról (*region-states*) beszél, amelyek – mint mondja – könnyebben alkalmazkodnak a globalizációhoz is.

C. K.: Egyetértek. Alkalmazkodnak. De nem irányítanak.

M. G.: Nézd meg, milyen erőssé kezd válni Lyon Dél-Franciaországban, „Burgundiá”-ban.

C. K.: Igen, elég jelentős erő. De mit tesz? Válaszol a kihívásokra. Nem ő határozza meg a gazdaságpolitikát. Néhány falu is alkalmazkodhat bizonyos kényszerhelyzetekhez, és apró dolgokban összefogással, helyi szinten érvényesítheti az érdekeit. Nem vagyok az ilyesmire ellen, épp ellenkezőleg. Brüsszeltől is könnyebb így pénzt kapni. De az a politika, ami a mi globális jövőnk meghatározója, egyre távolabb kerül tőlünk.

M. G.: Tudod, mi a sebezhető pontja ennek a politikai filozófiának? Ha nem látsz semmilyen reális esélyt a világpolitika szintjén, miért utasítod el a régiókat, amelyek legalább megpróbálnak átvenni néhányat az állam egyre inkább elcsökevényesülő szerepeiből?

C. K.: Én nem utasítom el őket. Azt mondom, nagyon jó, amit tesztek. Megkönnyítitek vele az agóniát. Közigazgatásilag jó megoldásokat kínálhattok az embereknek, megkönnyíthetitek a mindennapi életet, még valamilyen pénzügyi támogatásra is szert tehetek, hogy kellemesebbé tegyék, ahelyett hogy arra várnátok örökké, hogy az állam közbelépjen.

M. G.: Azért egy helyi parlament, egy helyi kormány valamivel több, mint a szigorúan helyi ügyek egyszerű igazgatása. Törvényhozói és végrehajtói hatalmat jelent nemcsak helyi, hanem regionalis szinten is. Francia vagy, csak közigazgatást látsz ott, ahol sokkal többről van szó.

C. K.: Nem, kedvesem, nem vagyok francia, nyugat-európai vagyok. Nézd meg, mi történik ma Skóciában, amelynek erős helyi parlamentje és az olajból sok pénze van. Az egyesült államokbeli Motorólának volt ott egy nagy üzeme 3500 munkással, amelyik egyik napról a másikra bezárt. A helyi parlament feltette a kérdést: „Miért nálunk zárjátok be az üzemet, miért nem Németországban?” „Mert nálunk nincsenek törvények, amelyek védjék a munkásokat” – válaszolták. Németországban vagy Franciaországban nem tehetnek a nagy nemzetközi cégek azt, amit akarnak.

M. G.: Éppen most robbant ki egy hasonló botrány Magyarországon, a Danone céggel, amely be akarta zárni a győri kekszgyárat. A kormány közbelépett, a lakosság bojkotálni kezdte a Danone-termékeket, és a cég meghátrált.

C. K.: Tu dom, tudom. Voltam Budapesten, és hallottam. Mondtam is a barátainknak: „Ne vegyetek Danone-termékeket, vegyetek a versenytársaitól! A kaulkázusi kefir sokkal jobb, mint az ő kefirük és joghurtjuk.” Tehát hiába volt Skóciának parlamentje, a Motorola bezárta az üzemet. Az ilyesmire ellen nem tehet semmit. Nemcsak hogy Husserl Európája nem létezik, de magának a politikának sincs már semmi függetlensége, a politika mindmáig ismeretlen mértékben alá van vetve a gazdasági rendszernek. És nekünk, bármilyen európai régióból is lennénk, nem marad más, mint hogy alkalmazkodjunk. Mit tehet itt egy helyi parlament?

M. G.: Amit Katalóniában is tesz. Védi Spanyolország leggazdagabb tartományának az érdekeit.

C. K.: B!abla. Söder. Jó fizetéseket biztosít azoknak a parlamenti alakoknak. Helyes. Nem vagyok ellene. Határozó autópályát érintő kérdésekben, másutt szubvencionálja egy kicsit az egyetemet, bizonyos iskolákat. Ezt teszi. És mihelyt kedvezőtlené válik a gazdasági konjunktúra, bármit akar is a barcelonai parlament, ott is gazdasági visszaesés következik be, és kitér a válság. Erre mindig gondolkodni kell. Igaz, hogy a régió emberibb, de csak azt kezelheti, amit adnak neki. Nem terem megmit. Nem látom, legalábbis Európában nem, hogyan lehetne egy németországi vagy olaszországi régióknak olyan ereje és függetlensége, mint például Kaliforniának.

Nincsenek egységes gyökereim

M. G.: Beszélgetésünk utolsó részében néhány személyes dolgot szeretnék kérdezni tőled. Mesélj, kérlek, a családról.

C. K.: Ahogy a filozófus mondja, mielőtt a többiekől mondhatnál valamit, tudnod kell, ki is vagy te tulajdonképpen. Én nagyon furcsa családból származom. Nincsenek egységes gyökereim. Ami közvetlen családomat illeti, édesapám, aki meghalt, és édesanyám, aki nagyon öreg, közép-európai. Pontosabban édesanyám közép-európai, édesapám kelet-európai. Apám Odesszában született, anyám Varsóban. Ő 1920 óta él Franciaországban, apám 1927-ben került ki oda Oroszországból. Nagyon sokat utazott nagyapámmal, mint valami Ulysses, a Közel-Keleten, Görögországban, Angliában. Végül eljutottak Franciaországba. Egy sorszerű véletlen folytán, ami regénytema lehetne, van egy másik családom is, amelyhez nagyon kötődöm, vagyis nagyon kötődtem, mert kapcsolataink mostanra nagyon meglazultak. Délnyugaton, a Francia Középhegységen túl, Albi mellett, egy református, igazi francia család. Édesanyám anyai nagynénje, aki szintén Lengyelországban született, egy francia repülő tiszthez ment férjhez, aki 1919-ben Lengyelországban tartózkodott, hogy megvédje azt Huacsevskij csapataitól. Ez a kisasszony több nyelven beszélt, és a vezérkarnál dolgozott, itt találkozott ezzel a repülő kapitánnyal, aki aztán édesanyám nagybátyja lett, és így én is nagyon jól ismertem. A második háború idején ők neveltek.

M. G.: Egy második család volt ez számodra.

C. K.: Igen, paraszt unokatestvérekkel. Ő akkor matematikatanár volt, de sok paraszt volt köztük, akik mind nagyon függetlenül gondolkodtak, protestánsok voltak.

M. G.: Déli tájszólásban beszéltek?

C. K.: Persze, a langue d'oc-ot beszélték, bizonyos helyi sajátosságokkal. Ott jártam elemi iskolába. Édesanyám, aki nagyon ragaszkodott a nagynénjéhez, maga is átért a református hitre. Zsidó származású volt.

M. G.: Ezért vagy te is református...

C. K.: Igen. Hittelen vagyok, de ragaszkodom a reformátusokhoz. Abban az időben jártam a vasárnapi iskolába, megtanultam a Bibliát, és megtanultam egy nagyon erős társadalmi etikát, azt, hogy a társadalmi nyilvánosságban az érzelmeim nem számítanak, csak a tisztán törvényes és funkcionális viszonyok, amelyeket szerződés szabályoz. Ez az, ami nagyon ritkán fordul elő Romániában, ahol minden inkább rapszodikus és mioritikus. Úgy tűnik, a „nem nagyon” kifejezés a legjellemzőbb erre a szellemre. Kérdezz meg valakit: „Szabad vagy nem szabad?” A válasz ez lesz: „Nem nagyon.”

M. G.: Jársz még templomba?

C. K.: Igen, néha. Családom néhány tagja iránt érzett hűségből.

M. G.: És itt Kolozsváron melyik a kedvenc templomod?

C. K.: AKogalniceanu, a Farkas utcai, a stílus miatt. Az itteni reformátusokkal az a bajom, hogy az istentisztelet végén eléneklik a magyar himnuszt. Franciaországban nem azért megyek templomba, hogy a *Marseillaise*-t hallgassam. A *Marseillaise* az államé. A templom az Evangéliumot jelenti nekem, a prédikációt, amelyik lehet jó is, rossz is, és Händel, Bach vallásos énekeit, és természetesen a zsolnákat. Bár nagyon kevés is ismerem a magyar nyelvet, az istentisztelet menete, az ismerős énekek miatt otthonosan érzem magam. Bár amikor először voltam Erdélyben egy falusi református templomban, Körösfőn, és láttam a kifestett templomot, én, mint egy jó francia protestáns, azt kérdeztem magamtól, vajon nem forog-e Kálvin a sírjában.

M. G.: Jó, de nem szentek vannak odafestve, csak a kazettás menynyezetet festették ki reneszánsz motívumokkal.

C. K.: Hál' Istennek! A másik meglepetés az volt, hogy nektek magyaroknak püspökeitek vannak, nekünk nincsenek. Pásztoraink vannak, és kész.

M. G.: Én se vagyok ettől elragadtatva. De mit tehetünk, a magyar protestantizmus radikálisabb szárnyának képviselőit, akiknek a 17. században nagyon szoros kapcsolataik voltak a hollandiai radikális körökkel és az angliai puritánokkal, legyőzték és elszigetelték, és a konzervatívok kikényszerítették a püspökségeket. Apácainak is, az első magyar nyelvű, rendszeres filozófiai értekezés szerzőjének, aki rokonszenvezett a puritánokkal, és a zsarnokgyilkosság híve volt (ha a fejedelem nem tartaná tiszteletben a néppel kötött szerződést), el kellett hagynia a gyulafehérvári Református Főiskolát, és a kolozsvári Református Iskolába kellett menekülnie.

C. K.: Én tehát kettős kötődésű vagyok. Az egyik, mint említettem, francia, a másik, nagyszüleimen keresztül, közép- és kelet-európai. Többnyelvű családom volt, de én nem tanultam meg oroszul, illetve lengyelül, mert a mi családuinkban a francia mellett leginkább a németet beszélték; ez volt a lengyel és az orosz származásúak között a társalgási nyelv...

M. G.: Édesapád is zsidó volt?

C. K.: Igen, de a Karnoouh név nem zsidó, hanem ukrán. Már apai dédszüleimnek is ez volt a neve. Földbirtokosok voltak ott.

M. G.: Beszéltek jiddisül?

C. K.: Csak apai dédszüleim egy kicsit, de kultúrnyelvük az orosz és a német volt. Édesapám csak későn, 20 éves korában tanult meg franciául, 1927-ben, amikor Franciaországba jött. Oroszul beszélt, németül és angolul. De velem és a nővéremmel soha nem beszélt oroszul, csak franciául és néha németül. És mert egy dél-franciaországi francia faluban gyermekeskedtem, első kollektív identitásom ennek a régióknak az identitása volt.

M. G.: Aminek következtében elmondható, hogy az általam említett nyugat-európai identitásod alapja mégiscsak francia. Abban az értelemben is, hogy mint minden francia, te is egy bizonyos régióhoz tartozol. És azt hiszem, felvállalod ezt a francia identitásodat.

C. K.: Annál inkább, mert édesanyám, aki nagyon fiatal volt, amikor Franciaországba került, és az én francia családom nevelte, a kultúrán

keresztül magáévá tette a franciák összes – jó és rossz – tulajdonságát. Nemcsak hogy tökéletesen beszél franciául, de nagyon jól is ír. A tanulmányait is franciául végezte. Lengyelül csak az édesanyjával beszélt, és édesanyja régi barátánál. Nagyon ritkán hallottam lengyelül beszélni. Francia volt, és francia most is, mind a családi, mind az étkezési szokásokban, mindenben.

M. G.: Érdekes, hogy miközben fogva tart Erdély, vagy jobban mondva – ahogy egy helyi fogalmazol – ez az egész Budapest és Fekete-tenger közötti térség, nem érzel semmilyen vonzalmat Lengyelország vagy Ukrajna iránt.

C. K.: Nem, semmilyen hívó szót nem hallok ottani őseim részéről. Miért? Semmilyen tapasztalatom nincs, ami azokhoz a részekhez kötne. Azt mondhatnám, hogy szüleim, Franciaországban letelepedve, s mert senkijük nem maradt ott, ahonnan jöttek, teljes dimenziójában megélt, igazi szerződésnek fogták fel a választott hazájukkal való kapcsolatot. Az énesetem más... Franciaországban születtem, vidéken gyermekeskedtem, az általános iskolát, a középiskolát, az egyetemet ott végeztem, kétszer nősültem, mind a kétszer régi francia családból, lányaim pedig az Európai Unió igazi polgárai...

M. G.: És tisztán véletlenül jutottál el mifelénk?

C. K.: Igen. Csak amikor Máramarosba kerültem, azonnal eszembe jutott Gogol *Ukrainai éjszakák* műve. Még elég fiatalon olvastam, és amikor megláttam a máramarosi házakat, szokásokat, azt írtam az édesanyámnak küldött leveleimben, hogy itt ugyanarra a világra bukkantam. Itt is voltak varázslók, akik olyasmiket csináltak, mint amiket én Gogolnál olvastam. Hihetetlen volt. Nem gondoltam volna, hogy hasonló hitek fennmaradhatnak. Szörnyű tél volt akkor Máramarosban, vagy 15 napig egyfolytában mínusz 30 fok alatti hőmérséklettel. Akkor értettem meg, mit jelent az árnyékszékre járni, a kert végébe, és mit jelent a modernizáció. Valódi lidércnyomás volt. És édesanyám azt válaszolta: „Drága fiam, ez eszembe juttatja azokat az időköt, amikor kislány voltam Varsóban, és édesapám szánkázott a Viszulán.” Olyan hideg volt, hogy potyogtak le a madarak, és ő a Viszulára emlékezett.

M. G.: Említet az írásaidban, hogy Erdély különböző tájain kirándulva szeretsz szóba elegyedni egy-egy csobánnal. Miről beszélés velük?

C. K.: Megkérdem tőlük: „Mit csinálsz a juhokkal?” Nem Heidegger ontológiájáról beszélek. Én nem tartozom ahhoz az elthez, amely lenézi ezt az embertípust. Nem, semmivel sem érzem felsőbbrendűnek magam a csobánnal. Természetesen más körülmények között szívesen beszélgetek Heideggerrel. A csobánnal a nyájról beszélnek, arról, hogy milyen áruk van a juhoknak, mit csinálnak a gyerekei. Nem állítom, hogy sokat értenék a juhokhoz, de általában elmesélem, hogy azon a vidéken, ahol felnőttem, Dél-Franciaországban, láttam nagy nyájakat, persze, más fajtájúakat. Ők is emberi lények, megvannak a saját gondjaik, problémáik. Engem sokszor minősítettek populistának, de nem volt igazuk, én egyáltalán nem vagyok populista. Megpróbáltam megmagyarázni itteni kollégáimnak valamit, amit még nagyon okos emberek sem mind értenek. Azt hiszem, ez a jellemvonás ahhoz kapcsolódik, ahogy a román elítelt kialakultak. Az is megtörtént, hogy a kocsmában egyszerű emberekkel, munkásokkal beszélgettem, akik néha nagyon erőszakosak, kemények, mert az életük is kemény. Sokszor feltették nekem a kérdést: „Hogy ülhetsz ezekkel az emberekkel?” És olyankor én a következőket válaszoltam: „Nektek a saját kispolgári identitásotokkal van gondotok. Nekem nincs semmi identitásbeli problémám a saját polgári mivoltommal. A beszélgetés, amit ezekkel az emberekkel folytatok, nem érinti a személyiséget, ezért beszélhetek velük nagyon szabadon. Figyelmesen hallgatva őket, tanulok valamit egy világról, amiről semmi tapasztalatom nincs.” De ez nem érinti személyiséget lényegét. Érintheti együttérzésemet, de nem identitásom lényegét. Számomra ők nem tükörök, nem emlékeztetnek arra a világra, amelyből jöttem. Így valóban emberi és normális kapcsolatot tarthatok fenn velük. Tavaly Torockó felé mentem, és Torockó után egy nagy juhnyáj jött velünk szembe az úton. Megállók a csobán mellett. Kér egy cigarettát, adok neki, beszélgetünk honnan jön, mit csinál stb. Vagy 10 percig maradtam, utána visszamentem útjátérzéshez, egy fiatal kollégához és a kollégánkhöz. „Hogy állhatsz szóba ezzel az emberrel?” – kérdik tőlem. „Inkább velük, mint bizonyos kollégákkal – válaszoltam –, akikkel egyáltalán nem érzem jól magam.” A csobának igazi emberek. Nem ontológiai értelemben. Önmagukkal szemben igaziak. Egy csobán nem akarja úrnak kiadni magát.

Itt nincsenek valódi viták

M. G.: Én természetemnél fogva olyan ember vagyok, aki bizonyos értelemben „ideologikusan” látja a dolgokat. Engem az érdek, hogyan lehet valamit felépíteni. Te mint antropológus, filozófus úgy látod a dolgokat, ahogy azok vannak.

C. K.: Igen, nem állítok fel prognózisokat.

M. G.: Az én dilemmám az, hogy hozzá akarok járulni egy olyan struktúra felépítéséhez, amely elsősorban az itteni románok érdekeit szolgálja, és nem ismerem eléggé őket. Te lehet, jobban ismered őket. Milyenek?

C. K.: Nem tudok válaszolni erre a kérdésre. Nem hiszem, hogy azért, mert félnék. Néha hihetetlenül ideges vagyok, mert olyan általános tulajdonságokra bukkanok, amelyek a bolondulásig dühítenek. De mindig találom olyan embereket is, akik másfélék. Ezért én azt mondanám, hagyjuk a népet, és szorítkozunk az értelmiségekre és a szellemi életre. Ami engem a legjobban idegesít, és most nem a politikai elitől beszélek, azokról az emberekről, akik belemásztak a politikába, az, hogy itt nincsenek valódi viták, mint például Magyarországon, vagy pontosabban, Budapesten. Nem tudom, mi a helyzet Pécsen vagy Debrecenben, de a budapesti helyzetet ismerem. Ott igazi viták vannak, kemények, de viták. Világos elhatárolódások vannak, ez látszik a sajtóból. Aki heideggeriánus, az leszámol azzal, aki nem az, aki neokantianus ugyan-

ezt teszi a neoneitscheiánussal és így tovább. Az, aki szociáldemokrata szempontból bírálja a társadalmat, megírja a sajtóban, és így ott viszonylag könnyen tudsz tájékozódni. Az olvasó választhat: jobboldali, baloldali vagy a középben álló írásokat szeretne, tudja, hogy hol mit található. Itt vagy gyaláznak, hogy zsidó vagy, hogy nincsenek egészséges gyökereid, hogy el akarsz adni Erdélyt a „bozgorok”-nak, hogy kivándoroltál, vagy egyszerűen hajbókolnak előtted. Láttál te itt akár csak egy komoly vitát is? Mint amilyenek Nyugaton vannak a modernitásról? A kommunizmus miatti nyafogáson, meg azon kívül, hogy ki volt bestgő, és ki nem, mintha nem mosták volna tisztára vagy nem manipuláltak volna meg az iratcsomókat, itt nem találsz igazi vitatémákat. Olyan nincs, hogy ha valakinek eltérő véleménye van valamiről, nyilvánosság elé lépjen vele. Senki nem akarja X-et megharagítani, vagy nem akarja egy álláspont elfogadásával előnyhöz juttatni a magyarokat, és akkor minden tönkremegy, nem marad más, mint két lehetőség: vagy káromolnak vagy te káromlod a másikat, illetve a többieket. Vagy mint valami jóféle muzsik, elmondhatod a nem tudom melyik könyvről, hogy a világ legnagyobb műve. Tamás Gazi *Idola tribus* c. könyvének itteni, kolozsvári bemutatóján azt mondtam, hogy az politikai célok szolgálatába állított analitikus filozófiai munka. A könyv érdeme, hogy vitára késztet, mind azokról a témákról, amelyeket tárgyal, mind a könyv szerkesztéről. Utána meglepetten odajött hozzám a Dacia szerkesztője, és azt mondta: „Karnoouh úr, én azt hittem, hogy ön nagyon jó barátja Tamás Gáspár Miklósnak!” „Igen – mondtam én –, nagyon jó barátja vagyok Gázinak, de ez nem akadályoz meg abban, hogy megmondjam: nem értek egyet azzal, amit ebben a könyvben ír.” Itt Kolozsváron nem falun vagyunk, intellektuális szempontból megbírálni egy barátot nem jelenti azt, hogy elárultad. Ellenkezőleg, ez annak a bizonyítéka, hogy komolyan veszed. Én értékelem TGM-et, mert elég bátor ellenálló volt, néhány olyan állásfoglalása volt, amit nagyon helyénvalónak éreztem egy adott pillanatban. Voltak más állásfoglalásai is, vitathatóbbak, de nagyon szimpatikus ember, nagy komédiás, és nagyon, hihetetlenül művelt. Húsvét előtt, útban Párizs felé, talákoztam vele Budapesten, és tudod, mit mondtott? „Hogy merted azt írni rólam a *Dilemámban*, hogy komédiás vagyok?” Ezt kérdezte tőlem. „Hát nem vagy komédiás? – válaszoltam. – Levágom a fejemet, ha nem vagy az. Csak éppen te komédiás is vagy, és ugyanakkor nagyon komoly is.”

Az itteni magyar kultúrában is megvan a filozófiák vagy ideológiák közti világos különbségek hagyománya. Itt a két világháború között is határozott álláspontok alakultak ki, mint a Tavasz Sándoré, aki teológusként Karl Barth követője, filozófusként pedig egzisztencialista volt, és a *Korunké*, ezé a marxista, baloldali folyóiraté, amely nem volt dogmatikus, avantgárd folyóirat volt, amelynek nem volt megfelelője a román folyóiratok között, a regátiak között sem.

M. G.: Ne felejtse el, hogy a *Korunké* annak a magyar baloldali emigrációnak a képviselői írtak, amely 1918–19 után mind az öt földrészen szétszóródott. Még Gaál Gábor, a folyóirat főszerkesztője is azért telepedett le Kolozsváron, mert a Tanácsköztársaságban való részvételéért el kellett hagynia Magyarországot.

C. K.: Tudom, tudom... És akkor mi van?

M. G.: Azt akarom mondani, hogy a *Korunké* az egész világon voltak munkatársai, azt hiszem, Fejtő Ferenc az egyik utolsó túlélője ennek a nemzedéknek, de igaz, a *Korunké* végső soron mégis kolozsvári lap volt.

C. K.: Ami szemet szűrő, az, hogy a román gondolkodásban nincs baloldali irányzat. Csupán néhány személy van. Dobrogeanu-Gherea például. Zeletin egyáltalán nem baloldali, de olyan liberális, akit a baloldali családfajta kiegészítőjeként lehet felfogni. Ott volt még Ralea, de ő ellepesztően gyenge volt. Nem létezik az a baloldali irányvon, ami megvan Magyarországon, Lengyelországban és a (volt) Csehszlovákiában, természetesen nem mindig Lukács *Történelem és osztálytudat*-nak szintjén, ami remekmű. A románoknál nincs meg ez a baloldali irányvon. Olvastam Patrásceanu könyvét, a *Három diktatúra alatt*-ot (Sub trei dictaturi), rokonszenves, de nem időtálló munka. A baloldali teljes egészében hiányzik mint erőteljes irányvon, amely képes lenne komoly vitákat kiváltani. Mivel a világos és különálló irányvonoknak nincs hagyománya, mindenki megpróbálta összeegyeztetni a tüzet a vízzel. Beleértve a görög katolikusokat is, akik most azt mondják, hogy a legnagyobb antikommunisták voltak. Vagy elkötelezzük magunkat, vagy nem. Vagy úgy teszünk, mint ahogy az öreg Mihai Pop (Isten nyugosztalja!) mondta a sokgyermekes parasztcsaládkról, amelyekben 1945 után az egyik gyerek a kommunistákhoz iratkozott be, a másik a szociáldemokratákhoz, a harmadik a parasztpártba, hogy lássák, mi lesz a végén, amikor – remélték – szépen megbékélnek. Ez a magyarázata annak, hogy voltak családok, amelyeknek egyik tagja a csatornához került, a másikkól nagy kommunista főnök lett. Erre játszottak. Megérténem ezt a parasztnak, akik nagyon nehéz életet éltek, de nem tudom megérteni egy értelmiséginél, akinek, úgymond, elvei vannak.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsna

Jegyzetek

- * Abeszélgetés 2001 júniusában hangzott el.
- ** Magyarul az eredetiben.
- *** Mindenek ellenére.

CLAUDE KARNOUOH 1940-ben született Párizsban. A Keleti Nyelvés és Civilizációk Intézetének (Institut National des Langues et des Civilisations Orientales) I. fokozatú főmunkatársa, 1991 óta a BBTE filozófiai szakosztályának vendégtanára. *L'invention du peuple. Chroniques de Roumanie* (A nép kitalálása. Beszámoló Romániáról), Párizs, 1990; *Dușmanii noștri cei iubiti. Mici cronici din Europa Răsăriteană și din alte părți* (Szeretett ellenségeink. Kis beszámolók Kelet-Európából és máshonnan), Iași, 1997; *Acto diferite. Eseu asupra modernității țării* (Vislát, különbségek. Esszé a megkésett moderniségről), 2. bővített kiadás, Kolozsvár, 2001.

AI. CISTELECAN

A párbeszéd erkölcséről

Egy (befejezetlen) vita tanulságai

Bevezetés

Kerekasztal két héttel ezelőtt (ma lévén március 27-e) 12 000 (azaz tizenkétezer) példányt adott el *Az új keleti ember*-ből. (Aki tehát ennek a könyvnek a – nyilván – veszélyes hatásától tart, megvan rá az alapja.) Azóta alkalmasint elkelt még néhány. Ezt bizony állíthatom, még ha nem alapoznék is másra, mint arra a két példányra, amelyet időközben magam postáztam külföldre. Mégpedig nem odatelepült románoknak, hanem olyanoknak, akik csakugyan idegenek tőlünk (de mégsem annyira, hogy ne érdeklődjenek a kultúránk iránt). Íme tehát, az idegeneknek is fülebe jutottak a hírek Patapievi könyvéről és a körülötte felflóbant vitáról. Nem is csodálkozhatunk rajta, ha tekintetbe vesszük, hogy Patapievi arrafelé egyfajta román viszonyítási pont, s neve szerepel egy olyan tekintélyes teológusnak is, mint amilyen Olivier Clement, a Nyugat legnagyobb ortodox tekintélye, a könyvészeti hivatkozásaiban. Ugyanakkor, *nota bene*, anyagiatiak nem nézik a mi tévéműsorainkat, tehát érdeklődésüket nem a szerző mediaticus presztízse váltotta ki. Még ha nálunk Patapievi népszerű filozófussá vált is, még ha minden – román és magyar – sznob számára kötelező is, hogy idézni vagy legalább parafrazálni tudja őt, nem tekinthetjük úgy, hogy az idegenek ugyanannak a tévévárásznak az áldozatai.

Meglehet, e siker részben a könyvről kibontakozott vitának tulajdonítható. Egy olyan vitának, amely hamar kilépett medréből, éles, végleges és radikális replikákba válva hirtelen. Az eszmecserét (nem tudom, hogy ténylegesen elsőként-e, de érdemben mindenesetre) az *Orizont* című temesvári folyóirat kezdte, ahol egyébként folytatásokban a könyv jórésze meg is jelent. Ott azonban a vita, noha nem nélkülözötte a fenntartásokat sem, vonzó és kedvező volt. És éppen ezért nyomban el is feledtette más szereplők tömeges megjelenése. Az első hullámban tíz kommentátor (a tökéletes szám, ugye, bár spontán módon alakult ki) két részletben foglalta el az *Observator cultural* egymást követő két számát (102., 103.). Az, amit és *abogyan* (és főleg *abogyan*) ez a tíz szerző tárgyalta, tulajdonképpen ez jelentette a vita igazi kezdetét, a vitát, amely azót a magát a könyvet is háttérbe szorította. A cikkeknek ezt a láncolatát követően minden, ami aztán jelent meg, szertartásosan belőle indult ki. Ha a folyóiratnak az volt a célja, hogy egy olyan számot jelentessen meg, amely viszonyítási alappá válik, be kell ismerni, hogy sikerült neki. Sőt még ennél is több sikerült. Patapievi talán nem túl sokat veszített népszerűségéből ez után a szövegértelmező roham után (ha esetleg éppenséggel nem nyert rajta), a lap viszont biztosan növelte láthatóságát. Ez is egy módja ama probléma megoldásának, amelyet maga Patapievi is felvet a könyvében: „mi vesz el akkor, amikor megnyerődik valami”. Vagy *viszontag*.

Ellenérvek

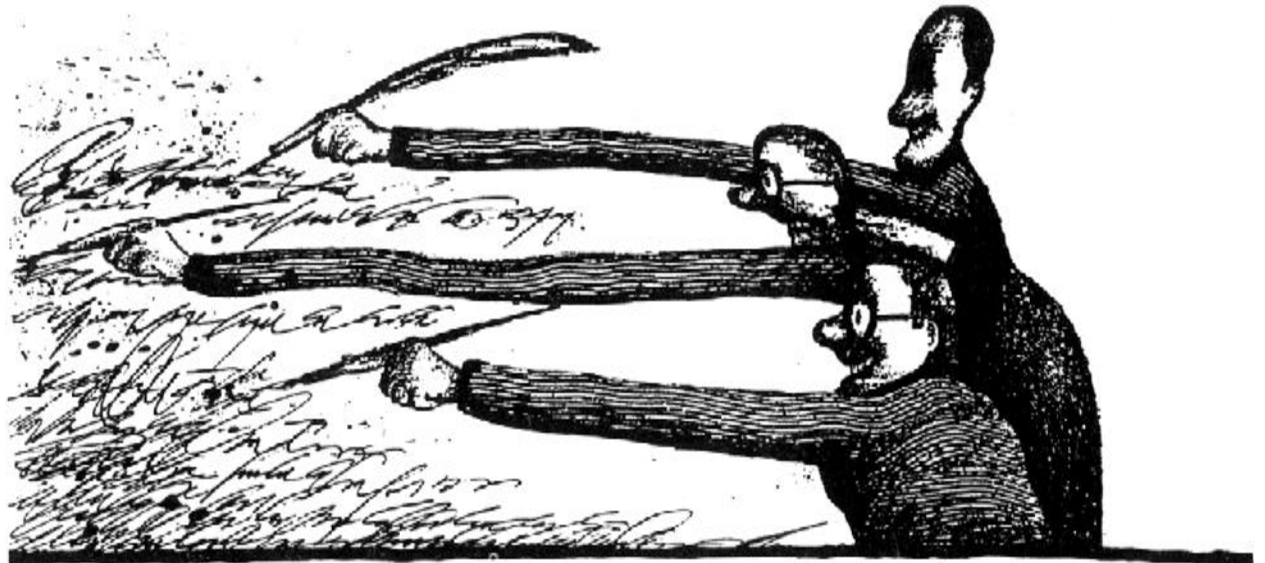
Valójában mielőtt még újtukra engedné érveit, belesűrítve azokat az „első szigorú kommentárokból”, az *Observator cultural* megveti az ágyukat gyanakvással és bizonyos ingerültséggel, ami természetesen pejoratív fogalmakban jelentkezik. Mi ugye fokozottan megvetjük mindazt, ami bennünket felingerel. A vita felcíme kétszer is bejelenti, hogy „problémás könyvről” van szó. A bevezető jegyzet olyasmire célozgat, hogy a díj, amelyet *Az új keleti ember* a *Cuvântul* című folyóirattól kapott, már akkor megvolt, amikor a zsűri még el sem olvashatta a kötetet, és „nagyon változatos... sokszor rendkívül negatív véleményekre” utal, amelyek „értelmiségi körökben” kísértlenének. A kávéház, tudjuk, mindig drasztikusabban ítélt, mint a leírt bíráló. Végül a jegyzet nem szalasztja el az alkalmat, hogy kedvező megvilágításba helyezze a lapot, amely felé ártatlanul, de persze nem véletlenül az a tíz cikk irányt vett. Vajon miért nem tévedt el másfelé legalább egy közülük? Azért, mert fennállt a veszély, hogy más lapok, amelyek „nem álltak ki következetesen a demokratikus gondolkodás koherenciája mellett”, esetleg nem közlik. Lévé az *Observator*... a demokratikus folytonosság egyedüli védőbástyája, a szerzők reflexszerűen itt, a demokratikus elvszerűség hősi barikádján kerestek menekvést.

Aterep ilyenén „pszichológiai” előkészítése után következik az érvek legyező- vagy inkább golyósortá-szerű elővezetése. És az értékítéletké, nyilván. Ez utóbbiakat mellőzni fogjuk, noha rendkívül durvák, és gákorra érvek helyett szerepelnek. Túl erős hangon és túl harsányan vannak megfogalmazva ahhoz, hogy ne önmeggyőzésnek hassanak. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a sommás, de határozott hajlam az értékítéletek használatára egy olyan felajzottságból fakad, amely a vitát végül jelzők versengésévé változtatja.

Ion Bogdan Lefter gyorsan átsuhan a könyvön, sebtében összefoglalja, s hol a „közönséges redukcionizmus”, hol az „elégtelen dokumentálás”, hol „számos érintett téma hozzá nem értő feldolgozása”, hol a „jelenségek mélységének meg nem értése”, hol a „modernség- és nyugatellenes sztereotípiák”, végül és leginkább „egyszerűsítő tézisek” bűnben marasztalja el. Teljességgel kinyilatkoztató cikkében arra a következtetésre jut, hogy „a könyvben foglalt 'elmélet' egyszerűen nevésséges”. Am ez a „névésséges”, bár „totális”, nem kevésbé „veszélyes” – ez olvasatának az alapmotívuma. A cikk második része a szerzőről szól, és három feltételezést vonultat fel, hogy megmagyarázza nekünk, hogyan vált Patapievi amolyan reakcióssá. A legérdekesebb (nyilván!) a

harmadik hipotézis, mivel ez világosít fel arról, hogy miként alakult át Patapievi gyűlölködőből anakronikussá. Egész egyszerűen nem volt képes féken tartani afölötti dühét – ami lélektanilag érthető (engedi meg Ion Bogdan Lefter) –, hogy „legnagyobb elképedésére már nem találkozik a korábbi egyhangú elismeréssel”. Gabriel Andreescu cikke már eszmeibb magaslatoakra vezet, de csak azért, hogy a Patapievi eszméit egyszerre és külön-külön groteszknak és „egész egyszerűen reakciós ideológiának” minősítse. Gabriel Andreescunak is megvan a magyarázata Patapievi „eltévelyedésére”. Ezt a szóban forgó szerző pszichológiájára alapozza, amolyan „karmesternek” tekintve őt, akit „elkábított a kisszerű elitizmus ideológiája, amely narcizmusban, a szakmai követelmények, a fegyelmi és céherkölcsemmibevételében” nyilvánul meg. Még ennél is „szakszerűbb” Adrian Miroiu cikke, aki elmarasztalja a – hol hiányosnak, hol bizonytalannak nevezett – bibliográfiát, és szembeállítja Patapievi néhány „tébolyult” fogalomértelmezésével. Adrian Miroiu is arra a következtetésre jut, hogy Patapievi „reakciós”; a helyzetet súlyossá az teszi, hogy a „véleményformáló szerzőről” van szó, akinek nézetei „divatosak”, és „egész társadalmunkat” veszélyeztetik (amely ilyen módon problémába ütközött a demokrácia és a szabadság felé vezető bevallott útján). Vlad Alexandrescu és bizonyos mértékben Valentin Protopopescu biztosítja az összeállítás „tárgyilagosságát” és pártatlanságát, bizonyítva, hogy milyen nyitott és előítéletmentes a folyóirat. Bibliográfiai kifogásokat emel a 103. számban a posztmodern kapcsán Liviu Andreescu, aki szerint Patapievi könyve önmagát lejárató munka, s egyedüli esélye a megmenekülésre az, ha elfelejtjük. George Balannak és Florin Buhuceanunak semmi baja Patapievi heteroszexualitásával, ezzel szemben igencsak kifogásolják a szerző homoszexualitással szembeni „helytelen” magatartását. Teljességgel nyilvánvalóvá válik Patapievi „kulturális” készlettel Paul Cernat szemében, aki a vitát a „sértődöttség” refrénjének és a frusztráció rejtett témájának megismétlésével zárja: „A családott, a beletörődött és a politikai élet által elhanyagolt Patapievi...” stb.

Van ebben a kezdeményezésben – amely elvileg üdvös – valami túlzó. Ez pedig nem feltétlenül a harcosok nagy száma, amely még nőhet is. Valamennyiüknek a minősítésekben tobzódó sietsége a túlzó. Amely minősítések természetesen mind elmarasztalóak. Az *Observator cultural* egy olyan vitának szabta meg a hangvételét, amelyben mindenki siet, hogy igaza legyen. Pedig hát egy eszméi vitában az igazság nehezen érhető el, lassan és mindig bizonytalanul. A hozzá vezető út túl hosszú. A rövidebb (és hatékonyabb) út az igazságot az ellenfél lejáratásával, lekezelésével, az iskolába való visszaküldésével lehet megszerezni, meg azzal, hogy rámutatunk komplexusaira, frusztrációira, negatív érzelmeire, képzelőerejének hiányára, identitásavaraira stb., amelyeket a szerző eltitkol ugyan, de tulajdonképpen azok határozzák meg igazi motívációját. Patapievi *Observator*-beli olvasói nála jobban tudják, hogy mit gondol ő valójában, és hogy mit rejteget a lelkében. Mindegyikük meg tudja mondani, mit gondol az *Uralkodó*. Mégpedig azt, amit csak ugyanugy gondolt, és hogy miért gondolta, nem pedig azt, amit a könyvében elleplez. Ha felmerülne, hogy egy, az *igazi Patapievi* által írt könyvet olvassunk, azt a könyvet ennek a recenzáló csoportnak a tagjai kellene hogy megírják. Patapievi-nek csak a témát kellene megmondania.

Thyrsa A. Brissola: Grafika

A lélekleben olvasással, a rejtett szándékokhoz való közvetlen hozzáféréssel vagy a frusztrációs és gyűlölet-lecsapódásos lélektani vétetésű indoklással minden román exegéta remekül áll. Ezért ilyen esetekben a könyv pusztán ürügyévé válik az „elrejtett” személyiség mélyolvasatának és a „látható személyiség” szétszedésének. (A párbeszédnek erről a betegségeről, amely az érveit a címkével helyettesíti, természetesen maga Patapievi is beszél a könyvében, úgyhogy ő előre megadta a választ.)

Ilyen érvekhez ilyen ellenérvek

Alejárás szándékából kiinduló olvasat csakhamar kiváltotta az ugyanolyan hangnemű válaszokat. A *România literară* hasábjain (ez évi 7. szám) Alex. Ștefănescu a proletkult idején működött „kulturális rendőrség” újjáélesztéséről beszél, az *Observator* vitáját „leleplező gyűlöletnek” nevezi, szerinte I. B. Lefter véleményeit „pszichoanalízisnek kellene alávetni”, Gabriel Andreescu pedig Sorin Toma gondolkodásmódját élesíti fel. Ugyanabban a lapszámban a folyóiratszemből kiemelt egyes cikkek „rosszindulatát”, „méreggel való telítettségét”, és az egész vitáról mint „intellektuális lincselésről” beszél. Szinte egy időben, az *Adevărul literar și artistic* (2002/605. szám) hasábjain C. Stănescu felidéri a hasonlóságot a kommunizmus idejének „spontán” vitái és a mostani „spontán vita” között, a mentalitások, de legalábbis a magatartások folytonosságát sugallva. A *România literară* maga is vitát szentel Patapievi könyvének, az ez évi 9. számában. Az összeállítás azonban, akaratlanul, a „vita vitájává” vált. Livius Ciocărlie az *Observator* akcióját

egyetlen szóval jellemzi: „túlzás”, és úgy véli, nem hiányoznak belőle az érvek, de „egyfajta diadalmas feljelentősi” sem. Az oldalak sorrendjében a második anyag a Petru Cimpoiué, aki I. B. Lefternek szemére hányja, hogy „visszaél az érveivel”, Gabriel Andreescu értelmezésében pedig „rosszhiszemű gyanúsítgatást” fedez fel. A vele készített interjúban, az összeállítás közepén Andrei Pleșu a könyv „nyilvános kivégzéséről”, „a hangulat megmérgezéséről”, „máglyán való megégetéséről”, „a szerző kiközösítéséről” beszél, de rámutat az *Observator* választotta kompromittáló taktikára is: „tisztátalan eszközök” használata egy „kulturális aktus” értelmezésében. Bogdan Pascu az *Observator* tárgyalásmódját egészében „eltorzítottnak és egyszerűsítőnek” véli, szerinte a könyvet illető bírálatok „önmagukat ássák alá” a „csonka és torzított értelmezésekkel”, továbbá a kommentátorok által „a saját kényszerképzetek mentén kialakított politikai fantazmagóriák” felépítésével. Virgil Nemoianu, mint egyébként Bogdan Tătaru-Cazaban is, a vita szertartásárártottat hányva, közvetlenül Patapievi könyvével foglalkozik. Ugyancsak a *România literară* hangján, bár a 22 című hetilap 12. számában szól meg, egy interjúban, Nicolae Manolescué. Manolescu számára „nyilvánvaló”, hogy az *Observator* vitája „irányított” volt, és tele van „céltartalommal”, a szövegmagyarázat alapján pedig az amolyan „a szerző arra gondolt, hogy...” jellegű elv áll.

A 22 maga is élénken tárgyalja Patapievi könyve értelmezésének kérdését, miután előzőleg, a 9. számában, bőségesen átvészt terjedelmes szemelvényeket a kifejtett véleményekből. A tulajdonképpeni vita a 10. számban kezdődik, a korábbi összeállítás csupán háttéranyagként szolgál hozzá. Gabriela Adameșteanu vezércikkével indul, akit meglepett az *Observator* anyagának „heves hangvétele” és „vádjaik radikalizmusa”. Azután a vezércikkőre kifejti a kommentár erkölcsi követelményeit, amelyek „részhajlás nélkül, haragtól, frusztrációtól és gőtől mentesnek kell lennie” (ahogy azt a 22-ben művelik), jelezve, hogy mindezek az *Observator* hiányoznak. Andrei Cornea cikke ugyanabban a lapszámban hangulati bevezetővel indul, a vita pedig a harsány szlogenekre korlátozódik: „Te fasizista!” – „Ti meg kommunisták vagytok!” A következő lapszámban Traian Ungureanu sem veszteget túl sok szót a kialakult vitára, ám „a könyv elleni támadásokat” úgy tekinti, mint „annak a roppant türelmetlenségnek a tanúbizonyosságát, amellyel manapság minden, a keresztjeitvénnyel mélyebb gondolatot fogadnak”.

Részben mindezekre a bírálatokra válaszol az *Observator* 107. száma. De hát mit is lehet válaszolni a „frusztrációt”, „haragot”, „komplexusokat”, „hisztériát” stb. illető vádakra? Az ollyanszerű válasznál, hogy „de uraim, mi nem vagyunk sem frusztráltak, sem komplexusosak!” mi sem feleslegesebb és nevésségebb. Az ilyen „érvek” cáfolhatatlanok. Hisz éppen ezért használta őket maga az *Observator* is, arra alapozva, hogy az eszmét is diszkvalifikálja szerzőjének lejáratásával. A személyre, szándékra utaló érv mindig hatékony. Mert befogja a másik száját.

Epilógus. A tárgyilagosság hangja

Romániában már nem csupán házi értelmiségek vannak. Hanem immár olyan entellektüelek is, akik lassan elérik David Lodge szereplői-

nek tekintélyét. Az „objektivitásnak” ez a hangja szólal meg Alina Mungiu-Pippidi sorozata ötödik részének a végén (22, ez évi 11. szám). Ebben a csoportok közötti harcra felfogott vita „szociológiai” értelmezését olvashatjuk. Az egyik csoport (amely az *Observator* körül szerveződött), olyan „másodrendű” emberekből áll, akik „maguknak elsőrendű pozíciót szeretnének kiharcolni”, nyílt harcot folytatva Pleșu, Liiceanu stb. jelenlegi pozícióinak megszerzéséért. A tárgyilagosság persze egyfajta transzcendenciát jelent. Ki is tudna rá replikát találni? Elmondhatja-e például Ion Bogdan Lefter, kezét szívére téve, hogy nem akarja ostrommal (vagy pedig, isten őrizze! még ármányosabb módszerekkel) elfoglalni Andrei Pleșu helyét? Éppen elmondhatja de minél inkább tagadja szándékát, annál világosabbá válik, hogy akarja. Ez történik akkor, amikor a „tárgyilagosság” is megszólal az elemzések mélyén, az íráson túli „igazi” motívációk vizsgálatában. A könyvek (és, kisebb léptékben, a cikkek) a románok esetében nem „gondolkodásra való gépek”, hanem „misztifikáló gépek”. Bennük a szerzők nem tesznek egyebet, mint elrejtik és megnevezik közösséges indulataikat. Vajon miért teszik, amikor a mégoly felületesebb olvasásra is éppen ezek ugranak elő?

Fordította: ÁGOSTON HUGÓ

ALEXANDRU CISTELECAN 1951-ben született Aranykúton, Kolozs megyében. A brassói Transilvania Egyetem és a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem előadójának. *Celálat Pillat (A másik Pillat)*, Bukarest, 2000. *Top ten*, Kolozsvár, 2000.

BÁNYAI Péter

Pletykaözön és besúgóbotrány*

(Szubjektív beszámoló Stelian Tănase sok port felvert könyvbemutatójáról)

Többen ajánlották, hogy vegyek részt Stelian Tănase *Acasă se vorbeste în soaptă. Dosar Jurnal din anii târziu ai dictaturii* (Ott hon sutogva beszélnek. Dosszié és napló a diktatúra kései éveiből) című könyvének bemutatóján Bukarestben. Az a szóbeszéd járta, hogy a bemutatón nyilvánosságra hozzák, ki volt az a besúgó, akít a szeku a politológusra állított – Tănase legjobb barátja, Dan Oprescu, a Társadalmi Dialógus Csoport (GDS) egyik alapító tagja, 1996-tól máig a kormány kisebbségügyi államtitkárságának hivatalnok.

Később mások is telefonáltak, hasonló információkat közöltek, de az állítások nem vágtak egybe. Tény, hogy ezen a délelőttön a bukaresti politikai-irodalmi világ eliteje, különböző változatokban ugyan, de értesült arról, mi történik majd a nevezetes könyvbemutató. Az egész ügy kissé zavaros volt, nem lehetett tudni, hogy az elterjedt pletykákat a bemutatón a nyilvánosság elé tárják-e, vagy csak a „beavatottak” értesültek minderről, bizalmasan.

Arról is terjengtek hírek,

hogy Dan Oprescu mellett a GDS egy-két más neves alapító tagja is több-kevesebb bizonyossággal vádolható pályatársai besúgásával – legalábbis erről értesülhetek egyes „beavatottak”. A helyzet egyre zavarosabbá vált, hiszen különböző emberek a fentiek különböző változatait terjesztették. Ekkor már kezdtek irritálni az események. A dolog kezdett elfajulni. Mit is jelent az, hogy valaki, mondjuk 85%-os, 60%-os valószínűséggel besúgó volt? Azt jelenti, hogy 15%-os, illetve 40%-os valószínűséggel tisztességes ember. De az áradat elindult, s a legjobban biztos tényként továbbítják a pletykát. Emlékezzünk vissza a Gabriel Andreescu kontra Andrei Pleșu botrányra. Tulajdonképpen majd mindenki helytelenítette Andreescu kijelentését, azt, hogy elegendő bizonyíték nélkül besúgás gyanújába keverte Pleșu. Az egészen más kérdés, hogy néhányan úgy véltük, Andreescu olyan tisztességes volt egy életen át, olyan következetesen harcolt a demokráciáért, a kisebbségi jogokért, néha az elszigetelődést is vállalva elveit, hogy most, amikor nehéz helyzetbe került (rágalmozásért ítélte el a bíróság), szolidaritást kell vállalnunk vele. De személyével és nem nyilatkozatával vállaltunk szolidaritást.

Dan Oprescual

most hasonló helyzet állt elő. Egy lényeges különbséggel: bizonyos emberek hírbé hozták, majd minden annyian megtudták a hírt, mint amennyien annak idején Andreescu sajtónyilatkozatáról értesültek – de ezúttal az értesülésekért senki sem vállalta a felelősséget. És ami a legsúlyosabb: a hírbehozottak esetében nincs lehetőség a tagadásra, a cáfolatra. Pedig a terjedő hírek sem zárják ki az ártatlanság lehetőségét.

A pletyka-szinten megvádoltak nem cáfolhatnak. Sem bíróság előtt, sem tévéműsorban nem jelentheti ki senki, hogy: „Uraim, valakik számos telefonnal elterjesztették rólam, hogy besúgó vagyok. Ez nem igaz.”

Dan Oprescu esete más. Nyilvánvaló, hogy buzgó besúgó volt. Miért nyilvánvaló? Jelentései tele vannak olyan mondatokkal, olyan részletekkel, amelyek alapján minden kétséget kizáróan fel lehet őt ismerni. A többiek esetében nincs ilyen egyértelmű azonosítási lehetőség. Találgatni lehet csupán.

[Bukarest, március 7., Irodalmi Múzeum]

Reménykedtem, hogy a könyvbemutató tisztázódik a helyzet, ehelyett hosszú beszédek tartottak, homályos célszavakkal. (A soron következő idézeteket, beleértve a cikk végén közölt tévéinterjú-részletet is, nem szó szerint, csupán emlékezetből idézem – B.P.) „E könyvbemutatója vihar fog kavarni, olyant, mint Németországban a Stasi-irattár közzététele kavart. Meghívtuk azokat is, akik a Szekuritáté forrásai (besúgói) voltak, és azokat is, akiket feljelentettek. Egyesek itt vannak, mások nem” – hangzott el a bevezető során. Szóval lesz vihar, de egyelőre elégedjünk meg a pletykák szintjén hallott nevekkel.

Majd Stelian Tănase kijelentette: „Sokáig ingadoztam, kérem-e ki szekus dossziémat, vagy sem. Majd újra ingadoztam, olvassam-e el, vagy sem. Fénymásoltam, hazavittem, és elkezdtem töprengeni, nem kellene-e egyszerűen a szemébe dobnom. Végül felöltöttem benne a gondolat, hogy könyv formájában jelentsem meg. Most is kételyek gyötörnek, hogy vajon helyesen tettem-e, vagy sem. Fájtn perze, hogy a legközelebbi barátom jelentett fel.” Az utolsó mondatnál valaki a teremből bekiáltott: „Dan Oprescu?” Tănase lehajította a fejét, hallgatott, majd csak annyit mondott: „A legjobb barátom.” Pedig Oprescu esetében a helyzet egyértelmű. Később kiderült, hogy miután a csoport néhány vezetősi tagja elbeszélgetett vele, kilépett a GDS-ből. Kijelentette, hogy nem a Tănase-könyv kapcsán kirobant botrány miatt lépett ki, az egész túlzás.

Nyilatkozataiban most az állítja, hogy épp barátságából jelentette fel Tănásét, használt vele neki, és inkább hálásnak kellene lennie, mint haragudnia érte, hiszen ő fedezte, hallgatott a politológus komolyabb politikai kezdeményezéseiről, félrevezette a Szekuritátét.

A könyvet átlapozva viszont egyáltalán nem úgy tűnik, hogy „Cristescu” (Dan Oprescu fedőneve) védte volna barátját.

Tănase után Ioan Buduca író kért szót. Elmondta, hogy bizonyos szempontból örül annak, hogy kiderült, ki a fő besúgó, mert tizenkét év óta mindenki rá gyanakodott ebből a társaságból. Elvileg tehát megszabadult a gyanúsítástól.

A valóság viszont egészen más,

mert törvény védi azokat, akik ma is a titkosszolgálatok besúgói. Azaz a SRI minden dossziéből csak azokat az oldalakat adja át a Szekuritáté Irattárát Ellenőrző Bizottságnak, amelyekről a most is besúgó személyek identitása nem derülhet ki. Tehát pillanatnyilag csak annyiban lehetünk biztosak, hogy Stelian Tănase legjobb barátja 1989 előtt besúgó volt, utána azonban nem. Ezért dossziéját kiadták. „Ebből a dossziéből velem kapcsolatban két következtetésre lehet jutni – mondta Buduca –: vagy sohasem voltam besúgó, vagy az voltam 1989 előtt, és 1989 után is az maradtam.” Ezután felszólalt Ioan Buduca jó barátja, az ortodox fundamentalista, Dan Ciachir. Hosszan mesélt valamiről, ami érdekes volt ugyan, de nem sok köze volt a könyvhöz. Mint mesélte, 1982-ig a *Săptămînă*-nál dolgozott, az Eugen Barbu-csoporthoz tartozott (azaz az eljövendő PRM magjához!), de 1982-ben otthagyta őket, és – ha jól hallottam – kolostorba vonult. Barbu ezek után elkezdte terjeszteni róla a Szekuritáté hagyományos vádjait (amit az zsarolásra és kompromittálásra egyaránt használt), vagyis hogy zsidó, homoszexuális és besúgó. A könyvbemutató Buduca megesküdött, hogy mindez rágalom, ő nem zsidó, nem homoszexuális és nem besúgó. Remek. Megnyugodtunk. Ezután még sok kínos mondat hangzott el, néha úgy tűnt, nem is a volt fiatal – ma már perze középkorú – írók társaságában vagyok, hanem a diliházban.

Ezután Stelian Tănase részletesen elmesélte a tiltakozó levél történetét. Erre a bátor akcióra 1989 késő őszén került sor. Ekkor, mint tudjuk, a közép-kelet-európai diktatúrák már félig-meddig összeomlottak. Tănase és társai úgy vélték, szégyen lenne, ha a román értelmiség még mindig hallgatna, valamit tehát tenni kell. Miután kipuhaltak az írók véleményét, két változat között választhattak: vagy magát a diktatúrát bírálják, vagy pedig az írószövetség elnökét. Mindkét változatnak voltak előnyei és hátrányai. Talán normálisabb lett volna magát a rendszert vagy legalább Ceaușescut bírálni, de ebben az esetben az írók közül csak egy, esetleg két személy aláírását szerezhették volna meg. Úgy vélték viszont, hogy ha egy „soft tiltakozást” tesznek közzé, amely csupán az Írószövetség elnökét bírálja, akkor több aláírásra van remény, és ez mégiscsak valaminek a kezdete.

Valóban valaminek a „kezdete” volt ez?

Az értelmiség jóval régebben mozdult meg a rendszer ellenében. 1977-ben Paul Goma író aláírásgyűjtést szervezett a diktatúra ellen, később Doina Cornea éveken át küzdött ugyanezért, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Gabriel Andreescu tiltakozó interjúkat, nyilatkozatokat adott a nyugati sajtónak, Radu Filipescu rendszerellenes röpcédulák terjesztéséért jó pár év börtönre ítélték. 1989 elején hat volt illegalista nyílt levelet írt a diktátor ellen. 1989 őszén pedig végül is akadt 18 „bátor fiatal író”, aki ki merte mondani, hogy le kellene váltani az Írószövetség elnökét. Igaz, hogy még ennek a soft bírálatnak is következményei voltak, a Szekuritáté szorgalmasan követte őket stb. – de mégiscsak komikus, hogy a szomszédos kommunista diktatúra bukása után a román írók csak ennyit mertek vállalni (és csak tizennyolcan a 300-400 közül, pedig a kezdeményező hosszú heteken keresztül gyűjtötték az aláírásokat).

Angela Marinescu csempészbugyija.

Stelian Tănase agyondicsérte Angela Marinescu költőnőt, aki nélkül az egész akkori akció nem sikerült volna. Ő vitte egyszer a tiltakozó szöveget, bugyijába rejtve valahova, később pedig Párizsban ő dik-tálta le emlékezetből az aláírók nevét Monica Lovinescunak, és ő győzte meg arról, hogy az aláírók névsora hiteles, tehát nyugodtan beolvashatják a *Szabad Európa* műsorában.

De most, a könyvbemutató, Angela Marinescu tiltakozott, cáfolta, hogy bugyijába rejtette volna annak idején a szöveget, régi kollégái pedig azt hajtogatták, hogy de igen. Pár perc elteltével rájöttek, hogy nem ez a legfontosabb kérdés, és másra tereltek a szót.

Ekkorra azonban felbátorodott Angela Marinescu, és „őszintén” kipakolt. Elmondta, hogy ő soha életében nem akart ellenálló lenni, nem érdekelte a diktatúra és általában véve a politika – ő csak azért tiltakozott, mert hiába kérte nyugdíjának emelését 250 lejellel, az Írószövetség elnöke nem intézte azt el. Utána elkezdett általában az ellenállókrol beszélni. Szerinte az „igazi ellenállók” (mármint Paul Goma, Doina Cornea, Gabriel Andreescu, Mircea Dinescu) csupán karrierizmusból szidták a kommunizmust és Ceaușescut: egyetlen céljuk volt, hogy a diktatúra bukása után meggazdagodjanak. Nem tiszteletre, hanem megvetésre méltó emberek. A könyvbemutató senki nem akadt, aki Marinescu aaptalan vádjait cáfolta volna.

Ötkövetően egy másik hölgy kezdett el „elmélkedni”: „Tulajdonképpen egy kis ország nem is engedheti meg magának, hogy disszidensei legyenek. Nem is lenne hasznos. Egészen más a helyzetünk, mint a nagy országoké, Csehszlovákiáé, Magyarorszáé. Csak a nagy országoknak lehetnek disszidensei.”

Ekkor félénk hangon közbeszólt egy „bátrabb” valaki: „Ha nem tévedek, Magyarorszáé kisebb, mint Románia.” Magabiztosan rend-reutasították: „Szó sincs róla. Sokkal nagyobb. Gondoljon arra, mekkora és milyen egységes a magyar diaszpóra!”

És így tovább két órán át. Delirium tremens – vagy csupán Balkán?

*

Részlet a Stelian Tănase és Dan Oprescu között a *Realitatea* tévé-adóban elhangzott március 8-i beszélgetésből:

Tănase: Hogyan került kapcsolatba a „szervekkel”?

Oprescu: Egyetemi tanársegéd voltam, felkeresett valaki a katonai elhárítástól, és figyelmeztetett, hogy „legyek résen”, mert úgy tű-

nik, hogy egyes „kényes” típusú egyetemeken bizonyos ellenséges erők előkészítenek valamit. Katonai, technikai titkokra gondolt. Főleg arakétákról érdeklődött. De nem kért fel arra, hogy „besúgó” legyek, és nem bízott meg semmiféle James Bond-típusú akcióval.

(Itt megjegyezném, hogy e szöveg nem a fordítás miatt zavaros – az eredeti román szöveg tán még furább, talányosabb, fontoskodóbb, hermetikusabb. Kérdés, hogy mit is akartak tőle? Ő ugyanis filozófiát tanított, azaz a marxizmus-leninizmus román változatát, és a klasszikusok helyett Ceaușescu beszédeit elemezgette diákjaival. Önmagát ekkoriban a „Lukács-iskolához tartozónak”, azaz „revizionistának” vélte. De az biztos, hogy katonai, technológiai titkokhoz nem fért hozzá, illetve fel sem ismerte volna őket.)

Oprescu: Az elején kb. kéthavonként efféle dolgokról érdeklődött. Később én magam ajánlottam neki, hogy „dolgozatokat” írjak olyan témáról, amelyhez jobban értek, és amely rendkívül fontos, az irodalmi-politikai életéről. Tehát én magam ajánlottam fel, hogy besúgó legyek, semmi zsarolás vagy anyagi előny nem játszott szerepet. Egyszerű motivációm a barátságunk volt. 1972 óta te voltál a legjobb barátom.

Tănase: Hát a legjobb barátot nem szokták elárulni, feljelenteni?

Oprescu: Deigen, néha. Én azonban segíteni akartam neked. Két könyved kiadását nem engedélyezték, úgy vélték, ezek fontosak, megpróbáltalak hozzásegíteni kiadásukhoz. Kiöltöttem egy stratégiát, amellyel megpróbáltam befolyásolni, manipulálni a Szekuritátét és a Párt művelődéspolitikáját. Az elhárító eleinte nem nagyon érdeklődött a téma iránt. Eddig, bár ritkán, mindig ő keresett meg, most, amikor kiderített a kezdeményezést, és „el akartam adni neki az árumat”...

Tănase: Azaz engem akartál eladni ...

Oprescu: Igen, így is lehet fogalmazni. Szóval ekkortól többször is rátelefonáltam, és elkezdődött együttműködésünk aktívabb szakasza. Az elején „Dan úrnak” szólított, de később megkedvelt, és „Dănuț úrnak” keresztelt át. Rengeteg „elemzést”, „dolgozatot” írt rólad, meg általában az írók világáról, de bizonyos dolgokat elhallgattam, például a 18-ak levelét. Olyan sok részletet írtam az életéről, hogy megnehezíttem munkájukat, összezavartam őket.

Tănase: Jó, jó segíteni akartál, de miért nem mesélted el az egészet? Legalább 1989 után valamikor.

Oprescu: Nem lehetett, te olyan naiv vagy, hogy nem értetted volna meg a speciális manipulációs stratégiámat.

Tănase: Nem gondoltod, hogy esetleg épp te voltál naiv, amikor azt képzelted, hogy manipulálni fogod őket?

Oprescu: Lehet, hogy túl kevély voltam. Megérdeklődtem, milyen szintre is jutnak el „elemzéseim”, és csalódott voltam, amikor megtudtam, hogy még a bukaresti párpropaganda-titkárig sem jutnak el.

Tănase: Miért írtad az utolsó, egyébként eléggé súlyos dolgokat tartalmazó feljelentést ellenem? Igaz, hogy december 20-án, a forradalom negyedik napján történt, mint ahogy a dossziében szerepel?

Oprescu: December 20-án még nem voltam biztos benne, hogy Ceaușescu meg fog bukni. Temesváron már forrtak a dolgok, itt is forró volt a hangulat. Te közben elbújtál, de segíteni akartam arra az esetre, ha mégis elkapnak.

Tănase: (félbeszakítja, és ezúttal magázza, bár a műsor elején még „barátjának” nevezte, és tegezte): Arra nem gondolt, hogy ha tartóztatnak, ezzel épp a vádakat erősíti?

Oprescu: Nem, fordítva állt a dolog. Megint olyan sok bonyolult ügyet írtam rólad, hogy nem dönthettek volna sorsodról anélkül, hogy minden részletet ne ellenőrizzenek. Időt akartam nyerni, épp a te érdekében. Tehát december 20-án délelőtt meglátogatott otthonomban, átadtam a jelentést, este újra felhívtam, kértem, hogy találkozhassunk minél hamarabb, mert újabb fontos információim vannak. December 22-én reggelre adott találkát a város központjában, a Patria mozi előtt. Hát ez érdekes volt, december 21-én délelben Ceaușescu beszédét félbeszakították, és elkezdődött Bukarestben is a tüntetés. Egész délután, este ott voltunk együtt a tüntetők között, reménykedtem, hogy tán megbukik Ceaușescu, de nem lehettem benne biztos, így hát miután elkezdődött a lövöldözés, és beindult a le-tartóztatási hullám, hazamentem megírni utolsó jelentésemet. Másnap már hiába mentem a találkára, a „kapcsolatom” nem jelent meg. Ekkor már százazrek voltak az utcán, jöttek a munkások a gyárakból, a katonaság eltűnt, és látva, hogy nincs kinek átadjam a jelentést, folytattam a forradalmat. Pár órán belül elfoglaltuk a Központi Bizottság épületét (közben Ceaușescu megszökött a helikopterrel), utána bevonultunk a televízióba, a többire jól emlékszel, hiszen együtt voltunk.

Miután néhány betelefonáló érdeklődött, hogy nincs-e „lelkiismeret-furdalása”, Oprescu furamód „vezekelni” kezdett, pedig mindaddig magabiztosan állította, hogy felelőssége teljes tudatában, szabadon cselekedett, és csupán „jó irányba” akarta befolyásolni az ország irodalmi-politikai fejlődését.

Kijelentette, hogy „tévelygéséért” penitenciát gyakorol – elvállalta a romakérdés megoldásáért felelős „alacsony rangú” (mármint az ő tudásához, értékéhez képest „alacsony rangú”) kormányhivatalnoki állást.

Jegyzet

* A *Transindex*-ben 2002. március 15-én megjelent cikk bővített változata

BÁNYAI PÉTER 1946-ban született Kolozsváron. Fizikus, politikai elemző. Cikkeit, tanulmányait a *Beszédben*, az *Amerikai Magyar Népszavában*, a *22-ben*, a *Dilemában*, a *Limesben*, a *Fiatal Fórumban*, a *Romániai Magyar Szóban*, a *Korunkban* és a *Magyar Hírlapban* jelentek meg.

Paul DRUMARU

Transzlandi levelek

Minden kitudódik – mondta Melchias Márquez, az öreg cigány a *Száz év magány*-ban, hasonlított a rescabányai Hargitai apóra, aki magas volt, szurokfekete, csupa ín, szóval nincs mit lacafacázni, kemény és acélrugalmas volt, sólyomarc és sastekintet, harminc centi széles erszényöv, igazi klánfőnök, nem törődött ő semmilyen vajdával, semmilyen sátorral, még ha sokan tartoztak is a fennhatósága alá, szóval Hargitai Melchias, Armageddonom, kedvesem, többnyelvű okoskám, ajvécczárom, üdvözlégyem, merre mászkálsz, figyeld ide: morituri te salutant, muri-túrakon a halandók család-mádéval szalutálnak – az uborka tehát a minden, ez az élet fája, az uborkafa, amelyre felkapaszkodnak a képviselők és szenátorok, miután eltekintek tőled, savanyodni, minket, akik fizetjük az aranyjelvényeiket és a merciiket és ezertonnás kiruccanásaikat, ropogásra aprítanak, s a társadalombiztosításba hétszázalékos rabattal vesznek be, az uborkafáról messzire el lehet ám látni, előre a földrajzban és vissza a történelemben, és tudod, hogy mit látnak ők onnan? na találd ki! La vie en rose-t és Európa elrablását? hangosan látnak, és illatosan hallanak, amilyen natomániások és eutisták, úgy értem, a tevékenyebbe, mert a többi inkább autista, a legkonstruktívabb létező ellenzék, hűha, megint eljárt a szám, jobban teszem, ha összeszorítom a fogamat, és megállok, gyere üljünk le inkább, mint Jónás a Ninivével szembeni híres tökfával, amíg az Úr elküldi azt a férget, hogy kirágya a Demokratikus Illúzió gyökerét, mit tesz Ómindenhatóságod, nem volt elég a hét sovány és ráadásul kerge tehén, a békaesők, a romlott vitaminok, és még csak nem is vagyunk egyiptomiak, ez pedig nem tök-, hanem uborkafa, és nem is ad árnyékot, és Jónások sem vagyunk, hanem csak ülünk a napsütésben és az eső esőben, számoljuk a napokat, mint az a balneológus, és még csak Ninive sem áll már, hisz mi is az az ezer év? etelik az is, mint egy éjszakai ügyelet, nemde? mint egy strázsálás a végeérhetetlen csempészkereskedelemben – mit is csempészek? – hát kakukkfészket! itt, a mindennapjainkban: szélkergetés, Armageddonom, szélkergetés az egész... mit is mondjak, kinek a napjait számláljuk, a mi krokodilkönnyáztatta Bukarestünkét vajon? Isten őrizze! nem, kedvesem, mi nem számláljuk senkinek a napjait, azt mondom tehát, hagyj a galaktikus férget, mert az elutaztat az időben, s ki tudja, hova jutsz, egy Fekete Lyukba, amely elgörbíti a fényt, s onnan aztán hirtelen egy Másik Dimenzióba rángat át, ahogy téged is kiszippolt, de megint butaságokat mondok, ki tudja, mit fognak érteni ebből a lyukból is itt, ahol a lakosság fele a nemi szervével gondolkodik, háromnegyede pedig nem gondolkodik egyáltalán, mit tegyünk? ez van, a lyukak nem kerülhetők meg, bármennyire feketék, nincs Törvény, amit el ne nyelnének, valahogy úgy, ahogy egy varjú nyeli el a karót, amelyre rázállt, hogy utána felaprítva, forgácsként adja vissza, mindnyájunknak a sarkában ott van belefúródva egy-egy ilyen szilánk, az egész emberiség sántikál, Armageddonom, azért találták fel a repülőgépeket és a rakétákat, amiből következnek, hogy a haladás oka mindig valamilyen genetikai hiányosság, mint ahogy politikai hiányosságból szökken számba az is, ami ről fentebb beszéltem, az uborkafa, te kis Sov, te kis Tov, te ma-fia, te globalizált, informatizált szerzet, te Windows, te Linux, te Operációs Rendszer – aki bírja, a csontot rágya, kinek nincs hús, mikrosoft se jut, úgyhogy Armageddon, ez a levél, amelyet 2002 februárjától mind írok neked, nem fog véget érni, erre még hat hónaposan is rájöhetsz, nem ér véget soha ez a levél, vége-ér-he-tet-len, mint az átmenet, csak abban a pillanatban fejeződik be, amikor úgy határozok én, hogy megszakiótom, azt mondom, farkatlan maradok, ami jobb egy csonkafarkú, de eleven kutya, mint egy olyan, amelyiknek perec van a farkán, de hótt, mint a létező szocializmus falkája, amely bebűzöstitte a gyermek- és ifjúkoromat mindenféle ideálokkal, te kicsi vagy, nem tudod, te még alig érkezted meg túlnanról, de van fogalmad, az én időmben mit jelentett az Odaát?! igaz, egyesek Kintnek nevezték, de nekem nem tetszett így. – Egyszer voltam én is kint, mondta egy városbelim, Egyetlenegyszer? Hát igen, egyetlenegyszer hagyták jóvá – és hirtelen megjelent előttem a gyulafehérvári udvarunk képe, végében budival, én pedig, aki akkor hat éves voltam, tehát tízszor, tizenkétszer, tizenhatszor nagyobb, mint te most, s látom magam, amint koraérett kéjjel azt mondom: Kimegyeeeeeek, így, meghosszabbítva az e-t, és így, a belső támadásnak kitett nadrágocskám ürügyén, bekapva egy kiskacsát és bedobva az emésztőgödör zümmögő mélyébe, szóval

úgy tekintetem a barátomra, aki egyetlenegyszer volt kint életében, mint a szinte tökéletes önmegtartóztatás hősiére, tehát a Kint helyett szívesebben használtam az Odaátot, mert ez tényleg egy másik helyet jelentett, Imperializmust jelentett, és a Coca-Cola reakciós üdítőt jelentette, meg az ember ember általi kizsákmányolását, tetejébe az osztályharcot, amelyben – ott, Odaát – azok győztek, akik az iskolában több osztályt végeztek, nem úgy, mint nálunk, ahol az osztályharc kérdését megoldották, hány osztálya volt Dejne? ahány a vonatnak (és volt ám neki, mert akkor a céfeferen a vonatokon három osztály volt, az első osztály nekik, a másodosztály azoknak, akik valamire tartották magukat, a harmadosztály pedig a komor lebujok lakóinak, egy ilyen harmadik osztály fapadján én is ültem, Hunyad felé menet 1956-ban, de ez egy másik történet, a magyarországi forradalomról és a temesvári és kolozsvári diákokról), Odaát tehát, ahonnan te jössz, de meg akarom kérdezni, néhányszor már meg is kérdeztem: vajon az az Odaát nem Ideát, és viszont, az Ideát nem Odaát, végeredményben mindenki a maga odaátjával, és ha már így van, ha mind előző életekből érkezünk erre a világra, akkor te nem csak ilyen két-három hónapos lehetsz, amióta most megszületél, hogy újságolvasó, rádióhallgató és tévéző szülőd ezt a bronzhangzású nevet adja neked, az Utolsó Ítélet trombitája dzsessz zokog egy memphisi lebujban, hanem vannak más életkoraid is, más időkben, lehetsz például Vak Stefi a rescabányai Hargitai nemzetségből, vagy Melchias, a Marqueztól megírt, akinek *Száz év magány* így kezdődik: „Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt Aureliano Buendia ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor az apja elvitte jégnezőbe”, ez a mondat engem ma is borzongással tölt el, Armageddonom, te hírhedett költő, és tudod, miért? – No, menj ki, pisilj egyet (akár erre a világra, ha akarod), aztán gyere vissza, hogy megmondjam: ...

Hát szia!

Fordította: ÁGOSTON Hugó

PAUL DRUMARU 1938-ban született Gyulafehérváron. Író, műfordító, Bukarestben él. *Transland – poezii mei maghiari* (Transland – az én magyar költőim) (2 kötet), Bukarest, 1999.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

Ara gondoltam a lassan folyamra dagadó rovatomban megírandó témák között lapozva, ideje már a halálról írnom. Nem valami eredeti elképzelés, tudom. Az empatikusabb olvasó nyomban rá is kérdezhetne: miért? Muszáj, már megint, nem beteges dolog ez? (Pedig mindeddig még egyszer sem elmélkedtem a halálról ebben a sorozatban, legfeljebb futólag.) És hát minek a kapcsán? Tán csak nem Bukarest kapcsán? Vagy urambocsá! – ami még vérfagyasztóbb – a *Provincia* folyóirat kapcsán, amelynek a 2000-es írásából éppen márciusunk idusán jelent meg észveszejtő gyűjtemény? Az elmúlásról tavasz közepén? Mondhatnám: nem, édeseim, nyugodjatok meg, nem a világunkkal van baj, illetve hát van elég, persze, avval is, például az, hogy az igazán nagy dolgokat tekintve mindig marad minden a régi. De nem a világ elmúlásáról van szó. Személyes okomat, hogy a halálról beszéljek, most még nem árulhatom el. Majd, esetleg, de akkor már úgyis látszani fog, nem kell magyaráznom. De egyébként is, nem „konkrétan” akarok én az enyészetről beszélni. Hanem úgy és akként, ahogy a gyermek teszi – ebben szegődj úti-, sőt játszótársammá, olvasó! A gyermeki őszinteségekben és kíváncsiságban, amellyel az elmúlás titkait fürkészni kell. Mert ahogy Bráncuși mondta: „Amikor már nem vagyunk gyermekek, meghalunk.” És ahogy Cioran mondta: „Félek a haláltól, amely bennem volt. Nem attól félek, amely rám vár, hanem attól, amely éveken át a fiatalság baljós dicsfényével látott el.” S ha szükséges még öngazolás, íme, hogyan foglalja össze Michelangelo, ez a teljes ember, aki egyszerre volt Bráncuși és Cioran, nézeteit erről a dolgról: „Ha az ember meg akarja találni önmagát, és ki akarja élni az egyéniségét, nem szabad örömeire és élvezetekre adnia a fejét, hanem a halálra kell gondolnia. Ez az egyetlen gondolat, amely önismeretre tanít, amely megtanít önmagunkra koncentrálni, anélkül hogy szétszórnánk magunkat...”

Mind Ezek után mindjárt azt is be kell vallanom, hogy Bukarest, a sorsomra lett főváros, mindkettőt kijuttatta nekem: a halál közvet-

len közelségét meg a magam szétszórtatásának hamis fényűzését. Íme, még egy érv a témám mellett: pótolnom kell azt, hogy eddig bünyösen keveset gondoltam a halálra, s szétszórtam magam. Fegyelmetnek kell lennem ebben is, mentve a menthetőt, amíg értem nem jön, hogy elvegye, átvegye tőlem a terhetem. Értik, érzik a döbbenetes gondolatot? A halál – mint terápiás eszköz?! Mint az élet igenlésének a módja!? Igen, hisz michelangelói értelemben mindig is az volt a halál: az értelmes lét és az üdv egyetlen forrása! A szenvedés oka nem a halál tudata, amely minden más állattól megkülönbözteti és végül is „isteni lényegűvé” teszi az embert, a szenvedés legnagyobb előidézője az értelmetlen élet.

Sokat szenvedtem Bukarestben. Keveset gondoltam a halállal, rengeteg badarságot elkövettem, szertelen és felelőtlen módon. Lehet-e mentségem, hogy soha senkinek nem ártottam vele, mindig csak magamnak? Most visszatekintve, csodálkoznom kell, hogy egyáltalán megmaradtam, annyira nem volt bennem veszélyérzet. Fűtültem a halálra, és ilyenképpen fűtültem az életre. Túlságosan hamar felismertem, hogy úgysem teljesen az enyém az életem, ki volt sajátítva az „új ember kovácsai” által. (Járta egy vicc: – Miért nem csináltad meg a fogadat? – Ezeknek?) Akkor sem kísértett meg az elmúlás félelme, amikor vadul elütött egy autó – egyszerűen úgy éreztem, a gyermekkoromban ért lórúgás ismétlődött meg sorsszerűen és motorizáltan, mint ócska geg kívülről ismert filmkomédiában (ráadásul ugyanúgy, mint akkor, a vidéki kisvárosban, most is egy cigányasszony karjaiban tértem magamhoz, igaz, a gyermekkor, az vándor cigány volt, a mostani életrepofozóm pedig egy természetes bukaresti virágárusnő). Akkor sem éreztem az ég világán semmiféle halálfélelmet, amikor második gyomorvérzésemet követő műtőem után a harmadik majdnem elvitt (ha otthon ér, nem az utcán, hogy felszedhesse egy taxi, csendesen kifolyt volna belőlem kellemes, gyenge félálomban az élet, könyveimmel körülvetten, halvány mosollyal a számon hagytam volna el, derűs-magányosan, az árnyékvilágot).

Hanem a harmadik alkalom, amely tulajdonképpen időrendben az első volt, elgondolkoztattott. Nem akkor, amikor történt, akkor még a halál lehetősége is csupán a túlélés kacér provokációjaként érzékeltem – hanem most, az esemény huszonötödik évfordulóján. 1977. március negyedikén a földrengést elsősülőt fiammal a karomban vacogtam át. Akkor, az alatt az egy perc alatt, a mi lakásunktól nem messze halt meg atyai barátom, kislíval a karjában. Harminchárom éves voltam, ő negyvenöt. Másfél éves volt az én gyermekem, hét éves az övé. Tudom, hogy badarság, hisz nincs semmi logikai összefüggés (lehet, hogy a világban ugyanúgy, ahogy „minden mindennel összefügg”, tulajdonképpen nem függ össze semmi semmivel), de arra gondoltam, miért ő (ők), és miért nem én (mi)? Mivel volt(ak) ő(k) jobb(ak), érettebb(ek) a halálra, azon a pár év különbségen kívül? Kollégámnak az életét értelmetlenné tette a rendszer (történezként azért letett egy-két értékes munkát az asztalra, néha idézik, barátok néha beszélnek róla stb.), a halálának pedig egyetlen értelmét az adta, hogy elkérte a kislíát, ha már az életét nem tudta megmenteni. Ha nem Bukarestben éri őket a földrengés, hanem mondjuk Kolozsváron, kétségtelenül megmaradnak.

Az egészről azt akartam kihozni, hogy az életben, akár a halálban, nem a halál a legnagyobb rossz, hanem az értelmetlenség. Az értelem beteljesedéseért az ember kész szenvedni is. Míg ha az életnek nincs felismert értelme, akkor az ember fűtül az életre. Most az a töprengés, huszonöt évvel az után a gyászos március után, hogy vajon napjainkban van-e értelme az életünknek. Ha a árnyalatok nélkül akarok válaszolni, azt kell mondanom, hogy igen. Kissé árnyalva: inkább, mint eddig. Több a lehetőség, és több lehet a cél.

Nézem Bukarestet, amelyet előbb-utóbb, ha megérem, szeretettel elhagyok, és nézem az *értelmet nyert Provinciát*. Talán igaz lehet az élet is, nemcsak a halál.

ÁGOSTON HUGÓ 1944-ben született Medgyesen, Szeben megyében. A kolozsvári *Krónika* és a bukaresti *A Hétfőmunkatárs*. *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Tebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 15 000 lej, 3 hónapra 45 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: **Fundația CRDE**, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakó Miklós, Mircza Boari, Al. Cistelean (felelős szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Marius Lazăr, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian ˆtef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LAPSZERKESZTŐ: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRÁCIÓ: Ádám Gábor; MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ: Antik Sándor; TÖRDELŐSZERKESZTŐ: Szabó Gyula; KORREKTOR: Benedek Sándor. ISSN: 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatban minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.

A folyóirat támogatói:

